

Amongst the Indian rhetoricians *Rudraṭa* occupies a prominent place both by his age and the value of his works. Of these two are known, the *Kāvya-lamkāra* and the *Ṣṛīgārātilaka*, and as all the quotations from *Rudraṭa* I have come upon, with few exceptions probably due to an inadvertence of the writers, are actually found in either of these two, *Rudraṭa* perhaps did not compose any other work.

A shorter form of the name *Rudraṭa* is *Rudra*, and a longer one *Rudrabhaṭṭa*, *Rudrabhaṭa* or *Bhaṭṭarudra*¹⁾, and since the names *Rudra* and *Rudrabhaṭṭa* are frequently met with in Indian literature, it is at present impossible to make out with certainty the exact number of works of the famous rhetorician. After examining, however, the numerous Reports, Catalogues and Lists of Sanskrit MSS. accessible to me, I am of opinion, that of all the *Rudras* and *Rudrabhaṭṭas* hitherto known, there is none who with any probability might be identified with our author.

All we know of *Rudraṭa's* parentage and circumstances is contained in the stanza *Kāvya-lamkāra* 5, 15 already pointed out by Prof. Bühler²⁾:

प्रतानन्दापराख्येन भट्टवामुकसूनुना ।
साधितं हृदयेनेदं सामाज्यं धीमतां हितम् ॥

From this we learn that he was the son of one *Bhaṭṭavāmuka*, that he himself was also called *Ṣaṭānanda*, and that he was a follower of the *Sāmaveda*, if we are allowed to trust to the interpretation of the word *sāmdj* given by the commentator *Nami*. From *Kāvya-lamkāra* 1, 2. 9 (*Piterson*, Report for 1882/83 p. 18) and *Ṣṛīgārātilaka* 1, 1 we are further apprised, that he was a follower of *Ṣiva*, a fact which is intimated already by his name; and from *Ṣṛi-*

¹⁾ Compare below the colophons of the single adhyāyas, *Aufrecht*, ZDMG. 27, p. 80. *Weber*, Indische Studien 16, p. 5.

²⁾ Detailed Report, Bombay 1877 p. 67; cfr. *Piterson*, Report for 1882/83 p. 15 note.

gārat. 1, 129 ff. (cfr. 1, 7) we must conclude that he was a great admirer of courtesans, though possibly there holds good of him also what Professor Peterson is inclined to suppose of Rājaçekhara, viz. „that perhaps he was not such a rake as he professes to be.“¹⁾ That he was a native of Kaçmīr, seems certain from obvious reasons.

In order to fix the time of *Rudraṭa*, it is necessary to settle the question as to the authorship of the examples occurring in his works. *Bühler* has already remarked that in no case has the source been given (Det. Report p. 67), and *Peterson* has expressed the view that they are possibly of the same authorship as the rest of the book (Report p. 19). Thus at least, he thinks, was the opinion of the writer of his MS. in which rules and illustrations are numbered consecutively. The same is the case in the Pāna MS. *Bühler*, Det. Rep. No. 248. That *Rudraṭa* is an old author, is unquestionable. He himself quotes only *Bharata* (Çrngārat. 1, 5) and from this very stanza it becomes evident that he had not too many predecessors in his particular department. In his commentary on KāvyaĀl. 1, 2 Nami names as older rhetoricians: *Daṇḍin*, *Medhātun*, *Hari*, *Bhāmaha* and others; *Vidyānātha* in the *Pratāparndriya* 1, 11 (ed. Madras 1868) quotes *Rudraṭa* after *Daṇḍin*, *Bhāmaha* „the old one“ (*taḍ uktam prācā Bhāmahena*), *Udbhaṭa*²⁾. *Ruyyaka*, when speaking of the *cirantandlāmīkārakārās*, cites him after *Bhāmaha* and *Udbhaṭa* (*Alamkārasarvasva* MS. *Bühler* Det. Rep. No. 237 fol. 1 and *Ananta* on *Bhānuḍatta*'s *Rasamañjari* (MS. *Bhandarkar* Report for 1882/83 No. 215 fol. 2^b reckons him amongst „the old ones“ (*prāñcaḥ*). Now it is a fact that the old rhetoricians, like the old writers on metrics, illustrated their rules by examples composed by themselves. Thus we learn from *Pratiharendurāja*, that *Udbhaṭa* in his *Kāvyaślāmīkārasaṅgraha*, an extract from his larger work, a commentary on *Bhāmaha* (*Bhāmahavivarana*), took all his examples from his own work, a *Kumārasambhava* (MS. *Kielhorn* Report Bombay 1881 p. 87 No. 64

¹⁾ The *Auchityāślāmīkāra* of Kshemendra Bombay 1885 p. 29.

²⁾ I cannot find the quotation itself in *Rudraṭa*'s works.

fol. 11; cfr. Bühler, Det. Rep. p. 65). That *Bhāmaha* likewise cited his own stanzas, we may gather from *Pratihārendurāja* fol. 45: वर तु पदार्थसमन्वय उपमानोपमेयभाषककल्पनया स्वात्मानमुपपादयति तस्य विद्वर्जनाभेद-
स्योदाहरणमुद्धृत्युक्तके न दृश्यते । तस्य तु भामहोदितमिदमुदाहरणम् :

अयं मन्दबुद्धिर्भास्वानस्तं प्रति विधासति ।

उदयः मतनायेति श्रोतवो बोधयन्त्राण् ॥

The same example is adduced by *Abhinavagupta* in his gloss on *Ānandavardhana's* *Sahridayāloka* (MS. Bühler Det. Rep. No. 257) fol. 284^b where he largely quotes from *Bhāmaha*. At fol. 65^b *Abhinavagupta* gives as *Bhāmaha's* example the following verse (भामहोदाहरणम्):

गृहेष्वध्वपु वा नान्नं भुञ्जते वर्योक्तिनो¹⁾

As *Abhinavagupta* goes on to say: विद्या न भुञ्जत इति । एतच्छि भगवदा-
सुदेवयचनं पर्यायण रसादानं निवेदति । यत्त एवाह । तच्च रसादानविवृत्य इति ॥
it becomes probable that the verse is of *Bhāmaha's* own authorship. Other stanzas of *Bhāmaha* have been published by Professor *Aufrecht*, *Indische Studien* 16, 207 f., so that there can be no doubt that he like *Udbhaṭa* was a poet also²⁾. *Vāmana* directly informs us that a part of his illustrations has been composed by himself (*Kāvyaśaṅkāravyūtti* 4, 3, 33). Of *Daṇḍin* this is in a great many cases evident from the way in which rules and examples are connected with each other. We have besides other proofs. *Śārngadhara* in his *Paddhati* quotes no less than 17 examples of the *Kāvyaśārṅga* under the very name of *Daṇḍin*³⁾ and so does *Pratihārendurāja*, who fol. 20 adduces as *Daṇḍin's* *Kāvyaś.* 2, 362, *Appayadikṣita* in the *Kuvalayaśānanda*, who p. 15^a (ed. Benares saṃvat 1928) cites *Kāvyaś.* 2, 36 and p. 49^a *Kd.* 2, 341, and *Bālakṛṣṇa* in the *Alaṃkārasūtra* who fol. 46^b (MS. Lists of 1881/82 No. 23) quotes *Kāvyaś.* 2, 52, 53, 55. *Aufrecht* (*Catalogus* p. 204^a) is also of opinion that *Daṇḍin*

¹⁾ All three MSS. have भुञ्जते and °क्तिनो

²⁾ Of *Udbhaṭa* and *Bhāmaha* two stanzas are also quoted in *Vallabhadeva's* *Subhāṣitāvali*.

³⁾ *Aufrecht*, *ZDMG.* 27, 34 f. The example *Udāsmiteṇa śucind* stands *Kāvyaś.* 3, 43.

composed his examples himself. Even late rhetoricians availed themselves of the opportunity of showing their skill in making verses. Thus the older Vāgbhaṭa, Bhānudatta in the *Rasamañjari* and the Rāsataraṅginī (with the exception of a few stanzas by his father), Jagannātha in the *Rasagangādhara* (cfr. 1, 6), Vidyānātha in the *Pratāparudriya*, Karnaṭpūra in the *Alamkārahaustubha*, and with one exception Jayadeva in the *Candrāloka*, illustrate their rules exclusively by their own verses and nearly all the rhetoricians known to me like to display in some way or other their proficiency as poets. Verses of their own are cited by Ānandavardhana in his *Sahridayāloka* and by Abhinavagupta in his commentary thereon, by Dhānīka in his commentary on the *Daṣarūpa*, Kṛemendra in the *Kavikanthābharana* and the *Aucityālamkāra*, Ruyyaka in the *Alamkārasarvasva*, the younger Vāgbhaṭa in the *Alamkāratīlaka*, Viṣṇunātha in the *Sāhityadarpaṇa*, Bālakṛṣṇa in the *Alamkārasāra*, Appayadīkṣita in the *Kuvalayānanda*, Kaviçandra in the *Kāvyaçandrikā* and others.

It is therefore probable, that *Rudraṭa* was no exception to the rule. Now Ṣārngadhara in his *Paddhati* quotes 16 stanzas under Rudraṭa's name, which are all found in the *Kāvyaalamkāra* or the *Ṣrngāratīlaka*¹⁾. Many of the later rhetoricians, without naming Rudraṭa, make use of his illustrations in a manner which is not very far from downright plagiarism, and which at all events shows that those illustrations were regarded as standard examples. In the ninth and tenth ullāsa of the *Kāvyaṣṛakāṣa* for instance, where Rudraṭa is cited by name only at p. 243 (= *Kāvyaāl.* 4, 32) the following examples are taken from his *Kāvyaalamkāra*: *Kāvyaṣṛak.* p. 233 all three examples = *Kāvyaāl.* 10, 27. 3, 15. 18; p. 235 *śaśra* = *Kl.* 3, 35; p. 249 both examples = *Kl.* 5, 6. 7; p. 250 = *Kl.* 5, 20; p. 253 = *Kl.* 5, 21; p. 286 *kisalaya*^o = *Kl.* 8, 50; p. 299 *tvayi* = *Kl.* 8, 95; p. 302 *kṣinah* = *Kl.* 7, 90; p. 319 *tad idam* = *Kl.*

¹⁾ *Aufrecht*, ZDMG. 27, p. 80 f. and my remarks *ibid.* 39, 314. Of the 9 stanzas quoted from Rudraṭa in the *Subhāṣitāvalī* I cannot find the one *munīcata guṇabhīṣṇam* in R.'s works.

7, 104; p. 321 *vidalita*^o = Kl. 7, 28. p. 327 *kaṭilyam* = Kl. 7, 81; p. 328 *avirala*^o = Kl. 7, 83; p. 331 *rājye* = Kl. 7, 97; p. 335 *ānandam* = Kl. 9, 47; p. 343 *garvam* = Kl. 8, 78; p. 346 *divam* = Kl. 9, 6; p. 361 *bhāṇa* = Kl. 2, 22. To the same degree *Rudraṭa* has been laid under contribution in the fourth pariccheda of the *Saravātikantḥābharana*, in the fifth and sixth *adhyāya* of the *Alaṃkāra-cūḍāmaṇi*, in the tenth pariccheda of the *Sāhityadarpaṇa*, in the third and fourth *adhyāya* of the *Alaṃkāratilaka*, in *Ruyyaka's Alaṃkāra-sarvasva*, in *Çobhākara's Alaṃkāraratnākara* and so on. I hardly believe that all these later writers would have used *Rudraṭa's* examples to such an extent, had they not looked at them as typical, which again would not have been the case, if he himself had taken them from other authors; for that *Rudraṭa* and no other is their source, is unquestionable. At *Çṛṅgārat*. 1, 3 he calls this work a poem (*kāvya*) and 1, 4 he places those who bring together the boundless sport of *Sarasvatī* in two or three verses, on the same level with those whose mind is not shaken by the arrows of the side looks of joyful women, and with those who have served as a boat to men, agitated by falling into the ocean of *samsāra*. That here he alludes to his illustrations seems to me beyond doubt, and the tenor of 1, 42 also serves to confirm his authorship of the examples. Many of *Rudraṭa's* examples in the *Kāvyaālaṃkāra* and still more those in the *Çṛṅgāratilaka* are of high poetical merit. Indeed, putting aside the rules, the *Çṛṅgāratilaka* reads exactly like the *Amaruṇṭaka* which I think we do not yet possess in its original shape.

William Taylor in his curiously unscientific, but not at all useless *Catalogue Raisonné Madras 1857—62 Vol. I, p. 343. 345. II, p. 56. 57. 58. 201. 368* mentions an *Amarūka* „by *Amarūka* or as some say, by *Çaṅkarācārya*“ and two commentaries thereon a *Rasamañjarī* and a *Çṛṅgāradīpikā*, and from his description of the work (compare especially I, 345. II, 201) it is obvious that it treated of the same subject as *Rudraṭa's Çṛṅgāratilaka*. This is by no means improbable; from this point of view the seeming incoherence of the single stanzas becomes at once intelligible. According to Tay-

for the work first treats of the *mugdha* and the very first stanza of our *Amaruṣataka* after the *mangalācarana* is an address to the *mugdha*. With the help of the *Ṣṛṅgāratilaka* it is now possible to assign to many stanzas of the *Amaruṣataka* their original purpose, especially as a good many of Rudrata's *udāharana*s are but imitations of Amaru's stanzas, some, as mentioned in the Notes, mere copies. Ananta on the *Rasamañjarī* fol. 19^b quotes Amaruṣ. st. 53 (*bāle nātha*) and calls it „an old illustration“ (*prācīnodāharanam*) of the kind of *nāyikā* named *dhirdhīrā*; and for the same purpose it is cited in the *Daṣarūpāvaloka* p. 78, *Alamkāracūdāmaṇi* fol. 43^b, *Sāhityad.* p. 43, and it has been copied by Rudrata *Ṣṛṅgārat.* 1, 159. In those parts of their works, which treat of the *nāyakas* and the *nāyikās*, the rhetoricians quote no author more frequently, in proof of their rules than Amaru; cfr. for instance *Sāhityad.* p. 30 ff. *Daṣarūpa* p. 75 ff. Because of the stanza प्रपन्नं वलये कृतं = Amaruṣ. st. 31 *Bhānudatta* in the *Rasamañjarī* sets up a ninth kind of heroines, the *prosyatpatikā*. I have no doubt that, if searched for, the original *Amaruṣataka* may still turn up one day or other, though it was current in its present form already in the ninth century¹⁾. A stanza which is complete in itself and not connected with others, is called by the rhetoricians *mutlakam* or *mutlakah* (scil. *ślokaḥ*); cfr. *Ānandavardhana* *Sahridayaloka* fol. 189^a f. ²⁾, *Kāvyaadarṣa* 1, 13 with the commentary in *Aufrecht's Catalogus* p. 203^b note 2, *Sāhityad.* 558. *Agnipurāṇa* 336, 36. To this kind of poetry also belong Amaru's stanzas and *Ānandavardhana* fol. 190^b makes on them the following remark: मुक्तकेषु हि प्रबन्धेष्विव प्रबन्धाभिनिवेशिनः कवयो दृश्यन्ते । तया कृमत्कस्य मुक्तक। शृङ्गारस्यन्दिन प्रबन्धावमानाः प्रसिद्धा एव ॥ „In the

1) Where the MSS. described by W. Taylor are now preserved, I do not know.

2) यतः काव्यस्य प्रभेदा मुक्तकं संस्कृतप्राकृतपञ्चनिबद्धं सदानितविशेषकस्य ला-
पकुलकानि पर्यायवन्ध. पट्टिका सफलक्याषडशके सन्ध्यान्धोऽग्निदोषमाश्रयिका
कया । इत्येवमादयः ॥ On which *Abhinavagupta* comments: मुक्तकमिति ।
मुक्तमन्येन नालिङ्गितम् । तस्य सत्तायां क. । तेन स्वतन्त्रतया पट्टिकापुनिराकाङ्क्षार्थमपि
प्रबन्धनमवयति मुक्तकमित्युच्यते ॥ .....

detached verses poets are seen carrying through as a tie the rasas (in the same manner) as in the connected compositions; for it is generally known that Amaruka's detached verses are flowing with the rasa „love“ and (by this) look like a connected composition“. From this it is evident that already in Ānandavardhana's time the Amarucataka had been brought into its present shape, but as centuries intervene between Amaruka and Ānandavardhana, this cannot militate against the hypothesis started in the above.

The Bhaṭṭikāvya is another example of a poem composed with a view to instruction, and a third is Ānandavardhana's Prākṛit poem Viṣṇubhāṇalīlā. At fol. 326^a Ānandavardhana expatiates on the practice of poets to personify inanimate beings like the Himālaya in the Kumārasambhava, and on this occasion he remarks: प्रसिद्धायां साक्योनां मार्गः । इदं च प्रदानं कविबुधैः प्रियमद्यापलीलायां सप्रपञ्चं दर्शितम् ।¹⁾ This shows that Ānandavardhana took regard of „the instruction of poets“.

Considering all this we cannot, I think, doubt that the illustrations are Rudraṭa's own composition and that therefore we are entitled to use them for chronological purposes. Now the oldest writer as yet known who quotes some of them is Pratihārendurāja who at fol. 25 cites the example त्वयि दृष्ट एव (Kāvya-prakāśa p. 290) = Kāvyaḥ. 8, 95 and at fol. 31 the example:

कल्ललहिमकनककूच. सुपर्णवृक्षवाहनाः श्रं वः ।

तलनिधिमिरिषकस्या हरिहरचतुरानना ददतु ॥

= Kāvyaḥ. 7, 36²⁾. Pratihārendurāja's time we are pretty sure of from his statement that he was a pupil of *Mukula*. At stanza 3 of the introduction to his commentary on Udbhaṭa he says:

विद्वद्भ्यामुकुलकादध्याय³⁾ विविच्यते ।

प्रतोदरेन्दुराजेन काव्यालंकारग्रहः ॥

and at the end fol. 62 he praises his teacher in the following stanza:

मीमांसामार्गमेवाप्यद्वलधिविधोस्तर्कमाणिक्यकोशा-

¹⁾ cfr. fol. 301^b सन्निवृत्तं महाकव्योनां काव्येषु दृश्यते । यस्याभिरुचि स्वेयु काव्यप्रग्रन्थेषु यथायथं दर्शितमेव । Abhinavagupta: स्वेष्टिति । विषमव्यापलीलादिषु ।

²⁾ Also quoted by Ruyyaka, Alamkārasarvasva fol. 78^b where against metre the reading °मिरिकमलासना is given.

³⁾ MS. °मुकुल°

साहित्यश्रीमुरारेर्धुधकुसुमपथोः गौरिपादाच्छम्भुजान् ।
 श्रुत्वा सौतन्यसिन्धोर्द्वित्रयमुकुलात्कीर्तिवल्ग्वालवाल-
 क्कव्यालंकारसारे लघुवृत्तिमार्गकोडूपा ¹) श्रीन्दुराजः ²)

„Indurāja a native of the Konkān composed this short commentary on the *Kāvyālamkārasāra* (by Udbhata) having been a pupil of *Mukula*, the best of the twice-born, who is a cloud of the rain „*Mimāṃsā*“, a moon of the ocean „*Grammar*“, a chest of the ruby „*Logic*“, a *Viṣṇu* of the *Śrī* „*Poetry*“, a honey of the flower „*Mercury*“, a bee of the footloos „*Saturn*“ ²), a stream of benevolence, a water-basin of the creeper „*Fame*“. — *Mukula* was a son of *Bhaṭṭa-kallata*, as he states in the colophon of his *Abhidhārvrttamātrkā* (Buhler, Det. Report p. CXXVIII) and *Kallata*, as pointed out by Buhler (l. c. p. 66) is said in the *Rājataranginī* to have lived in the reign of *Avantivarman* (855—884 A. D.). Granting the correctness of *Kalhana's* statement, *Mukula* must have flourished in the first half of the tenth century and hence *Pratibhārendurāja* about the middle of it ³). If we take into account that *Rudraṭa* at this time was already regarded as a standard writer, he cannot be younger than the middle of the ninth century. To the same date points the time of his commentator *Nami*, who compiled his work from older commentaries in A. D. 1069 (Peterson, Report for 1882/83 p. 16 f.).

Nami, as mentioned above, names as older rhetoricians *Dandina*, *Medhavin*, *Hari* and *Bhāmaha*. Of *Medhavin*, whom *Nami* mentions again at fol. 178^a, nothing at all is known. *Hari's* work was written in *Prākṛit*, as we learn from the only quotation as yet come to light in *Nami's* commentary fol. 23^b, where he says that according to *Hari* there are eight kinds of *anuprāsa*: षट्ते हरिप्रोक्ताः अथा

¹) MS. लघुवृत्तिम^०

²) If I understand the last two compounds correctly, they probably mean that *Mukula* was proficient in astronomy and astrology.

³) Whether *Pratibhārendurāja* is identical with *Bhaṭṭendurāja*, the teacher of *Abhinavagupta*, I have no means to decide. Chronology speaks in favour of it. Of *Bhaṭṭendurāja* *Abhinavagupta* cites also *Prākṛit* stanzas.

महर्षिं फलसं कोमलमोत्रस्त्रिं निरुहं च ललितं च ।
गम्भीरं सामन्तं च षट् भविष्योऽयं नायकः ॥¹⁾

A rhetorician *Hari* is mentioned by Kumārasvāmin on the *Pratāpa-rudriya* p. 296, 8. 302, 22, but he is probably the author of the *Rasanirūpaṇa* who with his full name *Naraharisūtri* is cited p. 186, 23; 244, 26, and since the quotations from him are in Sanskrit, it remains doubtful whether he can be identified with Nami's Hari. *Bhāmaha's* time is only so far fixed as Udbhaṭa who lived under Jayāpīḍa (779—813 A. D.) wrote a commentary on *Bhāmaha*²⁾. How far back *Bhāmaha* is to be dated, I am at a loss to say; his work was written in ślokaś.

Daṇḍin's time is now generally assumed to have been the sixth or seventh century A. D.³⁾ *Kāvyād.* 1, 2 he speaks of pūrvaçāstrāṇi and 2, 2 of pūrvācāryās, who have treated of what the alaṃkāras have in common, while he intends to illustrate them in detail⁴⁾. At 1, 12 he mentions a Chandoviciti, 1, 34 the Setubandha and 1, 38 the Brhatkathā, and Harinātha informs us that Daṇḍin in his rules followed *Bhāmaha*⁵⁾. About his literary activity opinions are still at variance. Rājaçekhara in a stanza quoted in the Çārṅgadhara-

¹⁾ I take this opportunity of remarking that there is probably not so total a blank between the first century B. C. and the third century A. D. as Max Müller is inclined to state. Between the Vedic Literature and the Renaissance of Sanskrit Literature there lies a great mass of *Prākṛit* Literature, which I trust, is not lost, but will come to light if searched for. Many a famous Sanskrit work will, I think, turn out to be an imitation of a *Prākṛit* original.

²⁾ *Pratibhārendurāja* fol. 10: भामहविवरणे भट्टोजनेन एकदेशवत् एव व्यवहृतो वदेह्याभिनिर्दिष्टः । A *Bhāmahavivaraṇa* is also mentioned by Abhinavagupta on *Sahridayāloka* fol. 214^b.

³⁾ *Weder*, *Indische Streifen* 1, 312 ff. Max Müller, *India*, what can it teach us (transl. by Cappeller) p. 286. That the *Setubandha* is a work of Kālidāsa is by no means proved and quite improbable.

⁴⁾ The reading *pratisamhartum* instead of *pratisamśkartum* given by *Aufrecht*, *Catalog.* p. 204^a is hardly correct in spite of *Kāvyād.* 1, 2.

⁵⁾ *Aufrecht*, *Catalog.* p. 206^b.

praddhati (ZDMG. 27, 34) says that „three works of Daṇḍin are famous in the three worlds“. Two of these are generally known: the *Kāvyādarśa* and the *Daṣakumāracarita*, the third is to be found out. Premacandra Tarkavāḍḍi in the bhūmikā of his edition of the *Kāvyādarśa* ascribes to Daṇḍin the *Kalāpariccheda*, the *Chandoviciti* „and a great many other works“ and in his commentary on Kd. 1, 12, he starts the opinion that by the *Chandoviciti* mentioned there, is meant either the work of Āśa (i. e. Pīṅgala) and others or a work of Daṇḍin bearing this name. Likewise Ranganātha in the bhūmikā of Jibānanda's edition of the *Mallikāmāruta* Calcutta 1878 p. 1 attributes to Daṇḍin besides the *Mallikāmāruta* itself, the *Chandoviciti*, the *Kāvyādarśa*, the *Daṣakumāracarita* „and other extraordinary works“. Of European scholars Professor Jacob has pleaded in favour of Daṇḍin's authorship of the *Chandoviciti*¹⁾. However, I do not believe that in this he is right. In two of the passages adduced by Professor Böttlingk in his Dictionaries viz. *Āpastamba Dharmasūtra* 2, 8, 11 and *gana* on Pāṇini 4, 3, 73 no special work can be meant; there *chandoviciti* is without any doubt a general term for metrics, as Bühler has correctly translated it (*Sacred Books of the East* Vol. II, p. 120). The same holds good of the passage from *Kedāraḥṭṭa* quoted by Professor Weber (*Indische Studien* 8, p. 430; cfr. p. 84) and nothing is to be gained from the third passage adduced by Böttlingk viz. *Varāhamihira, Brhatsamhitā* 104, 64. Nor is it beyond all doubt that Daṇḍin *Kāvyād.* 1, 12 and *Vāmana* 1, 3, 7 refer to a special work called *Chandoviciti*. Daṇḍin terms it a *science* (*vidyā*) and Vāmana paraphrases it quite generally by *chandaḥśāstra*, which they would hardly have done if they had had in view a definite treatise. If, however, this was the case, the work they referred to was the sixteenth chapter of the *Bhāratīyanāṭyaśāstra*, which in South Indian MSS. bears the name of *Chandoviciti* and which under this name has been published by Regnaud²⁾. This is proved

¹⁾ *Indische Studien* 17, p. 447.

²⁾ *La Métrique de Bharata* Paris 1880. cfr. Heymann, Nach-

by Subandhu who lived about the same time as Daṇḍin and Vāmana. At Vāsavadattā p. 235, 1, in a passage full of quibbles, Subandhu says of the heroine, that she had „a thin waist shining like the Chandovicitī“: *Chandovicitim iva bhṛājamānatānumadhyām*. Here the words *tanumadhyā* are an allusion to the first metre described in the Bhāratīyacchandovicitī, actually bearing this name (Regnaud l. c. p. 17)¹). The Chandovicitī therefore must be struck out of the number of Daṇḍin's works. — Nor can the *Mallikāmdruta* be attributed to the old Daṇḍin. It is not necessary to refute in detail the reasons for which the writer of the bhūmikā of the Calcutta edition ascribes this play to our Daṇḍin; the author himself has settled the question completely. From p. 9, 3. 14, 6. 15, 14. 66, 15. 338, 11 it is evident, that the proper name of the author of the *Mallikāmāruta* is *Uddāṇḍa* (or probably *Uddāṇḍin*) and that *Daṇḍin* (p. 16, 6. 66, 13. 338, 9) is but an abbreviation. *Uddāṇḍi* he is called by Professor Oppert, Lists 1, p. 476 No. 6115, *Uddāṇḍakavi* by Gough, Papers p. 188 No. 585 and by Lewis Rice, Catalogue (Bangalore 1884) No. 2402, while under No. 2403 the shorter form *Daṇḍi* is given. Dr. Burnell (Classified Index p. 170) calls the author Rāṅganātha, which according to the edition (p. 12, 10) is the name of Uddāṇḍin's father.

To a Daṇḍin is further ascribed the *Anāmāyastotra* (Taylor, Catalogue 2, 79) or *Anāmāyastava* (Oppert, Lists 1, p. 513 No. 6859), and the *Kalāparīcheda* (Premacandra Tarkavāgiṇa in the bhūmikā to

---

richten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1874 p. 92. In Hall's Devanāgarī MS. (Heymann's MS. B) and in the two Pāṇa MSS. the tract on metrics forms the 15th chapter and in B is called Chandoviddhāna, in the Pāṇa MSS. Chandovṛttavidhi.

¹) On the metre *tanumadhyā* cfr. Ind. Stud. 8, 365 f. — Oppert, Lists 2 p. 573 No. 10133 mentions a *Chandovicitī* by Patañjali. With this short notice nothing is to be done and I may be allowed to remark that such Lists as these, useful as they may be in some case or other, in the whole hardly pay the expenses.

the Kāvyaḍarṣa). Taylor also mentions a Daṇḍi — alaṅkāra in Tamil language and informs us that Daṇḍin has the „traditional reputation in the peninsula of having been ubhayakavi or a poet in two languages, the Sanskrit and the Tamil“ (Catalogue 3, 2. 783). How far this concerns the old Daṇḍin, I have no means to verify, but that he is meant, seems certain. It is perhaps worth while to point out that according to Mallikāmāruta p. 15, 13 *Uddaṇḍin* was proficient in six languages.

That neither the Anāmayaśotra nor the Kalāpariccheda is Daṇḍin's third work „famous in the three worlds“, would be best proved, if we could show that there exists another work which has a better claim to Daṇḍin's authorship. And this, I think, can be done with a tolerable amount of certainty.

At Kāvyaḍarṣa 2, 362 Daṇḍin gives the following example of the figure *śaṃalaksatāśaṃkīrṇa* i. e. a stanza where more than one alaṅkāra occurs, the one of which is not merely auxiliary to the other, but independent and equivalent:

लिम्पतीव तमो ऽङ्गानि धर्यतीवात्रनं नभः ।

चक्षुषुहृदयेव दृष्टिर्निष्कलतां गता ॥ ¹⁾

Every reader of the Kāvyaḍarṣa must be struck with surprise by the fact that Daṇḍin contrary to his usual brevity has devoted to the first verse of this stanza a long discussion 2, 226—234, and this in a manner unheard of in the rest of his work. It will be best to translate the passage as far as it is to the purpose ²⁾. „Darkness, as it were, anoints the limbs; the heavens, as it were, rain collyrium“, this (verse) also is in a high degree an example of the (rhetorical figure) *upreksā* (226). Some, because they see here the word *śra*, erroneously believe that the figure made use of is *upamā*, not heeding the saying of a competent authority ³⁾, „that no simile

¹⁾ This stanza is quoted and discussed of by nearly all the rhetoricians known to me. In the second verse the best MSS. read निष्कलतां for दिक्कलतां.

²⁾ Cfr. Sarnvatikanthābharana p. 375 ff. .

³⁾ The authority, as Professor Kielhorn points out to me, is

is made with a verbal form". (227) The mutual relation of a thing compared and another thing with which it is compared, to be possible, requires that both should have some property in common. But in the present instance, what common property can you discern in „anoints“ and „darkness“? (228) If you maintain, that „anointing“ itself is that property, then what in the world is „anoints“ besides? Surely even a madman would not say that one and the same thing is property and possessor of such property at the same time. (229) If you say that it is the agent (denoted by the termination of *lim-pati*) with whom darkness is compared, (I rejoin, that) that agent, having become subordinate to the action denoted by the verbal base, is altogether occupied in bringing about that action and can therefore enter into no relation with anything else. (230) When on the other hand you say, that darkness is like one who anoints, then „the limbs“ cannot be taken as the object of the subject „darkness“ and besides the quality common to both has still to be pointed out. (231) When we say: „Your face is like the moon“, we understand (something more than what is actually said, viz. we understand) that the face is lovely. Such is not the case here; for here we understand from „anoints“ nothing else but „anoints“. (232) . . . . The (rhetorical figure) *utprekṣā* is indicated by the words *manyē* (I think), *ṣaṅke* (I suspect), *dhravam* (certainly), *prāyas* (generally), *nūnam* (surely) and similar words; the word *iva* is also such a one“. (234)

From this it is obvious, that Daṇḍin is of opinion that the word *iva* is also indicative of the rhetorical figure *utprekṣā*, a fact, which apparently had been disputed by other rhetoricians. In order to remove all doubts on this, Daṇḍin here expatiates on a no doubt very striking and characteristic verse, which afterwards has become the standard example of the *utprekṣā*, so much so, that even Jayadeva in the *Candrāloka* 5, 30 quotes it¹⁾, though he otherwise only

Patañjali, *Mahābhāṣya* Vol. II, p. 14 न तिउन्नेनोपमानमिति and p. 143 न वै तिउन्नेनोपमानमिति

¹⁾ In the Kaṣmir Recension, however, this stanza is wanting.

uses examples of his own. It is hardly without intention, that later on (2, 362), again contrary to his custom, Dandin repeats this very verse in order to show that it contains the figure *utprākṣā* and it is evident that at 2, 226 he presupposes the knowledge of this example. If then we bear in mind, that beyond any reasonable doubt Dandin in the *Kāvyaḍarṇa* has composed all the illustrations himself, and that the whole stanza 2, 362 is directly ascribed to him by comparatively so 'old a writer as Pratihārendurāja (above p. 7), Dandin's authorship of this stanza seems to me certain. In the *Çārngadharapaddhati*, it is true, it is ascribed to two authors, *Vikramāditya* and *Mentha* (ZDMG. 27, 75), but against this testimony, improbable in itself¹⁾, stands Pratihārendurāja's authority. In *Vallabhadeva's Subhāsitāvalī* it is ascribed to *Vikramāditya* alone, a fact, which shows best that the real author of this stanza had been forgotten²⁾. Now it is well known, that this stanza also occurs in the *Mrechakatikā* p. 14, 16 (ed. Stenzler). That Dandin should have taken it from a foreign source, it is quite inadmissible to suppose, since through the whole *Kāvyaḍarṇa* he has not borrowed from others; nor is it in any degree likely that the author of the *Mrechakatikā* has taken this stanza from the *Kāvyaḍarṇa*. Thus there remains but one conclusion viz that Dandin at *Kāvyaḍ.* 2, 226 ff. cites a verse of his own and that therefore he is the real author of the *Mrechakatikā*, and that this play is his third work „famous in the three worlds“.

I have myself shown elsewhere³⁾ that no particular stress ought to be laid on the simple fact that one and the same stanza occurs in two different works and that from this alone it would be rather hasty to draw conclusions as to the identity of their authors. I have not changed my mind since, but I think that the case is

¹⁾ Aufrecht, ZDMG. 27, p. 3.

²⁾ Peterson, Actes du sixième Congrès international des Orientalistes. Leide 1885 Vol. III, 2, 426.

³⁾ Göttingische gelehrte Anzeigen 1883 p. 1239 ff.

very different here. Tradition ascribes to Daṇḍin three famous works; two only are known, the *Kāvyaḍarṇa* and the *Daṇḍakumāracarita*. There exists besides a very famous work, the *Mṛcchakaṭikā*, the author of which is unknown, but which has something in common with either of Daṇḍin's two works. A stanza of the *Mṛcchakaṭikā* is quoted and discussed at length in the *Kāvyaḍarṇa*, in which Daṇḍin has not given but his own examples. Again the state of social life as described in the *Mṛcchakaṭikā* is precisely the same as that in the *Daṇḍakumāracarita*, and the description agrees even in details ¹⁾. If nothing else, this certainly shows that the authors of the *Mṛcchakaṭikā* and the *Daṇḍakumāracarita* must have lived at the same time and probably in the same country. That the *Mṛcchakaṭikā* is not so old a play as is generally assumed, but belongs to the sixth or seventh century A.D., will, I hope, have become evident from my remarks on it published in the *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1883, p. 1229 ff. ²⁾. Chronology therefore does not interfere. From Daṇḍin's praise of the *Vaidarbhamārga Kāvyaḍ.* 1, 41 ff. Premacandra Tarkavāgiṇa has concluded that Daṇḍin was a native of the Dekhan and this becomes still more probable from the reputation which according to Taylor, justly or not, Daṇḍin enjoys in the Dekhan. His namesake, the author of the *Mallikāmāruta*, likewise was a *dākṣiṇātya* (*Mallikām.* p. 12, 1 ff.). The commentators of the *Daṇḍakumāracarita* largely quote from the *Vaijayanti*, a work particularly current in the South of India, and the two best MSS. of the *Daṇḍak.* used by Prof. Bühler came from the Dekhan. Daṇḍin therefore in all probability was a native of the Dekhan. That also the author of the *Mṛcchakaṭikā* belonged to the South of India would become

¹⁾ *Weber*, *Indische Streifen* 1, 315 f. *Bühler* on *Daṇḍak.* p. 57, 1. I cannot go into details here, all the less as, in spite of all my efforts, I could not yet get the new complete edition of the *Daṇḍak.* published at Bombay 1884.

²⁾ I herewith withdraw my remarks on *Bhāsa*. In 1883 I was not yet aware that all the illustrations of the *Kāvyaḍarṇa* are Daṇḍin's own composition.

certain, if a gloss on Vāmana's *Kāvyaśaṅkāravṛtti* p. 31, 24, preserved in the MS. Bühler, Det. Rep. No. 260 fol. 18^a, should stand the test. On Vāmana's words: *Çādrakādiracitesu* this gloss remarks: *rāja Komaṭi Çādrakaḥ*¹⁾. Unfortunately the only king Komaṭi at present known, is Komaṭi Venkā, the Redḍi chief of Kondaviḍu, who apart from his time (1395—1423) is quite out of question here. The gloss, however, would prove that it is to the South of India that we must look for finding out the Çādraka of the *Mṛcchakaṭikā*; for Komaṭi is a South Indian name²⁾. That MS. A of the *Mṛcchakaṭikā* (Stenzler's edition) contains traces of a southern origin, I have proved long ago³⁾. Strange to say, the *Mṛcchakaṭikā* is not quoted much by the rhetoricians, except the stanza *limpatha tamaḥ*, which they took from Dandin. The oldest author who cites it is Vāmana, himself a native of the Dekkan, as I have shown⁴⁾ (p. 54, 5. 57, 11) and then only so late writers as Dharmika (p. 41. 63. 83. 127) Viçvanātha (Sāhityad. p. 36. 46. 158. 191) and Vardhamāna (Ganaratnamahodadhī p. 8. 102. 233) quote it. By the Kaśmīrian rhetoricians not one line of it is cited. But for Vāmana's quotations from it, we might easily be induced to think the *Mṛcchakaṭikā* quite a modern work. It is not possible to prove from internal evidence, that Vāmana's *Kāvyaśaṅkāravṛtti* is later than Dandin's *Kāvyaḍarṣa*. Aufrecht's statement (Catalogus p. 207^b) that

¹⁾ Above π is written Σ , but whether it belongs to this gloss or is by the same hand, I am not sure of.

²⁾ See also, Archaeological Survey of Southern India Vol. II, p. 187. cfr. also Vol. I, 70. 139 and Taylor, Catalogue 3, 511. 513. No chronological inference touching Dandin, is in my opinion deducible from *Kāvyaḍ.* 2, 278 f. The passage, however, should be kept in view, since it may be useful to know to which work Dandin here refers.

³⁾ Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1873 p. 209.

⁴⁾ Jenaer Literaturzeitung 1875 p. 121. Hence he like Dandin prefers the Vaidarbhi riti.

Vāmana took some of his illustrations from Daṇḍin, rests on an interpolation in the Oxford MS., as has been justly remarked by Prof. Cappeller in the preface to his edition of the Kāvya-lamkāra-vṛtti (p. IX note 1). The passage is wanting also in the Pāna MSS. It might be pointed out, that Daṇḍin Kāvyaḍ. 1, 40 treats of only two different styles, the Vaidarbhi and Gauḍiyā rīti, while Vāmana 1, 2, 9 distinguishes three rītis, the Vaidarbhi, Gauḍiyā and Pāñcālī and that from Kāvya-prakāśa 9, 4 it may be concluded that Vāmana was the first to do so. It might further be urged that Vāmana 1, 3, 23 ff. discusses three kinds of prose style, of which there is no mention in the Kāvya-darśa 1, 25 ff. Nor is it perhaps useless to state that Daṇḍin 2, 227 ff. is anxious to show that the word *itā* is also indicative of the figure *utprākṣā*, while this is an established fact for Vāmana 4, 3, 9¹). In the same manner it would be possible to show that Rudraṭa generally is still fuller and more explicit than Vāmana, as, for instance, he Kāvyaḍ. 2, 3 ff. teaches four rītis and divides them into two classes. On the other hand, as Professor Kielborn justly points out to me, it might seem that Daṇḍin Kāvyaḍ. 2, 51 criticizes Vāmana's rule 4, 2, 8. As, however, Daṇḍin's remarks have had no influence on doubtless later authors, such as Alaṭa, Kāvya-prakāśa p. 362 who quotes Vāmana's examples, we are allowed to suppose the same of Vāmana himself and to presume that Daṇḍin argues against an older author whose rule was approved of by Vāmana. Indeed, all this is not sufficient for chronological inferences as long as not all the older rhetoricians are known, and it must not be forgotten that the three authors have accomplished their task from very different points of view and to a very different purpose. In my opinion Daṇḍin is older than Vāmana, but if Daṇḍin's authorship of the *Mṛcchakaṭikā* should not be approved of, I cannot see how this could be shown convincingly.

¹) Cappeller has failed to hit the correct reading here; read *न चेत्यन्तरा* or still better with *न चेत्यन्तरा* and compare Berooah's edition.

Vāmana's time we are now pretty sure of. At Kāvyaḥ. p. 10, 21 he quotes Subandhu's Vāṇavadattī, as pointed out by Professor Cappeller (Vāmana's Stilregeln, Strassburg 1880 p. 38), and p. 68, 13 Bāna's Kādambarī, as first shown by Anundoram Borooah (Notes on Vāmana p. 1; cfr. Zachariae, Götting. gel. Anz. 1884 p. 301¹). Hence Vāmana cannot be older than the seventh century A.D. That he can no longer be placed in the 12th century, as Cappeller has done, has already been remarked by Bühler, who first pointed out that Vāmana is quoted by Abhinavagupta (about 1000 A.D.) as one of his authorities. From Abhinavagupta's words, however, it is evident, that Vāmana was an authority already in Ānandavardhana's time. At Sahridayā. fol. 59^a Ānandavardhana gives us an example the stanza अनुरागजनी रंधा, quoted also Kāvya-prakāśa p. 246. Sāhityad. p. 341. Kuvalay. p. 53^a. Alaukārāsāra fol. 57^b. In his gloss on it Abhinavagupta informs us that the stanza is Ānandavardhana's own composition and that he composed it in deference to the different views of Bhāmaha and Vāmana: यमनाभिप्रायेणयमाक्षेपो भामहमिप्रायेण रनासोक्तिरित्यनुमानं कृदये गुरुभिरा रनासोक्त्याक्षेपयोर्द्विमेकमेवोदाहरणं व्याहरद्वयकृतम् । एवापि रनासोक्तिर्वास्तु शाक्षेपो वा त्रिमनेनसमाजम् । सर्वथा धर्मजा- रदिपु धर्म्य धाच्ये गुणोभक्तोति न. साध्यमित्याशयोऽत्र धन्ये गुरुभिर्निर्नवित * (fol. 62^b). From this it follows that Ānandavardhana was a good deal younger than Vāmana. According to Rājatarāṅgini 5, 34 Ānandavardhana became famous under the rule of Avantivarman 855—884 A.D. In the passage adduced above, however, Abhinavagupta calls Ānandavardhana *guravas*, at fol. 246^b he calls him *asmadgurataḥ* and at fol. 291^b *asmadupādhyāyas* and in both cases he directly refers to Ānandavardhana's text. If this is to be taken literally, Ānandavardhana must have been at least half a century later than Kālihana states. I am afraid that Kālihana even in this respect is not utterly trustworthy. At Rājatarāṅgini 4, 496 he

¹) That Subandhu and Bāna are later than Dandin, Prof. Weber (Ind. Streifen 1, 312) is inclined to conclude from their style. But from this nothing can be deducted.

says, that *Manoratha* was amongst the poets of Jayâpida's court. This, however, is directly contradicted by Abhinavagupta. Ânandavardhana in the *Sahridayâloka* fol. 14^b quotes the following stanza:

॥ तथा चात्र कृत एवान्येन श्लोकः ॥

यस्मिन्नुक्ति न वस्तु किं च न मनप्रज्ञादि शालकृति

व्युत्पन्नै र्चित्त च नैव वचनैर्वशोक्तिप्रत्यूषं च यत् ।

काव्यं तद् धुनिना समन्वितमिति श्रोत्या प्रज्ञासप्तदो

नो विमोऽभिधाति किं सुमतिना पृष्टः स्वश्रुपं धुनेः ॥

Abhinavagupta in his gloss on this states at fol. 16^b that this stanza is by *Manoratha*, a poet contemporaneous with *Ânandavardhana*: ॥ तथा चान्येनेति ॥ अन्यकृतसामानकालभाविनैव मनोरथनाम्ना कविना । Hence *Manoratha* is later than *Kalbhaṇa* makes us believe. That his statement about *Ratnākara* is also not quite correct, Bühler has shown (*Det. Rep.* p. 42 f.). At all events *Vāmana* was a recognised authority in the first half of the tenth century, since he is quoted as such by *Pratīharendurāja* fol. 55. 59. 61, who, as we have seen above p. 11 f. lived about the middle of the tenth century. Bühler (l. c. p. 65) is inclined „to give credence to the tradition of the Kaçmirian Paṇḍits, that he was the *Vāmana* whom Jayâpida employed as one of his ministers“. From Bühler's remarks l. c. p. 72 f., however, this seems to be no real tradition, but a mere guess of the Kaçmirians which so far is without any value, though I do not deny the possibility that *Vāmana* may have lived in the time of that king. It must, however, be borne in mind that *Vāmana*, the rhetorician, in all likelihood was a native of the Dekhan and that therefore probably he has nothing in common with *Vāmana*, one of the authors of the *Kāçikā*¹). Against the date assigned to *Vāmana* by Bühler, Cappeller has entered his protest (*Vāmana's Stilregeln* p. III). The mention of *Kavirāja* and the quotations from „at all events late“ poets, seem in Cappeller's opinion to preclude an earlier date than

¹) *Zachariæ*, *Gott. gel. Anz.* 1881 p. 300 is of opinion, that our *Vāmana* is identical with the grammarian, quoted largely in the *Gaparatnamahodulhi*.

1000 A. D. Cappeller lays particular stress on the quotations from the eighth book of the Kumārasambhava, but wrongly. Ānandavardhana knew it perfectly well and ascribed it to a mahākavi. As the passage is very interesting, I give it in full (fol. 184^a): दिविधो हि कयेदोषः । अत्युत्पन्निकृतोऽप्रतिकृतश्च । तत्रात्युत्पन्निकृतो दोषः प्रतिकृतिरुत्पत्त्यव्यवस्थं लक्ष्यते । अत्रप्रतिकृतो दोषः स कटिति प्रतीयते ॥ परिकृद्गोशब्दात् ॥

अत्युत्पन्निकृतो दोषः शब्दात् सप्रियते कये ।

अत्रप्रतिकृतस्य स कटितेव भावते ॥

तथा हि महाकवीनानप्युन्नमदेवताविशेषगणितभोगभूद्भारनिग्रन्थभाषणीचिदनुज्ञमदेवीति-यमं प्रतिकृतिरुत्पत्त्याश्रयेन¹⁾ न प्रतिभासत । यथा कुमारसंभवे देवगणभोगवर्णनम् । In the Alankāraṣekhara fol. 36^b the eighth book is directly ascribed to Kālidāsa: ता च ।

भगवतोऽङ्गदेवता विरोधं केलिर्णनम् ।

अत्युत्पत्त्या न तावत् यानात् स्यादुत्पत्तिः ॥

इत्यनेनोक्तं । यदपि कुमारसंभवे कालिदासेन वर्णितमिति तत्प्राचीनेन²⁾ न कर्तव्यम् ।

Stanza 2 of this book is quoted already by Nami in the Rudratkāvyālmkāraṣippinaka fol. 175^b and by Dhanika p. 76. 183; st. 5. 6. 11. 63 in Hemacandra's Alankāracūdāmaṇi fol. 13^a. 6^a. 15^b. st. 63 besides in the Alankārasarvasva fol. 105^b, Alankāratilaka fol. 23^a, Alankārodīharana (MS. Böhler, Det. Rep. No. 240) fol. 35^a, Sarasvatīk. p. 226. Other quotations have been verified by Prof. Weber, Ind. Streifen 2, 372. 3, 228 note 1 and by Prof. Zachrisse in Jacobi's pamphlet on Kālidāsa's epic poems: Verhandlungen des 5. Internationalen Orientalistencongresses 2, 2, 146. In this pamphlet Jacobi at all events has proved that the eighth sarga is older than the rest of the uttarakanda and the testimonies adduced above show that in no case can it be regarded as modern. That it contains expressions which are hardly Kālidāsa's, I have urged elsewhere³⁾. It

¹⁾ MSS. प्राश्रये. Cfr. Alankāracūdāmaṇi fol. 18^b: अतु कुमारसंभवे देवगणभोगवर्णनं स्यात्प्रतिकृतिरुत्पत्त्याश्रयेन न दोषोऽत्र प्रतिभासते । and Sāhityad. p. 233.

²⁾ MS. ०त्ते

³⁾ Göttingische gelehrte Anzeigen 1874 p. 873.

suffices to refer to Raghuvamśa 9, 1 ff. Çiçupālavadhā 19, 98 ff. Kīrātārjunīya 15, 38. 52, in order to make it evident that the illustrations given by Vāmana p. 36. 37 need not be taken from „at all events late“ poets. Nor can Kavirāja trouble us any longer. Because Aufrecht Catalogus p. 121ª has shown that Kavirāja mentions king Muñja of Dhārā, it is generally assumed that he lived after the tenth century. This, however, is no longer tenable. Rājaçekhara, when speaking of his family, boasts that one of his relations, Surānanda, was so proficient in diction that he beat even Tarala and Kavirāja (Bālarāmāyaṇa 8, 19 f.). Now Rājaçekhara is not only quoted by Abhinavagupta (ZDMG. 39, 316), but also by Somadeva in his Yaçastilaka, a work written in A. D. 959, and cannot therefore be later than the beginning of the tenth century¹). From Bālarāmāyaṇa 9, 1 and Viddhaçālabhañjikā 4, 1 (ed. Calc. 1873) where Rājaçekhara is styled *Daurduki* (V. Dauhiki; Aufrecht ZDMG. 27, 77 Daurdubi), we learn that his father was *Durduka* (Dohaka, Durduha), from Viddhaç. 5, 8. that *Akālajalada* was his great-grandfather or rather his great-great-grandfather, since Bālar. 9, 1 he is called the fourth in descent from Akālajalada. Surānanda therefore who Bālar. 8, 19 is mentioned *after* Akālajalada, probably was his great-grandfather or grandfather. If we date him back only two generations, he must have lived about the middle of the ninth century and Kavirāja therefore must be still older. As Rāghavap. 1, 41 he puts himself on the same level with Subandhu and Bāṇa, he probably is not very much younger than they are and may have flourished early in the eighth century²). So far then nothing prevents

¹) Peterson, Report for 1883/84 p. 33. 45. We should get his exact date if the stanza Bhāso Rāmīla^o ZDMG. 27, 77 really were by Rājaçekhara. This, however, has now become doubtful. cfr. Peterson l. c. p. 58 f.

²) Cappeller's assertion in his translation of Max Müller's India p. 294 that I place Kavirāja in the eleventh or twelfth century, rests on a misunderstanding. In the passage adduced by him I have not given any exact date of Kavirāja, but simply referred to Lassen's and Aufrecht's statements.

us from placing Vāmana in the eighth century and if Kalhana is to be trusted, he must have been a contemporary of Udbhaṭa, whom Kalhana places in the reign of Jayāpīḍa 779—813 A. D. That of the later rhetoricians some followed Vāmana, some Udbhaṭa, is evident from the *Alaukāravimāṇinī* fol. 162^a where the two schools of the Vāmanīyās and the Udbhaṭās are spoken of. This also seems to me to favour the view that Vāmana was not younger than Udbhaṭa. Now Rudraṭa is everywhere quoted *after* Udbhaṭa and therefore he probably was younger than Udbhaṭa and Vāmana, who does not quote any of his illustrations. We thus again obtain for Rudraṭa the date ascertained above p. 12 viz. about the middle of the ninth century¹).

This date enables us to settle in some degree an important literary question. As shown in the Notes, the stanza *Ṣṛṅgārat*. 1, 68 occurs in the *Pañcatantra* 4, 9 ed. Kosegarten, 4, 8 ed. Kielhorn-Bühler. It is given in all the MSS. and forms an integral part of the story related there. Since the illustrations, as we have seen, are Rudraṭa's own composition, it follows that the *Pañcatantra* in its Northern recension must be later than the middle of the ninth century A. D. In the South Indian recension p. 73 ff. ed. Haberlandt Wien 1884 the stanza is wanting²). The *Vetālapañcaviṃṣatikā* in which stanzas of Rudraṭa's are inserted (compare the Notes), must likewise be later than the period assigned to Rudraṭa.

There is one quotation from the *Ṣṛṅgāratilaka* which I have not been able to identify, in the *Pratāparudriya* p. 184, 12. That Rudraṭa's *Ṣṛṅgāratilaka* is meant, is not doubtful, since Viḍyānātha wherever he quotes from a *Ṣṛṅgāratilaka* refers to our work, as will be seen from the Notes. It is not, however, the fault of our

¹) It cannot be made out whether the Rudra whom Bāṇa mentions as one of his friends (*Peterson, Kādambari* p. 51) has anything to do with our Rudraṭa. Chronology, as shown above, does not favour this view.

²) That the Southern recension is in every respect older, I venture to doubt.

MSS. that the passage is not found there, but Vidyânâtha's; for the subject mentioned in the verse is not at all treated in our Çrngâratilaka and Vidyânâtha therefore, quoting probably from memory, has confounded it with an other work.

Bühler (Det. Rep. p. 67 f.) asserts that Rudraṭa's Çrngâratilaka „has been known for a long time, and has been published by Professor Stenzler as an appendix to the Meghadûta“. This assertion, however, repeated by Peterson (Report for 1882/83 p. 14), contains a double error. The Çrngâratilaka published by Professor Gildemeister in the appendix to his edition of the Meghadûta Bonn 1841, and often printed in India, has nothing to do with Rudraṭa. Tradition ascribes it to Kâlidâsa, but the real author of the 21,22 or 23 stanzas is still to be found out. With the exception of stanza 8 which is cited in the Daçarûpâvaloka p. 187, though, as it seems, not in all MSS., I have not found a single stanza of it quoted by the rhetoricians. The last stanza occurs in the Amarûçataka st. 94.

In the Sâhityad. p. 202, 13 a prasthâna, called Çrngâratilaka is mentioned, and in Oppert's Lists 2, No. 2216. 2618. 3850. 9222 a bhâṣa of this name by Râmahhadra, which sub No. 8395 is attributed to Kâlidâsa. The nâṭaka Çrngâratilaka by Rudraṭa mentioned in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the North-Western Provinces Part IX. (Allahabad 1885) p. 16 No. 17 is doubtless the work here published for the first time. Oppert l. c. 1, No. 378 also mentions a commentary on the Râmâyana styled Çrngâratilaka by Govindarâja, which seems to be a different work from the Râmâyanaṭilaka. There exist probably still other works of the same name.

A compendium of the subject of our Çrngâratilaka Rudraṭa has given in the 12th adhyâya of his Kâvyâlankâra. As an edition of this work is promised by Professor Peterson, I have refrained from publishing it here. The Rasamañjarî of Bhânudatta entirely rests on the Çrngâratilaka, which it amplifies.

Ruyyala is a much more modern writer than Rudraṭa, and he has displayed a considerable literary activity, though the little treatise

the published here is the first of his works brought to the notice of Sanskritists. From the colophon of the *Sahśrīyalilā* we are apprised that his father was *Jiśjinalatīlāla* and that he himself also bore the name *Ruaka*. His father was like himself a rhetorician. From Jayaratha's *Alamkāravimāṇī* fol. 150^b we learn that Tilaka wrote an *Udbhaṭavivara* or, as it is styled at fol. 254^b, *Udbhaṭavivara* and at fol. 160^a Jayaratha informs us that Ruyyaka generally followed the views of his father. Ruyyaka's chief work, which is quoted very often by the later rhetoricians, is the *Alamkārasarvasva*, a very obscure and difficult work, on which Jayaratha's *Alamkāravimāṇī* is a commentary¹⁾. A second work of Ruyyaka is the *Kāvya-prakāśa*, a commentary on Mammata's *Kāvya-prakāśa* (Bühler, Det. Report No. 247. Peterson, Report for 1883/84 p. 13 ff. Götting. gel. Anz. 1885 p. 767)²⁾. Peterson's combinations regarding the *Kāvya-prakāśa* are not at all tenable, as shown by Bühler and myself³⁾. A third work of his, the *Sāhityamīmāṃsā*, Ruyyaka mentions *Alamkārasarvasva* fol. 22^b, and it is also referred to by Jayaratha *Alamkāravimāṇī* fol. 162^a. A fourth is the *Alamkāradharmasūtrī* (*Alamkāravimāṇī* fol. 66^a. 92^b. 93^a. 95^a) which according to Peterson (Report for 1883/84 p. 17 and Actes du sixième Congrès p. 304) was a commentary on Jalhana's *Somapālaviṭṭā*, a mahākāvya. A fifth is the *Harṣacaritavivara*, a commentary on Bāṇa's *Harṣacarita* (*Alamkārasarvasva* fol. 22^b) and a sixth the *Ṛikāṇṭha-stava* (ibid. fol. 4^b), which according to Aufrecht, Catalogus p. 210^a was composed in praise of the region *Ṛikāṇṭha*, described in the *Harṣacarita*, but which perhaps was rather a hymn on *Ṛiva* to whom

1) Compare Bühler, Det. Rep. p. 68 and my remarks Götting gel. Anzeigen 1885 p. 766 ff., to which the reader is referred for some details not repeated here.

2) A fragment of this work I have since discovered in MS. Bühler Det. Rep. No. 264

3) Since I have no complete copy of the *Samketā* at my disposal, I cannot make out the relation in which Ruyyaka stands to *Alaṭa* or *Alaka* (Peterson, Report 1883/84 p. 17 f.).

the only stanza as yet known from it is addressed (Gött. gel. Anz. 1885 p. 766). The seventh work is the *Sahṛdayalīlā*, here edited, not because I think it an important work, but as a specimen of this kind of literary composition and because it gives some interesting details not known from elsewhere.

Ruyyaka's date has been fixed by Bühler, under the supposition that he is the Ruyyaka whom Mañkha mentions as his teacher. His time would then be the beginning of the twelfth century A.D. (Bühler, Det. Report p. 51. 68). The oldest author of known date who quotes him is Vidyānātha in his *Pratāparudriya* 240, 18 f. Vidyānātha wrote in the reign of king Pratāpa Rudra II. of Orissa 1295—1323 A. D.¹). In his commentary on this work Kumārasvāmin mentions a gloss on the *Alaṅkārasarvasva* by *Caṅṅavar-tin* p. 46, 27, whom he quotes besides p. 264, 26. 315, 22. 324, 25. 329, 8. 375, 22. 389, 5, and p. 320, 23 a gloss called *Samjīti* which perhaps is the title of Caṅṅavartin's commentary. This serves to confirm my assertion that the *Vimarṇi* is a very late work²).

The edition of Rudraṭa's *Ṣṛṅgāratilaka* is based on the following MSS.:

A. — A very good birch-bark MS. in the Ṣaradā-character Bühler, Detailed Report No. 264, originally foll. 27, of which eight and a half are wanting viz. foll. 1. 3. 14^b (left blank) 18. 20—23. 25. There are besides some small gaps at foll. 7^b. 10^b. 11^a. 12^a. 14^a. 16^b. 24^a and some leaves are injured. Size of leaves 7 $\frac{1}{4}$ × 8 $\frac{1}{4}$ inches, lines on a page 11—14.

B. — An excellent paper MS. written very well in the Devanāgarī-character. It is, I think, a Jaina MS. Bhandarkar, Report for 1882/83 No. 217. foll. 30; foll. 1 and 4 are missing.

¹) Sewell, Archaeological Survey of Southern India II, 173. Burnell, *Vaiṅṇabrahmaṇa* p. VII (where I. is instead of son must be read grand-son; cfr. Kumārasvāmin on *Pratāpar*. 123, 1 ff.). Classified Index p. 56.

²) Götting. gel. Anz. 1885, p. 765.

Size of leaves $10 \times 4\frac{1}{4}$ inches, lines on a page 9. It differs considerably from A. Dated samvat 1654.

C. — A paper MS. East-India-Office Colebrooke No. 1365. foll. 34, lines on a page 7. Devanāgarī-character.

D. — A paper MS. East-India-Office Colebrooke No. 1121 foll. 16, lines on a page 10—13, generally 12. Devanāgarī-character.

E. — A paper MS. Bodleian Library, Aufrecht, Catalogus p. 209 No. 491, very incorrect and apparently copied from an original in other than Devanāgarī-characters. It is not, however, without value.

For the loan of C and D I am indebted to Dr. Rost, of E to E. Nicholson Esq., the chief librarian of the Bodleian Library. To both gentlemen I beg to convey here my very best thanks.

Of these MSS. ADE and BC may be classed together. ADE with few exceptions do not give the headings before the single rules and illustrations, which are, again with a few exceptions, not numbered in AD. Whether these headings are Rudrata's is questionable. Since traces of them are found in all MSS. and since in some cases they are absolutely necessary for perspicuity's sake, I have thought it advisable to follow the MSS. BC. MS. A contains all the peculiarities of the Āradī-MSS. Instead of Visarga it writes *ç* before *g* and *s* before *s*, the Jihvāmāliya before gutturals, the Upadhmanīya before labials¹). I have not followed it in this, though on the last two sounds my view is very different from Whitney's (Sanskrit Grammar § 69). For want of types I have been obliged to quote A's readings even in the critical notes in the usually adopted method of writing without the Upadhmanīya. It is due to the same exigency and not to an oversight that in some cases I have written the Anusvāra instead of the nasals, e.g. 1, 92 अन्तः 1, 114 उत्तरादि. I have thought this preferable to disfigurements such as अन्तरा, उत्तरा and so on.

¹) This is written once 2, 4 also in O, which points to a Āradī-archetype.

In editing Ruyyaka's Sahrdayalilâ two MSS. were at my disposal:

A. — An excellent old paper MS. in Çaradâ-characters, Bühler, Det. Report No. 266 bound together with Bühler No. 235, beginning on fol. 37^b (in reality 38^b). fol. 37^b (38^b) has 6 lines, 38^a (39^a) has 25, 38 (39)^b has 26 and fol. 39 (40) has 13 lines. Size of leaves $6\frac{1}{4} \times 9\frac{1}{2}$.

B. — A recent Devanâgarî MS. copied incorrectly from a good archetype in Çaradâ-characters, Bühler l. c. No. 266. foll. 3. Lines on a page 12. Size of leaves $13\frac{1}{2} \times 6$.

The numbering of the single rules, if rules they are to be called, is my own. The MSS. give a running text.

In the Notes I have taken care to give the quotations of Rudraṭa's illustrations as completely as possible. As to the rules, I have confined the references to printed works.

I have to tender my sincere acknowledgments to Professor F. Kielhorn for the kind help which he has given me by going through this Introduction and correcting it wherever this was necessary; nor would I conclude without expressing my thanks to my friend Mr. C. F. Haeseler for the liberality with which he has undertaken to publish this book.

Halle a/S., February 1886.

R. Pischel.

MISPRINTS.

p. 31, 10 read सप्तद्विंशत्^०

p. 72, 5 r. ^०यदाः ।

In printing parts of some letters and even whole letters have occasionally dropped. I have noticed: p. 4, ॥ ^०प्रद्वो; p. 7, ॥ नोत्त्वजं; p. 7, 11 द्वावे; p. 21, 5 ^०को; p. 31, 1 ^०यमर्; p. 38, 3 चतुर्दिक्षु.

मृङ्गारी गिरिजानने सकरुणो रत्यां प्रवीरः स्मरे
 वीभत्सो ऽ स्थभिरुत्फणीति भयकृन्मूर्त्याद्भुतस्तुङ्गया ।
 रौद्रो दत्ताविमर्दनेन रुसकृन्नयः प्रशान्तश्चिरा-
 दित्थं सर्वरसाश्रयः पशुपतिर्भूयात्सतां भूतये ॥ १ ॥

आख्यातनामरचनाचतुरश्रसंधि-
 सद्वागलंकृतिगुणं सरसं सुवृत्तम् ।
 आसेदुपामपि दिवं कविपुंगवानां
 तिष्ठत्यखण्डमिह काव्यमयं शरीरम् ॥ २ ॥

काव्ये शुभे विरचिते खलु नो खलेभ्यः
 कश्चिद्गुणो भवति यद्यपि संप्रतीह ।
 कुर्या तथापि सुजनार्थमिदं यतः किं
 यूक्ताभयेन परिधानविमोक्षणां स्यात् ॥ ३ ॥

१) CDE ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ २) DE °रुणो च भ° D °कृन्मूर्त्याद्भुतस्तुङ्गये-
 णाद्भुतः ३) E वृत्तविमर्दने च ४) DE °रुणात्मक ५) D om. रचना C °रुण°
 DE °रुण° ६) D सुवृत्तं ७) E, om. या ८) E शुभे वि रचिते ९) D कुर्यात्तथापि
 E °मिदं च कारणा DE ततः

॥ अथात्मकवित्प्रशंसा ॥

सानन्दप्रमदाकटाक्षविशिखैर्येषां न भिन्नं मनो
यैः संसारसमुद्रपातविधुरेष्वन्येषु पोतायितम् ।
यैर्निःसोमसरस्वतोविलसितं द्वित्रैः पदैः संकृतं
तेषामप्युपरि स्फुरन्ति मतयः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ४ ॥

॥ अथ रसस्थितिनिष्पत्तयाम् ॥

प्रायो नाद्यं प्रति प्रोक्ता भरतायै रसस्थितिः ।
यथामति मयाप्येषा काव्यं प्रति निगद्यते ॥ ५ ॥

॥ अथ व्यतिरेकमुक्तेन रसप्रशंसा ॥

१० यामिनीवेन्दुना मुक्ता नारीव रमणं विना ।
लक्ष्मीरिव ऋते त्यागान्नो वाणी भाति नीरसा ॥ ६ ॥

॥ अथ स्वपापिउदयप्रशंसा ॥

सत्यं सन्ति गृहे गृहे सुकवयो येषां वचश्चातुरी
स्वे हर्म्ये कुलकन्धकेव लभते ज्ञानैर्गुणैर्गौरवम् ।
१५ दुःप्रापः स तु कोऽपि कोविदकविर्यद्वायसग्राहिणां
पण्यस्त्रीव कलाकलापकुशला चेतांसि कर्तुं क्षमा ॥ ७ ॥

१) *om.* DE. २) CD सानन्दं ३) D *om.* from विधुरे° to मतय line 5
E° धूरोषतेषु गोमायितं corrected to गोपा° ४) E सत्तां ५) *om.* DE. ६) *om.* DE.
१०) D मुपा कामिनोऽत्र प्रियं विना ११) C रान्तान्ता E° तान्ता १२) *om.* DE; B *om.*
अथ १३) C ज्ञानैर्गुणैः १४) E *om.* कोऽपि C, D1. *hd.*, E कोविदपतिर्य° D2. *hd.*
corr. °दमतिर्य° D °ग्राहिणी E °षो १५) D पुपा°

तस्माद्यत्नेन कर्तव्यं काव्यं रसनिरुत्तरम् ।

अन्यथा रसविद्वोधां तत्स्यादुद्वेगदायकम् ॥ ८ ॥

शृङ्गारहास्यकरुणा रौद्रवीरभयानकाः ।

बीभत्साद्भुतशान्ताश्च काव्ये नव रसाः स्मृताः ॥ ९ ॥

रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा ।

शुगुप्ताविस्मयशमाः स्थायिभावाः प्रकीर्तिताः ॥ १० ॥

निर्वेदोऽथ तथा ग्लानिः शङ्कासूया मदः श्रमः ।

आलस्यं चैव दैन्यं च चित्ता मोहः स्मृतिर्धृतिः ॥ ११ ॥

व्रीडा चपलता कूर्प आविगो जडता तथा ।

गर्वो विषाद औत्सुक्यं निद्रापस्मार एव च ॥ १२ ॥

स्वप्नोऽवबोधोऽमर्षश्चाप्यवहित्यं तथोग्रता ।

मतिर्व्याधिस्तथोन्मादस्तथा मरणमेव च ॥ १३ ॥

१) CDE आस्यविद्वोः C न स्यादुद्वेगदायिकं or °पिकं D तत्: (sic) स्यापुद्वे-
गकारक ॥ मयत्रत स्थान् । शुगोटीपूठेगदायक (sic) C adds ॥ अथ नव रसाः ॥

४) CD °अ नव काव्ये र° ॥ नव नाट्ये र° ५) After तथा D adds ११

६) B °स्मृताः B adds ॥ अथ ब्रह्मिज्जगद्वनिवृत्तं ॥ ७) CDE °वामदभगाः

८) CDE मोह ९) C चपला १०) C विज्जाद ११) ॥ स्वप्नाग्रजोधामर्षाश्चा°

C स्वप्नः प्रजोऽग्रजो मर्षश्चाप्यवहित्यं D सुषुप्तिर्विबोधो मर्षश्च अवहित्यं E सुषुप्तप्रबोधो मर्षस्तु

व्यवहित्यनयोग्रता A मर्षश्च व्यवहित्यं १३) ॥ रतिर्व्याधि

त्रासश्चैव वितर्कश्च विज्ञेया व्यभिचारिणः ।

त्रयस्त्रिंशदमा भावाः प्रयाति च रसस्थितिम् ॥ १३ ॥

स्तम्भः स्वेदो ऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गो ऽथ वेपथुः ।

वैवर्ण्यमश्रु प्रलय इत्यष्टौ सात्विकाः स्मृताः ॥ १५ ॥

५ भावा एवातिसंपन्नाः प्रयाति रसतामसी ।

यथा द्रव्याणि भिन्नानि मधुरादिरसात्मताम् ॥ १६ ॥

संभवन्ति यथा वृक्षे पक्षपुष्पफलादयः ।

तद्वद्वसे ऽपि रुचिरा विज्ञेया भावत्रयिणः ॥ १७ ॥

प्रायो नैकरसं काव्यं किं चिदत्रोपलभ्यते ।

१० बाहुल्येन भवेन्नस्तु स तद्वत्त्वा निगम्यते ॥ १८ ॥

१) E वितर्कस्तु २) E ०प्रदिमे CDE प्रयाति रससंस्थितिं B adds: त्रि-

विधायासनाभिमुखेन चर् । तेति व्यभिचारिणः ॥ C adds: ॥ यत्र सात्त्विकभावाः कथ्यन्ते ॥

4 In A the order of the stanzas is: 14. 16. 15. 18. 19. 17. 20 ff

३) AD स्वरभेदो ४) A ०ममप्रलयावित्य ० AC ०का मता D ०या मता ५) A

एवेति सं ६) E मधुराणि र ० A ०त्यनाम् C adds: ॥ यत्र भावत्रयं ॥ BC

ins.: विभावेनाष्टौ (C ०न क्लो) यो रस्यनुभावेन गम्यते । ध्यानगत्यभिनयैः ॥

भाव इति संक्षिप्तः ॥ १७ ॥ After which B has: एवानुभावो ध्यानगत्यभिनयैः

ध्यानगत्यभिनयैः C has: कवेर्व्यनारंभायंवाच्यमनुष्ठ उच्यते । रसान् भावयति भावा

॥ १८ ॥ ॥ यत्र त्रिभावलक्षणं ॥ BC then have: वद्वसे रं विभाव्यते ध्यानगति-

नयादिना । अनेन वद्वसेनायं विभाव इति संक्षिप्तः ॥ १८ ॥ (C ॥ १९ ॥) C then

adds: धमिनय रसाधिर्यनुत्पादयतीति त्रिभावाः ॥ एवानुभावलक्षणं । ध्यानगत्यभिनय

धमिनय एव भावत्रयानुभावः । B has: कवेर्वर्तमानं भावं भावयन् भाव उच्यते ।

भावत्रय लक्षणं प्रोक्तं विभाव प्रोच्यते धुना ॥ १९ ॥ ॥ इति भावलक्षणं ॥ १) BC

have before: ॥ यत्र विभावलक्षणं प्रोच्यते (om C) ६) E ०इतिता ७) C

०पुन्यते १०) ACDE तद्वत्त्वा

कैशिक्यारभटी चैव सात्वती भारती तथा ।

चतस्रो वृत्तयो ज्ञेया रसावस्थानसूचिकाः ॥ १९ ॥

धर्मादर्थोऽर्थतः कामः कामात्सुखफलोदयः ।

साधीयानेष तत्तिष्ठौ शृङ्गारो नायको रसः ॥ २० ॥

चेष्टा भवति पुनार्योर्ग्या रत्युत्थानुरक्तयोः ।

संभोगो विप्रलम्भश्च शृङ्गारो द्विविधो मतः ॥ २१ ॥

संयुक्तयोश्च संभोगो विप्रलम्भो वियुक्तयोः ।

प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च पुनरेष द्विधा यथा ॥ २२ ॥

॥ संभोगशृङ्गारस्योदाहरणम् ॥

मदनकुञ्जरकुम्भतटोपमे स्तनयुगे परितः स्फुरिताङ्गुलिम् । १०

सकरजक्षतवाममपि प्रिया दधितपाणिममन्यत दक्षिणम् ॥ २३

॥ विप्रलम्भोदाहरणम् ॥

संतप्तः स्मरसंनिवेशविवशैः श्वासैर्मुहुः पञ्चमो-

द्गारावर्तिभिरापतद्भिरभितः सिक्ताश्च नेत्राम्बुभिः ।

१) A चैव शाब्जतो भा° २) A °सूचिकाः II margin adds here: शृङ्गार-
रसावस्थानसूचिकाः कैशिकी स्वात् सा शाब्जतोह कथिताहुताञ्जोर्गोद्वैः । श्रीरामुत्तमहसिते
... तो स्वादुका भवानकयुतारभटी कञ्जीदेः ॥ ३) D धर्मादर्थस्ततः कामः

४) E °यानेष C तत्तिष्ठौ ५) D भवति C पुनार्योर्ग्या रत्युत्थानुरक्तयोः D पुनार्योर्ग्या
रत्युत्थानुरक्तयोः A रत्युत्थानुरक्तयोः E रत्युत्थानुरक्तयोः ६) C संभोगो D °य पुनरेष द्विधा
भवन् ७) D संभोगो ८) A पुनरेष ९) om. DE; A °शृङ्गारलक्षणां यथा
C यथा संभोगशृङ्गारोदाहरणम् १०) E मदनकुञ्जर° CD कुञ्जयुगे ॥ रत्° A °ताङ्गुलिम्

११) DD °क्षति° E °क्षिति° १२) om. DE; A विप्रलम्भो यथा १३) A, B1. hd.,
D सतप्त II °त्रिपदैः श्वासैर्मुहुः क्षतिः १४) D भार्वाज° A चेत्यथ

एतस्याः प्रियविप्रयोगविधुरस्त्यक्ताधरो रागितां
संप्रत्युद्धतवक्त्रिवारिविषमं मन्ये व्रतं सेवते ॥ २४ ॥

॥ प्रह्वन्संभोगस्योदाहरणम् ॥

काले विचित्रसुरतक्रमवद्धरागे
संकेतकेऽपि मृगशावदृशा रसेन ।
तत्कूजितं किमपि येन तदीयतल्पं
नाल्पैः परीतमनुकूजितत्वावकौघैः ॥ २५ ॥

॥ प्रकाशविप्रलम्भोदाहरणम् ॥

किं चिद्वक्रितकण्ठकन्दलवलत्पीनस्तनावर्तन-
१० व्यायामाश्रितकञ्चुकं मृगदशस्तस्यास्तदालोकितम् ।
वाचस्ताश्च विदग्धमुग्धमधुराः स्फार्भित्रन्मन्मथा
दृंहो मानस किं स्मरस्यभिमताः सिध्यन्ति पुण्यैः क्रियाः ॥ २६ ॥

॥ अथ नायकनिर्दिष्टणम् ॥

त्यागी कुलीनः कुशलो रतेषु कल्पः कलावित्तरूपो
धनाढ्यः ।

१) D °विधुरायाः ° II °कृष्णः ° E रागितां २) D °आयस्वरादि °

३) om. DE; A प्रह्वन्संभोगस्योदाहरणम् ॥ ४) A काले
BCDE °ज्ञात ° In A from यद् to p. 8, 11 दृष्टो is wanting ५) B1.

hd. °तुल्यं ७) E °तन्मन्त्राश्रितकञ्चुकां २५ B °लाचर्या ८) om. DE;

C अथ प्रह्वन्संभोगस्योदाहरणम् ९) CDE °लदलत्प्यो ° C °स्थनाश्रयान ° D

°जनोत्पलान ° १०) D °माकितं कञ्चुकं C °दृष्टान्तव्याप्तदा ° II °लोचन

११) C °मधुमधुलता ° १२) om. DE; C ॥ अथ स्वकृपणाद् ॥

भव्यः क्षमावान्सुभगोऽभिमानि स्त्रीणां मतज्ञः किल ना-
यकः स्यात् ॥ २७ ॥

॥ तस्य नायकस्य भेदा उच्यन्ते ॥

तस्यानुकूलदक्षिणशठधृष्टा इत्थमत्र चत्वारः ॥
भेदाः क्रिययोच्यन्ते तदुदाहृतयश्च रमणीयाः ॥ २८ ॥

॥ अथानुकूललक्षणम् ॥

अनुकूलतया नार्यां सदा त्यक्तपराङ्मनः ।
सीतायां रामवत्सोऽयमनुकूलः स्मृतो यथा ॥ २९ ॥

॥ अथानुकूलस्योदाहरणम् ॥

अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे ग्रैवेयकं नोऽऽवल
नो वक्रा गतिरुद्धतं न हसितं नैवास्ति कश्चिन्मदः ।
किं त्वन्यं ऽपि जना वदन्ति सुभगोऽप्यस्याः प्रियो नान्यतो
दृष्टिं निक्षिपतीति विश्वमियता मन्यामहे दुःस्थितम् ॥ ३० ॥

॥ अथ दक्षिणलक्षणम् ॥

यो गौरवं भयं प्रेम दक्षिण्यं पूर्वयोषिति ।
न मुञ्चत्यन्यचित्तोऽपि ज्ञेयोऽसौ दक्षिणो यथा ॥ ३१ ॥

1) CE क्षमो स्त्रिरुचिः सुभगा E मतः सुभावाभिद ना° D स्त्रीणांभीष्ट-
रिग्रह ना° E मतः शुभञ्चा इह ना° 2) om. DE; C भेदानाद् ॥ चत्वारो
नायकाः ॥ 3) om. DE; C ॥ एत क्लेषा उकूलदिलक्षणा ॥ 4) D अनुकूल-
यो ना° E दक्षिणतया ना° D रामचन्दो 5) om. DE; C °कूलोदा° 6) From
न्ये to कविषो stanza 41 deest in B. E किं चान्यो corr. to चान्ये D प्यस्याः
पतिर्नान्यतो C नानातो 7) CE दुस्स्थितं 8) om. DE; C अन्यदक्षि°

॥ अथ दक्षिणोदाहरणम् ॥

सैवास्य प्रणतिस्तदेव वचनं ता एव केलिक्रिया
भीतिः सैव तदेव नर्म मधुरं पूर्वानुरागोचितम्
कान्तस्याप्रियकारिणी च भवती तं वक्ति दोषाविलं
५ किं स्यादित्यमहर्निशं सखि मनो दोलायते चिन्तया ॥ ३२ ॥

॥ अथ शठलक्षणम् ॥

प्रियं वक्ति पुरोऽन्यत्र विप्रियं कुरुते भृशम् ।
मुक्तापराधचेष्टश्च शठोऽसौ कथितो यथा ॥ ३३ ॥

॥ अथ शठोदाहरणम् ॥

१० सरलतरले आवां तावद्धुश्रुतशालिनौ
पुनरिह युवां सत्यं शिष्टं यदत्र कृतागसि ।
प्रणयिनि जने रत्नं धुक्तं न वेति वतावयो-
र्ध्वमुपगते कर्णौ प्रष्टुं कुरङ्गदशो दृशौ ॥ ३४ ॥

कोपात्किं चिदुपानतोऽपि रभसादाकृष्य केशेष्वलं
१५ नीत्वा मोहनमन्दिरं दयितया हरिण वद्धा दृढम् ।

१) om. DE २) C °लितस्य E मयुक्तं C पूज्येनु° ३) C काताय प्रिय°
E °कारिणीव भवती ४) om. DE ५) D मुक्तापराधचेष्टम् C °चेष्टम् sec.
hd. corr. °म C °दृष्टा कुटिलो वा (sic) प्रष्टो यथा ६) om. DE; C अथ
कुटिलोदा° ७) C स्थाजं C, D1. hd, E °मुनि° ८) E तदत्र ९) E
प्रणयिनि पुनर्युक्तं रत्नं भवति वतावयो. ॥ जने रत्नं D जने युक्तं रत्नं १०) C °दृष्टोदृष्टौ
॥ ३० ॥ तथा च शठोदाहरणम् ॥ With दृष्टौ A recommences ११) A °नने CD
°गतौ A केशेष्वलं (sic) १२) D वद्धो

भूयो यास्यसि तद्गृहानिति मुहुः कण्ठार्धरुद्धाक्षरं
जल्पत्या श्रवणोत्पलेन सुकृती कश्चिद्गृहस्ताड्यते ॥ ३५ ॥

॥ यय धृष्टलक्षणम् ॥

निःशङ्कः कृतदोषो ऽ पि निर्लज्जस्ताडितो ऽ पि सन् ।
मिथ्यावाग्दृष्टदोषो ऽ पि धृष्टो ऽ यं कथितो यथा ॥ ३६ ॥ ५

॥ यय धृष्टोदाहरणम् ॥

जल्पत्याः परुषं रुषा मम बलाद्युन्वत्यसावाननं
गृह्णात्याशु करं करेण बद्धशः संताड्यमानो ऽ पि सन् ।
आलीनां पुरतो दधाति शिरसा पादप्रहारान्नतो
नो ज्ञाने सखि सांप्रतं प्रणयिनी कुप्यामि तस्मै कथम् ॥ ३७ ॥ १०

धिक्कां धूर्तं गतत्रय प्रणयिनी सैव तया राध्यतां
यस्याः पादतलाकृतिं तव हृदि व्याख्यात्यसौ यावकः ।
इत्युक्तो ऽ पि न नाम मुञ्चति यदा पादावयं दुर्जनो
मिथ्यावादविचक्षणः किमपरं कुर्यां वयस्ये तदा ॥ ३८ ॥

॥ यय नर्मसचिञ्चलक्षणम् ॥

गूढमन्त्रः शुचिर्वाग्मी भक्तो नर्मविचक्षणः

१) AD यच्छति A कण्ठार्धरुद्धा^० ३) om. ADE; C धृष्टं ल^० ४) E
ऽ पि विलक्षणवर्जितो C निर्लज्जवर्जितो ५) D धृष्टो यो ६) om. cdd.
७) D परुषं ८) D om. from मानो ऽ पि सन् to तस्ये L 10 ९) E °प्रहारं
गतो १०) CE प्रणयिने ११) C प्रहृतं १२) A °तलाकृतिं ॥ पादप्रः १३) D इत्युक्ते
A नामि C om. पादा १४) E वयस्याजदा १५) om. ADE १६) D °वायो A नम्रवि^०

स्यान्नर्मसचित्रस्तस्य कुपितस्त्रीप्रसादकः ॥ ३१ ॥

पीठमर्दो विटश्चापि विदूषक इति त्रिधा ।

संभवेत्प्रथमस्तत्र नायिकानायकानुगः ॥ ३० ॥

एकविद्यो विटः प्रोक्तः क्रीडाप्रायो विदूषकः ।

स्वत्रपुर्वेषभाषाभिर्ह्रास्वकारो स्वकर्मवित् ॥ ३१ ॥

एषां प्रबन्धविषये व्यवहारः प्रायशो भवेत्प्रचुरः ।

प्रत्येकमुदाहृतयस्तथापि काश्चिन्निदर्श्यन्ते ॥ ३२ ॥

॥ पीठमर्दो यथा ॥

विमुञ्चामुं मानं सफलं वचः साधु सुहृदां

मुधा संतापेन ग्लपयसि किमङ्गं स्मरमुवा ।

प्रियं पादप्रान्तप्रणतमधुना मानय भृशं

न मुग्धे प्रत्येतुं प्रभवति गतः कान्तहरिणः ॥ ३३ ॥

॥ विटो यथा ॥

प्रणयिनि भृशं तस्मिन्मानं मनस्विनि मा कृथाः

- १) C त नर्मसचित्रस्याप. E °वचिज. एष्य D °प्रपाद्यकः C addit: नर्मस-
चित्रस्या प्रयः प्रकारा यथा ॥ २) D विटश्चैव E विटश्चैव ३) F नायको नाय°
४) With एकविद्यो B recommences. B प्रोक्तो ५) E सत्रपु° A °वैद्य° A स्व-
कर्मवित् BE च नर्मजित्; in margin of B a gloss स्वकर्मवित् D च कर्मजित्
६) AC एषां स्वकर्मवित् E °वैद्यो A व्याहारः; om. प्रचुरः ७) II °निगद्यते
C °निगद्यते D काश्चिन्निदर्श्यन्ते ८) om. DE; II ॥ अथ पीठमर्दलक्षणं ॥ C
॥ पीठमर्दः ९) A मां सद्य यदि य° १०) E गते प्रा° ११) C om. न A नाय°
१२) om. DE; B ॥ अथ विटस्योद्धारण ॥ C ॥ विट ॥ १३) A °सं मान तस्मिन्मन°

किमपरमतो युक्तायुक्तैर्विना क्षमुना तव ।

अयमपि भवेत्संप्रत्येव क्षयानलसंनिभः

सरसविसिनीकन्दच्छेदच्छविर्मृगलाञ्छनः ॥ ४४ ॥

॥ विद्रूपको यथा ॥

दूरात्कन्दलितैर्हृदि प्रविततैः कण्ठे लुठद्विर्हृठा-

द्वत्तो संकठनासिकासरलितैर्निर्यद्विरत्यूष्मभिः ।

निःश्वासैः पृथुमन्मथोत्थद्वयुर्व्यक्तं तवावेदितो

मिथ्यालम्बितसौष्ठवे कृतमतः कोपेन कालं प्रति ॥ ४५ ॥

स्वकीया परकीया च सामान्यवनिता तथा ।

कलाकलापकुशलास्तिस्त्रस्तस्येह नायिकाः ॥ ४६ ॥

॥ तत्र स्वकीयालक्षणां ॥

पौराचाररता साध्वी क्षमार्जवविभूषिता ।

मुग्धा मध्या प्रगल्भा च स्वकीया त्रिविधा मता ॥ ४७ ॥

१) DE °रुमिती D युक्तायुक्तं विना ३) ॥ सरसकदली° A °मिगिनी°
D °विसिनी° E त्वद्विप्रनो° D °लाङ्गनं ४) om. CDE; B = यथ विद्रूपको-
दादृशां ५) ॥ प्रचलितैः; in margin प्रविततै. is noticed ६) C सरस°
ABE °तर्लितै°; in B the v. r. °सर° is noticed ७) CE मिथ्या° AG
°द्विर्हृठा° D त्वयात्रे° ८) CDE °द्वे ॥ °द्वेन विनित. D कृतमितः
९) C om. परकीया A °कीयाणि १०) ADE °स्तस्येति E नयकाः ११) om.
ADE १२) C योगाचार° A °रुग्गा After this line B ins.: संपन्नौ च
विपत्नी च मरणे च न मुंचति । वा स्वीया तौ प्रति प्रेम त्रायते पुण्यकर्मणाः

॥ अथ मुग्धाया नववधूस्तत्र नवयौवनभृषिताम् ॥

मुग्धा नववधूस्तत्र नवयौवनभृषिताम् ।

नवानङ्गरुहस्या च लज्जाप्रायरतिर्यथा ॥ ४८ ॥

॥ अथ मुग्धाया नवयौवनभृषिताम् ॥

५ गतं कर्णाभ्यर्णं प्रसरति तथाप्यक्षियुगलं

कुचौ कुम्भाकारौ तदपि विवृकोत्तम्भनरुचौ ।

नितम्बप्राग्भारो गुरुरपि गुरुत्वं मृगयते

कथं चिन्नो तृप्तिस्तरुणिमनि मन्ये मृगदृशः ॥ ४९ ॥

॥ अथ मुग्धाया नवानङ्गरुहस्यादाहरणम् ॥

१० यथा रोमाञ्चो ऽयं स्तनभुवि लसत्स्वेदकणिको

यथा दृष्टिस्तिर्यक् पतति सरुसा संकुचति च ।

तथा शङ्के ऽमुष्याः प्रणयिनि दरास्वादितरसं

न मध्यस्थं चेतः प्रगुणार्मणीयं न च दृढम् ॥ ५० ॥

॥ अथ मुग्धाया लज्जाप्रायरतिर्यथादाहरणम् ॥

१५ विरम नाथ विमुञ्च ममाञ्चलं

१) om. DE; A om. अथ ३) AC °रुहस्यापि In B margin the v. r. नवानङ्गा रुहस्यापि is noticed; D नवानङ्गरुहस्यापि and places l. ॥ before l. 5; E ज्वेनङ्गा रुहस्यापि ४) om. ABDE; C ॥ मुग्धाया नवयौवनभृषिताम् ॥ ५) BCD कुम्भाकारौ AD विवृ° A °प्रमथन° ६) ॥ °रुणमपि D °मपि ७) om. AE; B om. अथ C °ननयोदा° D ॥ मुग्धाया नवयौवनभृषिताम् ॥ ८) E has before अपि च । E °त्रि नयस्वेद° D लसदे° ९) A मन्ये A °रुते १०) A यथाध्यास्यं चेत् C मध्यचेत्. A न तु ११) om. AE; CD °रुतेदा°

जमय दीपमिमं समया सखीम् ।

इति नवोऽवधूवचसा युवा

मुदमगादधिकां सुरतादपि ॥ ५१ ॥

॥ पुनरपि मुग्धागुरसस्वभावमाचष्टे ॥

सकम्पा चुम्बने वक्त्रं कुरत्येषावगूहिता ।

परावृत्य चिरं तल्प आस्ते रक्तुं च वाञ्छति ॥ ५२ ॥

॥ हृग्नेद्यार्थमुदाहरणाया निरूपयति ॥

अपहरति यदास्यं चुम्बने श्लिष्यमाणा

वल्तति च शयनीयि कम्पते च प्रकामम् ।

वदति च यदुत्सव्यं किं चिदुक्तापि भूयो

रमयति सुतरां तच्चित्तमन्तर्नवोढा ॥ ५३ ॥

॥ अथ मुग्धानुनयोषाकमाह ॥

मुग्धामनुनयत्येव मृदूपायेन सार्व्वयन् ।

नातिभीतिकरैर्वावैर्निर्वन्धैर्वाल्भोपितैः ॥ ५४ ॥

१) E दोग्गिर्णि BDE गतो C गतो. २) BCD °ध्रिः ३) om. ADE;
C मुग्धाया गुराभाजगा° ४) A सखीम् ५) ACE तल्पे A आस्ते ६) om.
ADE; B ॥ मुग्धालक्षणा ॥ ७) D चनति E चलति E om. च ८) C om. च
B वदतरं; in margin the v. r. वदत्तं (sic) is intimated. D वदलत्त
E वदलत्त BE °दुक्तापि ९) B गुराति चि°; in margin the r. of the text
is noticed. D गुरां नं कर्तव्यं E गुरांतमि° १०) °मंत्तं न° ११) om.
AE; C ॥ अथ मुग्धाया अनुनयनमाह ॥ D मुग्धाया अनुनयोषाकमाह १२) A °मुन-
यत्येव BE मुग्धानाजर्जयत्येव १३) A °कर्तुमिर्निर्वन्धैः B °कर्तुमिर्निर्वन्धैः C °कर्तु-
मिर्निर्वन्धैर्वाल्भैः D °कर्तुमिर्निर्वन्धैर्वाल्भैः E °कर्तुमेति निर्वन्धैर्वाल्भैः BD °भारितैः

॥ शय मुग्धाया अनुवोदाहरणम् ॥

सरति सरसन्तीरादिषा भ्रमद्रमरावली
सुमुखि विमुखी पद्मे मन्ये तवास्थपिपासया ।
इति निगदिते किं चिद्गीत्या विवर्तितकंधरा
वदनकमले बाला भर्त्रा चिरं परिचुम्बिता ॥ ५५ ॥

॥ शय मुग्धमानप्रकारमाह ॥

अन्यां निपेयमाणे तु यदि कुप्यति सा प्रिये ।
रोदित्यस्याग्रतः स्वल्पमनुनीता च तुप्यति ॥ ५६ ॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

१० मन्यौ कृते प्रथममेव विकारमन्यं
नो ज्ञानती नववधू रुदती परं सा ।
धूर्तेन स्तोचनज्ञानं परिमृज्य बाहं
संचुम्ब्य चाधरदलं गमिता प्रसादम् ॥ ५७ ॥

१) om. AE; D मुग्धाया अनुवोदा. २) A सरति सरसन्ती C सरती ।
तीरादे° A भ्रमद्रम° ३) A जिमुखे ४) D निगदितं स्यात्ता यो° ५) C om.
बाला ॥ puts म° before वा° C om. परि ६) om AE; B om. यय
D om. यय and वाद् ७) ACD °माने ACDE पि यदि A सा कु° ८) D
रोदित्यङ्गता E रोदित्येयग्रतः किं चिदनु° D °नीता प्रतिरति ९) om. AE;
D तयोदा° (sic) १०) C मन्ती ११) C परे १२) D लोचनपुनं (sic) AE गार्द
BC बाहं D बाहं १३) A °दले; above द with small letters त is writ-
ten; D °तले E °दले

॥ यय मध्याया, किं चित्प्रमत्तवचनोदाहरणम् ॥

सुभग कुर्वकस्त्वं नो किमालिङ्गनोत्कः

किमु मुखमदिरेच्छुः केसरो नो वृदिस्थः ।

त्वयि नियतमशोके युज्यते पादघातः

॥ प्रियमिति परिहासात्पेशलं का चिदूचे ॥ ६१ ॥

॥ यय विचित्रगुरताया मध्याया उदाहरणम् ॥

काले तथा कथमपि प्रथितं मृगान्त्र्या

चातुर्यमुद्धतमनोभवया रतेषु ।

तत्कृन्नितान्यनुवदद्भिर्नेकवारं

॥ शिष्यायितं गृहकपोतशतैर्यथा स्यात् ॥ ६२ ॥

॥ यय मध्यायेमोत्रातिशयव्यतिरेकणम् ॥

गाढं व्याप्रियते कालं पिबतीव रतौ प्रियम् ।

विशतीव तदङ्गेषु मुष्यतीव सुखे यथा ॥ ६३ ॥

1) om. AE; BC om. यय D °लभोदा° 2) ADE दुर्व° 3) BD °रेषु, corr. B margin A जेसरी 4) C °एष्यते° 5) om. AE; BC om. यय D has only: मध्यायिमोदाहरण 6) E has before: यय च । E °ययान् 7) B तत्कृन्निं मुद्धत° superscr. the r. of the text; A °गुरुयति° C °यय° 8) D गृहकपोत° BE °यययय 9) om. AE; B om. यय 10) A यय C यय B यय° corr. in margin ABD यय° AE रताजिम् B रतं यय, in margin: रतं रतेति यय. C रतं यय D. रतय in margin corr. to रताजिम् 11) B गृहकपोतं गुप्तं D मुष्यतीव ॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

कृत्वानेकविधां रसेन सुरते केलिं कथं चिच्चिरा-
त्प्राप्तान्तःसुखमीलिताक्षियुगला स्विद्यत्कपोलस्थली ।
सुप्तेयं किल सुन्दरीति सुभगः स्वैरं तथैवास्वज्ञ-
ज्ञाढानङ्गविमर्दनिःसरुवपुर्निद्रां सदैवागतः ॥ ६४ ॥

॥ अथ मध्यात्रयभेदस्वरूपमाह ॥

सा धीरा वक्ति वक्रोक्त्या प्रियं कोपात्कृतागसम् ।
मध्या वदत्युपालम्भैरधीरा परुषं तथा ॥ ६५ ॥

॥ तत्र धीरामधोदाहरणम् ॥

उपेत्य तां दृढपरिरम्भलालस-
श्चिरादभूः प्रमुषितचारुचन्दनः ।
धृताञ्जनः सपदि तदक्षिचुम्बना-
दिहैव ते प्रिय विदिता कृतार्थता ॥ ६६ ॥

॥ अथ मध्यामधोदाहरणम् ॥

यत्रार्कायितमिन्दुना सरसिजैरङ्गारपुञ्जायितं

1) om. AE 2) A °विधिं B °विधा, B केलीः D केलीं 3) A प्राप्या-
न्तस्सुखमीलिताक्ष° 4) A सुन्दरीति A °वामत- 5) C गाढा° D गाढालिंग°
DE, B margin स एवागतः 6) om. AE; B ॥ मध्याया त्रयं भेदस्वरूपमाह ॥
C ॥ अथ मध्यादित्रयस्वरूपमाह ॥ D अथ मध्याभेदत्रयस्वरूपमाह 7) ACD रोदियु°
E रोदयु° A पुरुषं ACE वया 8) om. AE 9) D °लालसां चि° 10) ABE
°भूषण° E °मुलित° 11) ॥ क्षताञ्जनः but above क्ष is written ॥ A तदक्ष°
12) ॥ °हैव मे त्वयि A कर्षता 13) om. ADE; ॥ om. यत्र मध्या 14) D
places st. 67 after st. 69. ॥ °ना फुल्लयैरंगा°

क्रुद्धायां मयि नाथ ते कदलिकाकाण्डैरलातायितम् ।
 कालोऽन्यः खलु कोऽपि सोऽमृतमयो ज्ञातो विपा-
 त्माधुना

धिकां धूर्तं विनिर्यदश्रुखला मोहं वदन्ती गता ॥ ६७ ॥

९ ॥ अथाधोरात्र्यधोदहरणम् ॥

सार्धं मनोरथशतैस्तव धूर्तं काला
 सैव स्थिता मनसि कृत्रिमभावरम्या ।
 अस्माकमस्ति न कथं चिदिह्वावकाश-
 स्तस्मात्कृतं चरणापातविडम्बनाभिः ॥ ६८ ॥

१० ॥ अथ प्रगल्भालक्षणां ॥

लब्धायतिः प्रगल्भा स्यात्समस्तरतिकोविदा ।
 आक्रान्तनायका वाढं विरान्नद्विभ्रमा यथा ॥ ६९ ॥

॥ तत्र लब्धायतिप्रगल्भाया उदाहरणम् ॥

सेयं पङ्कजिनी मृणालललतिकामादाय यस्याः प्रियो

१) ॥ ०६३० २) D वो मृतमयो सो य वि ३) In ॥ margin the
 v. r. धिक् चारुनि वि ० is mentioned A वदन्ती ४) om. AE; ॥ om. अथ
 C अथ धोरा ० D अथ अधोरात्र्यधो ५) A सार्धं ६) A सैव स्थिति ते BC सैव स्थिता
 E स्थिति ७) D न हि किं चिदि ८) D om. अस्मा ९) om. AE;
 D om. अथ C ० लभल १०) ॥ लब्धायति D लब्धा पति A om. एवम् A
 रामणा AE ० रत ० D adds ११ १२) A वाढं D वाढं A विरान्नद्विभ्रमा After
 st. 69 D has st. 67 १३) om. AE; B om. तत्र D has प्रगल्भा उदा
 (sic, all)

हारं मे कुरुते पयोधरतटे प्रत्यग्रतारुचिम् ।
वन्धूकं च तदेतदालि विदल्यन्नेन सीमलितं
सर्वाशाविजिगीषुपुष्पधनुषो वाणश्रियं धास्यति ॥ ७० ॥

॥ यत्र समस्तं त्रिकोधिदामनलभीदाहरणम् ॥

यत्र स्वेदजलैरलं विलुलितैर्व्यालुप्यते चन्दनं
सच्छेदैर्मणितैश्च यत्र रणितं निद्रूयते नौपुरम् ।
यत्रायात्यचिरेण सर्वविषयाः कामं तदेकाग्रतां
सख्यस्तत्सुरतं भणामि धृतये शेषा तु लोकस्थितिः ॥ ७१ ॥

॥ यथाक्रान्तानायकाप्रोक्षाया उदाहरणम् ॥

स्वामिन्भङ्गुरयालकं सुतिलकं भाले विलासिन्कुरु
प्राणेश त्रुटितं पयोधरतटे हारं पुनर्योजय ।
इत्युक्त्वा सुरतावसानसुखिता संपूर्णचिन्दानना
स्पृष्टा तेन तथेति ज्ञातपुलका प्राप्ता पुनर्मोहनम् ॥ ७२ ॥

१) C °धृतुगे ADE °हृचम् २) D विलसत् ३) C यायाग्रय ४) om.
ADE; BC om. यत्र C °रुते को ५) CE स्वेदजलैरलं A विललितं D जि-
गुलितं ६) C सच्छेदैः D सच्छेदैः A om. यत्र A om. नि B निद्रुयते A, II
2. 1d. corr., C नूपुरम् E हेनूपुरं (sic) corr. 2. 1d. margin मद्रयः ७) A
°विश्वं C तदेकाग्रतां A °गता ८) ॥ यत्रार्जं तु° A न्यायि E रतये C त्रेयं
D तु ९) om. AE; BD om. यत्र CD °नायकायाः १०) C स्वामिन्भङ्गुरयालकं
D स्वामिन्भङ्गुर° E °न्भङ्गुरयालकं CDE विलसत् A बाले ॥ लाले DE भातं
A विलास (gip) E विलास corr. from °नि ११) C °धृतुगे हारं गताग्रय
१२) D स्पृष्टा E स्पृष्टं E °ता व्याप्तचिन्ता १३) A स्पृष्टा

॥ अथ विराजद्विभ्रमाप्रगल्भोदाहरणम् ॥

मधुरवचनैः सभ्रूभङ्गैः कृताङ्गुलितन्नै-

रुलसवलितैरङ्गन्यासैर्मनोभवबन्धुभिः ।

असकृदसकृत्स्फारस्फारैरपाङ्गविलोकनै-

स्त्रिभुवनज्ञये सा पञ्चेपोः करोति सहायताम् ॥ ७३ ॥

॥ अथ रूताकुलप्रोढाख्यरूपं निरूप्यते ॥

निराकुला रतावेष्टा द्रवतीव प्रियाङ्गके ।

कोऽयं काकं रतं किं वा न वेत्यतिरसाग्रथा ॥ ७४ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

१० धन्यास्ताः सखि योपितः प्रियतमे सर्वाङ्गलम्बेऽपि याः

प्रागल्भ्यं प्रथयन्ति मोहनविधावालम्ब्य धैर्यं मरुत् ।

अस्माकं तु तदीयपाणिकमलेऽणुन्मीचयत्यंशुकं

कोऽयं का वयमत्र किं च सुरतं नैव स्मृतिर्जायते ॥ ७५ ॥

॥ अथ धीराप्रगल्भालसणाम् ॥

११ कृतदोषेऽपि सा धीरा तस्मिन्नाद्रियते रूपा ।

आकारसंवृतिं चापि कृत्वोदास्ते रतौ यथा ॥ ७६ ॥

१) om. AE; BD om. अथ ॥ सखिभ्रमाप्रगल्भोदाहरणम् उदाह° D सखिभ्रमा°
C °विभ्रमप्र° २) D सुभ्रू° D °नैः ३) E रभ्रमाप्रलि° BD °सैर्मनोभवबन्धुभिः
४) A °त्पाराहाहरे° CE °लोचिते- ५) om. AE; BCD om. अथ D रसाकुला°
॥ निरूपयति ७) BD °कुलरता° AD °वेष्टा CD द्रवतीव ८) ACE कागि
ACD न वेति च D रसा तथा ९) om. AE; D तथैवोदा १०) D °चरतं°
११) A किं च रतं C सुरतं C नैव E नैव १२) om. ADE १३) E सत°
१४) A आकारं स° E °रः स° C चाप D रूपा°

॥ तत्र धीराप्रगल्भाया रूपोदाहरणम् ॥

यद्वाचः प्रचुरोपचारचतुरा यत्सादरं दूरतः
प्रत्युत्थानमिदं स्वहस्तानिहितं यद्विन्नमप्यासनम् ।
उत्पश्यामि यदेवमेव च मुहुर्दृष्टिं सखीसंमुखीं
तच्छृङ्गे तव पङ्कजाणि वलवान्कोऽप्यप्रसादो मयि ॥७७॥ १

॥ यद्य कृतदोषाप्रगल्भोदाहरणम् ॥

यत्पाणिर्न निवारितो निवसनग्रन्थिं समुद्रन्थय-
न्भूभेदो न कृतो मनागपि मुहुर्दृष्ट्वाप्यमानेऽधरे ।
यन्निःशङ्कमिवार्पितं वपुरहो पत्युः समातिङ्गने
मानिन्या कथितोऽनुकूलविधिना तेनैव मन्युर्महान् ॥७८॥ १०

॥ यद्य मध्याप्रगल्भाधीरालक्षणां ॥

मध्या प्रतिभिनत्येनं सोल्लुण्ठैः साधुभाषितैः ।
अधीरा तु रूपा कृत्ति संतर्ज्य दयितं यथा ॥७९॥

१) om. AE; D om. तत्र ॥ °ल्भाया लक्षणां C तत्र धीरायाः प्रा° D
धीरायाः प्रागल्भायाः रूप° २) C यद्वाचश्चतु° AE यत्सादरं D यत्संभया ३) A
°हस्त न हि° C °हस्तं ४) E °दृष्टिः A °संमुखं B °संमुखी C °संमुखी D
°संमुखी E °संमुखी ५) BE तत् प्रके E किं तव ६) om. ADE; BC om.
यद्य C कृतदोषे प्रियतमे रसो सर्वदुःखाययाः (sic) प्रागल्भाय (sic) उदाहरणं ७) AC
°तो पि वसन्° D °दुर्गन्ध- ८) A °भद्रो C °भगो E °गपि तया यत्संभय°
९) D यन्निःशङ्कमिव° AC यन्निःश° १०) D मानिन्याः ११) om. AE; ॥ om.
अधीरा C °धीरालक्षणाधीरालक्षणां D margin मध्याप्रगल्भालक्षणां. In B °ल्भाल°
is corr. from °ल्भोदाहरणं १२) C प्रतिभिनत्येनं A सोल्लुण्ठं C सोल्लुण्ठं E
सोल्लुण्ठं C चाटुभा° १३) AD अधीरा पुरुषं C च रूपा E पुरुषं

॥ अथ मध्याप्रगल्भोदाहरणम् ॥

कृतं मिथ्यावद्विर्विरम विदितः कामुक चिरा-
त्प्रियां तामेवोच्चैरभिसर यदग्निर्नखपदैः ॥

विलासैश्च प्राप्तं तव हृदि पदं रागवज्रलै-

मया किं ते कृत्यं ध्रुवमकुटिलाचारपरया ॥ ८० ॥

॥ अथाधोराप्रगल्भोदाहरणम् ॥

सा बाढं भवतेक्षितेति निविडं संपम्य बाह्वोः स्रजा
भूयो द्रव्यसि तां शठेति परूपं निर्मत्स्य संतर्ज्य च ।

आलीनां पुर एव निकृतिपरः कोपाद्रणनूपुरं

मानिन्या चरणप्रहारविधिना प्रेयानशोकीकृतः ॥ ८१ ॥

एकाकारमता मुग्धा पुनर्भूश्च यनोऽनयोः ।

अतिसूक्ष्मतया भेदः कविभिर्नोपदर्शितः ॥ ८२ ॥

मध्या पुनः प्रगल्भा च द्विविधा परिभिगते ।

एका ज्येष्ठा कनिष्ठान्या नायकप्रणयं प्रति ॥ ८३ ॥

1) om. ACE; D om. अथ 2) A बलं वि° ACDE विदितं 3) D तामेवोच्चैः° E °लोपे° 4) AE °वज्रलैः 5) मया ते किं कृ 6) om. AE; C = इ (L = इति) मध्याप्रगल्भोदाहरणं = अथ अधोराप्रगल्भोदाहरणं = D अधोरा प्रगल्भा उदा° (om. अथ) 7) B बाढं D बाढं E बाढं D भजतः प्रियेति edd. निविडं (D °दुः) A बाह्वोः D घट 8) CD द्रव्यसि E om. निर्म° B संपम्य D twice संतर्ज्य 9) B कोपावलनूपुरं 10) D कामिन्या B 1. hd. °ग्याद्यार्° C adds: = इति अधोराप्रगल्भोदाहरणं । प्रियं घट प्रति । 11) D °कारा मता D ततो 12) C अनसू° भेदे A कविभिर्न प्रकाशितः C °भिर्न प्रदर्शितः 13) °भिर्न प्रदर्शितः 14) A मध्या C मुग्धा A °ल्भा या द्विविधा परिगमने B द्विधातो D द्विधा तापि च भिषजे E द्विधा या पर्ति° 14) C adds: अथ मध्याप्रगल्भयो नविकल्प (sic) घटान्नाद

उपरोधात्तथा स्नेहात्सानुरागोऽपि नायकः ।

चेष्टते तां प्रति प्रायः कलासु कुशलो यथा ॥ ८४ ॥

॥ मदुदाहरणम् ॥

तदक्षिणी कुवलयवुद्धिरेत्यली

रूपाभ्यर्क्षं तदिति निमील्य लोचने ।

ततो भृशं पुलकितगण्डमण्डलां

युवापरां निभृतमधुम्वदङ्गनाम् ॥ ८५ ॥

॥ यय स्वकीयालक्षणां ॥

संपत्तौ च विपत्तौ च मरणे या न मुञ्चति ।

सा स्वीया तां प्रति प्रेम ज्ञायते पुण्यकारिणः ॥ ८६ ॥

10

॥ ययान्यदीयाद्विधा लक्षणां ॥

अन्यदीया द्विधा प्रोक्ता कन्धीठा चेति ते प्रिये ।

दर्शनाच्छ्रवणाद्वापि कामार्ते भवतो यथा ॥ ८७ ॥

1) E °रामापि नायिका 2) चेष्टते E कुशला 3) om. ADE; U adds च

4) ॥ त्वदू० D °त्यनोता 5) A हृषादूयर्क्षं C °ध० 6) ॥ °मंडली C °ला

7) A युवाप० B °मनुचरंमर्णा corr. in margin. After this st. U ins.

एकत्रासत्तांते etc. = Amarav st. 16 (Ind. Sprüche no. 2937; v. 2

निमील्य हतिलक्ष्मी० v. 3 मेरोष्ण०) 8) om. ADE; U om. यय C यकीया०

9) C मरणे च विमुञ्चति D च न E च न 10) BCD या E वं 11) om.

ADE; U ॥ यय पक्षीयालक्षणां ॥ देविभिं च । 12) ॥ ययान्यदीया C मयिरे

D मे मते 13) D दर्शनां अजपाद्यापि E दर्शना अज० C °क्षाय०

॥ अथ कन्योदाहरणम् ॥

किमपि ललितैः स्निग्धैः किं चित्किमप्यभिकुञ्चितैः

किमपि वलितैः कन्दर्पेषून्मृसद्भिरिवेक्षणैः ।

अभिमतमुखं वीक्षां चक्रे नवाङ्गनया तथा

ललितकुशलोऽप्यालीलोको यथातिविसिस्मिन्ने ॥ ८८ ॥

॥ अथ कामार्तान्घटीयाकन्योदाहरणम् ॥

निशमय वह्निर्मनोरमस्वरमैक्षिष्ट तथापरा यथा ।

तिलमात्रकमप्यभून्न हि श्रवणेन्दीवरलोचनात्तरम् ॥ ८९ ॥

॥ अथ प्रियदर्शनादधिगतस्तिबुलपरवधूदाहरणम् ॥

१० कस्याश्चित्सुभग इति श्रुतश्चिरं य-

स्तं दृष्ट्वाधिगतस्तेर्निमीलितादयाः ।

निस्पन्दं वपुरवलोक्य सौविदक्षाः

संतेपुर्विधुरधियो निशात्तवध्वाः ॥ ९० ॥

१) om. ADE; BC om. २) अथ C प्रियदर्शनकामार्तान्घटीयाकन्योदा ३) D चलितैः E 1. hd. वलि^० corr. 2. hd. AE ०यति^० O om. नि ४) A चलि^० B ललि^० A कन्दर्पेषून्मृस^० B ०षु ह^० ५) B ०नयया; above या is written ग ६) A कलनकुञ्चितो D ०तिस्मरे E ०गिस्मरे ७) om. ADE; BC om. घन; B ०होयक^० ८) D विनिग्रय BD वहि^० C om. छद्भि^० BC ०र्मनोरम D ०र्मनोगता B स्वरमैक्षिष्ट corr. in margin; C प्रियमैक्षिष्ट D चिर्मैक्षिष्ट ९) A नृणामा^० D ०न्दोयर् १०) om. ADE; B ०नाधिगतसुखय^० ११) A कस्यास्ति- सुभग इति चिरं श्रुतो वक्षः १२) B दृष्ट्वाधिगतस्तेर् निमो^० E दृष्ट्वा विग^० C ०व्या १३) B निस्पन्दं १४) C ०अधुः

॥ गुणाश्रवणादत्यन्तानुरागिणी परवधूः स्वचित्रं प्रत्याह ॥

कार्श्यजागरसंतापान्यः करोति श्रुतोऽप्यलम् ।
तमेव दुर्लभं कालं चेतः कस्माद्विदुक्षसे ॥ ११ ॥

साक्षाच्चित्रे तथा स्वप्ने तस्य स्यादर्शनं त्रिधा ।
देशे काले च भंग्या च श्रवणं चास्य तद्यथा ॥ १२ ॥

॥ तत्र साक्षात् ॥

सत्यं सति गृहे गृहे प्रियतमा येषां भुजालिङ्गन-
व्यापारोच्छलदच्छमोहनजला जायत एषादृशः ।
प्रेयान्कोऽप्यपरोऽयमत्र नियतं दृष्टेऽपि यस्मिन्वपुः
स्वेदोज्झृम्भणकम्पसाधसमुखैः प्राप्नोति कां चिदृशाम् ॥ १३ ॥ 10

॥ यद्य चित्रगतसुभागमवलोक्य स्वसत्तो प्रति स्वप्नमाचष्टे ॥

चित्रं चित्रगतोऽप्येष ममालि मदनोपमः ।
समुन्मूल्य बलाहज्ज्ञानमुत्कण्ठयति मानसम् ॥ १४ ॥

1) om. ADE; C °सख° C प्रति प्राह 2) A दुर्लभं E °दृश्यते B adds;
॥ परवधूसुभागा त्रिधा ॥ 4) A साक्षात्स्वप्ने तथा चित्रे D °श्रुतं वया 5) om. C:
D काले तथा भ° D om. 2. च A धास्य 6) om. ADE; C °यथा 7) A
प्रणयिनो D °लिङ्गनं 8) E व्यापाः राउडलद° A ध्यायन्त 9) AC सुकृती
i. of नियतं C दृष्टे B तस्मि° 10) A °सृम्यया° 11) om. AE; B om.
from स्व° C °मगलोलक स्वसत्तो प्रति स्वप्नमाचष्टे D has: चित्रगतोदाहरणं यद्य
चित्रगतं सुभागमवलोक्य स्वसत्तो प्रति स्व° 12) A चित्रं चित्र° E येयः D मना-
लिर्मदनो° 13) D समुन्मूल्य E बलान् ज A om. ति

॥ ध्व मुग्धायाः स्वप्नसमागते प्रियतमे प्राणयकोपविलासलसचेष्टितोदाहरणम् ॥

मुग्धा स्वप्नसमागते प्रियतमे तत्पाणिसंस्पर्शना-
द्रोमाञ्चाक्षितया शरीरलतया संसूच्य कीपात्किल ।

मा मा वल्लभ संस्पृशेति सहसा शून्यं वदन्ती मुहुः

सख्या नो हसिता सचित्तमसकृत्संशोचिता प्रत्युत ॥ १५ ॥

॥ सौधादिप्रवेशान्नायकमवलोक्य रहः सहचरी सुभगां प्रति कथयति ॥

स्फारस्फुरत्प्रदीपं सौधं मधु सोत्पलं कलं गीतम् ।

प्रियसखि सकलमिदं तव विफलं यदि नो वसेत्सोऽत्र ॥ १६ ॥

॥ ध्व परमाङ्गादकारिचन्द्रोदयादिकमासाय रहः सहचरी तदभिप्रायमाचष्टे ॥

10 विकसति कैरवनिकरे सरति च सरसीसमीरणे सुतनु ।

चुम्बत्यम्बरमिन्दौ तव तेन विना रतिः कीदृक् ॥ १७ ॥

॥ ध्व भङ्गीभाषितोद्गहरणम् ॥

अञ्जननिकरस्तु दशीस्तव कुचयोः पल्लभङ्गकं च वृथा ।

1) om. ADE; BC om. ध्व C °गमे C प्राणयकोपविलासलसचेष्टि° 2) C °गमे A °सन्दर्शना- E °संदर्शने रो° 3) C °चाक्षितशरीर° A संयोग्य D संसूच्य E संकुच्य 4) AD मा मा E मा मा संस्पृश वल्लभेति D शून्यं E शून्ये B वदन्ती D हृदन्ती 5) ॥ सचित्तमहसा° E °संसूचिता 6) om. ADE; C °प्रदेशरामप्रीत्यङ्क° B सहचरी C om. प्रति 7) B स्फारस्फु° A °स्फुन्द° A, ॥ 1. hd., CE °लं च ACE कलमी° 8) A om. तत्र A सकलं भवेपदि गो त्र C सकलं यदि दृश्यते सो प्र D सपल किल (sic) यदि भवे सो यत्र E सपलं सलु यदि भवे न सोऽत्र B वसेत्सो य 9) om. ADE; ॥ = ध्व सहचरी प्रति प्रोक्तं = ॥ °का-दिर्मा° 10) A विकसित° A °समेरणे 11) C तन विरतिः 12) om. ADE; ॥ °भषाते° 13) A अञ्जन° ॥ 1. hd. °निजम्बलु corr. 2. hd. C अञ्जनिर्बलु दृश्यते E अञ्जनिर्बलु A कुचयोद्योनिर्बल मा भवतु । C कुचयोर्भयनिर्बलमे व तु मुग्धे E कुचयोर्भयनिर्बलम्बहू मुग्धे

यदि दृश्यते न स युवा निर्भरमालिङ्ग्यते नो वा ॥ १८ ॥

॥ अथ प्रियसमागतान्यदीयकन्यास्वर्णनिर्घणाम् ॥

द्रष्टुं वक्तुं च नो कन्या रक्ता शक्नोत्यमुं स्फुटम् ।
पश्यन्तमभिज्ञल्पन्तं विविक्तेऽपि स्त्रिया यथा ॥ १९ ॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

कामं न पश्यति दिदृक्षत एव भूम्ना
नोक्तापि जल्पति विवक्षति चादरेण ।
लज्जास्मरव्यतिकरेण मनोऽधिनाथे
वाला रसान्तरमिदं ललितं विभर्ति ॥ १०० ॥
विज्ञातनायिकाचित्ता सखी वदति नायकम् ।
नायको वा सखीं तस्याः प्रेमाभिव्यक्तये यथा ॥ १०१ ॥

॥ तत्र नायकं प्रति नायिकाभिप्रायसूचकवाक्योदाहरणम् ॥

कण्ठकिततनुशरीरा लज्जामुकुलायमाननयनेयम् ।
तव कुमुदिनीव वाञ्छति नृचन्द्र वाला करस्पर्शम् ॥ १०२ ॥

1) A स हि दृ° न हि युवा C om. न D स न 2) om. ADE; C om.
प्रिय C °दीक° 3) A रन्तुं C रंतुं D रंतुं 4) A पश्यन्तं भि° C °मपि ज°
A जिवते A C °के लज्जया यथा 5) om. ADE; B अथ त° C तथैव तदुदा°
6) C क्दि क्षत एव E om. from त एव to ति 1. 2 7) D चादरेण 8) C
adds: ॥ अथ सखीवाक्यं च ॥ 9) BE °नायका° C °चित्ता 11) E प्रेम्नोऽभि°
12) om. AE; B ॥ तत्र नायकसखीं प्रति नायिकोचे ॥ D om. वाक्य 13) B
°राल्लता° 14) C कुमुदीय D कुमुदिनीवाक्यंति

॥ ततः सखीं प्रति नायकवाक्यम् ॥

संतापयन्ति शिगिरांशुरुचो यदेते
संमोहयन्ति च विनिद्रसरोजवाताः ।
यत्स्विद्यते तनुरियं च तदेष दोषः

॥ सख्यास्तवैव सुतनु प्रचुरत्रपायाः ॥ १०३ ॥

॥ अथ सुभाषेदितलाक्षणम् ॥

अपश्यन्तीव सा कात्तं स्फारिताक्षी निरीक्षते ।
दूरादालोकयत्येव सखीं स्वजति निर्भरम् ॥ १०४ ॥

निर्निमित्तं हसन्ती च सखीं वदति किं चन ।

१० सख्यां सुन्दरं किं चिद्वात्रमाविष्करोति च ॥ १०५ ॥

सख्या प्रस्थापितां मालां काख्यादि रचयेत्पुनः ।

चेष्टां च कुरुते रम्यामङ्गभङ्गैः शुभैर्यथा ॥ १०६ ॥

॥ अथ प्रियतमे ॥ नुरागाद्विखिरोदाहरणम् ॥

१) *om.* ADE; ॥ तत्र २) A यत्राप° E अत्राप° D °रांशुरुचो B
margin. corr. यदेते C वदेते ३) DE यो मोह° D सरोजविनिद्रवाताः
४) B, C 1. *hd.* वल्लिपते D स एव दोषः E °रियं स च दोष एव ५) *om.*
ADE; ॥ *om.* अथ BC °चेदितोदाहरणं ६) A अपश्यन्तं तु कात्तं C अपश्यत
च D अपश्यन्ती तु E अपश्यन्तं तु C एकारोता° ७) A °अपश्य CE °अपश्य D
°लोकयत्यत्र C सखीस्वजन ८) A वदन्तीव B हसन्तीव ९) AE सख्यातम् BCDE
°वि. करोति १०) C *om.* stanza 106; A सख्यापि रचा° B margin: सख्यापि
रचाप्येन्मा D सख्योपवादितां E सख्यादिस्थापित माला A स्यापि स्याता ११) A
रम्यां सङ्गभङ्गैः १२) *om.* AE; B = प्रियतमे नुरागायाद् = C = प्रियतमे नुरागाद्°
D = प्रियतमे नुरागाधिष्ठितकादिविजे°

अभिमुखगते तस्मिन्नेव प्रिये बहूशो वद-
 त्ववनतमुखं तूष्णीमेव स्थितं मृगनेत्रया ।
 अथ किल चलछीलालोलं स एव तथेक्षितः
 कथमपि यथा दृष्ट्या मन्ये कृतं श्रुतिलङ्घनम् ॥ १०७ ॥

॥ अथ प्रियतममुददिश्यानुर्गाभाभिव्यञ्जकप्रियसखीसमालिङ्गनोदाहरणम् ॥

तिर्यग्वर्तितगात्रयष्टिविषमोद्धतस्तनास्फालना-
 लुत्यन्मौक्तिकमालया सपुलकस्वेदोद्यसद्गण्डया ।
 दूरदेव विलोकयत्यभिमतं तद्वत्तद्वत्क्षणां
 दुर्वारस्मरया तथा सहचरी गाढं समालिङ्गिता ॥ १०८ ॥

॥ उद्धतमन्मयोत्यचेष्टितोदाहरणानि श्लोकत्रयेणाह ॥

10

अनिमित्तं यद्विहसति निष्कारणमेव यत्सखीं वदति ।
 दयितं विलोक्य तदियं शंसति तदधीनमात्मानम् ॥ १०९ ॥
 प्रादुष्यद्भुजमूलकान्तिललितामुद्यम्य दोर्वक्षरीं
 वल्गात्पीनपयोधरस्थलचलन्मुक्तावलीसुन्दरम् ।

1) AD यस्मिन्नेव 2) B त्वनवता° 3) ॥ भेदास्थितं 4) ॥ चलल्ललता°

4) A दृष्ट्या C मन्ये दृष्ट्या A कृति 5) om. ADE; BC om. अथ; ॥ only:

॥ सहचरीसमालिङ्गनोदाहरणं ॥ 6) AB तिर्यग्वर्तित° D °मो वृ° CDE °लन-

चुर्य° 7) A शुपुल° D सपुलकं A °दात्रया 8) A °कथ °नि° C °भिदंते

9) ACE °स्मरताप्या C प्रियसखी 10) om. ADE; B उद्यन्मन्मयेष्टा श्लोकत्रयेणा

11) ॥ वदसति A om. ति BCE निष्कार° AC om. यत् A यद्वदति 12) ॥ तद्विदं

13) B °कान्तिकलताम् D °कान्तिललिकाम् A °दृष्ट दो° 14) A °एतल °ल°

C °चलान्मु° D °लुङ्मु° ॥ °लुलन्मु°

अङ्गुल्ययचलत्कलापवन्तयधानोपहृतस्मरं
तन्व्याः कुञ्चितलोचनं विज्ञयते तत्कर्णकिण्डूयनम् ॥११०॥

सज्जोऽवतंसं रणनां च किं चित्प्रियं समालोक्य समासज्जती ।
पुनस्तारां सा सुहृदो ददाति प्रत्यङ्गमावासमिव स्मरस्य ॥१११॥

व्याङ्ग्यम्भणोल्लासितदत्तमयूखजालं
व्यालम्बमौक्तिकगुणं रमणो मुदेव ।
ऊर्ध्वं मिलद्गुञ्जलतावन्तयप्रपञ्च-
सत्तोरणं हृदि विशत्यपराधुवात् ॥११२॥

अन्योऽपि करोत्येतत्सर्वमुद्धतमन्मथा
१० दुरवस्था पुनः कान्तमभियुङ्क्तं स्वयं यथा ॥११३॥

॥ तद्वचनोदाहरणम् ॥

उल्लङ्घ्यापि सखीवचः समुचितामुत्सृज्य लज्जामलं

१) BE अङ्गुल्यय चलत्कलापवन्तयधानोपहृतस्मरं ॥ ० त्रयोऽपि ० A ० लापि ० D ० लापविलसत्पद्मा-
नोप ० A ० वर्यामो ० O ० स्वामो ० E ० रज्जुलपचलत्कलापानो ० २) A तन्व्या O वर्या-
D तन्व्याः A ० चनं समभ्यर्ककर्णस्य क ० ३) BCDE रणनां D तथालोक्य E
सदालोक्य AC समाश्रयन्ती D समासज्जती ४) D पुनस्तारां A प्रत्ययम् AC ० मायासं
५) A ० मयूखजालं ॥ ० मतेचिज्जालं C ० जाल E मयूखजाल ६) BD व्यालंवि E
व्यालं । घे C रमणेन CDE मुदेव ७) B ऊर्ध्वमि D ऊर्ध्वं समदुत्तलतावन्तयप्रपञ्च
८) A सत्तोरणं D सती In A the r. विप्रत्यय is intimated. B वर्या
CE विप्रत्यय AC ० र वर्याने E ० वर्या ९) C ० तत्पूय ० A ० मुपत ० B ० मुपत
D ० मुपत ० A ० यात् १०) D दुरावस्थं C ० रथा च सा ABDE ० युक्ते ११) om.
ADE; ॥ तद्वचो प्रोक्तः १२) A समुचितामुत्सृज्य लज्जामलं B समुचितामुत्सृज्य
लज्जामलं CE ० तामुत्सृज्य C लज्जाम् (sic)

ह्रित्वा भीतिभरं निरस्य च निजं सौभाग्यगव मनाक् ।
 ग्राज्ञां केवलमेव मन्मथगुरोरादाय नूनं मया ।
 त्वं निःशेषविलासिवर्गगणनाचूडामणिः संश्रितः ॥११४॥

॥ एतस्याः प्रियदर्शने सुखानुभवस्त्वज्ञप्तिम् ॥

चक्षुर्मिलिति सानन्दं नितम्बः प्रस्रवत्यपि ।
 वेपते च तनुस्तन्व्यास्तस्यास्तद्दर्शने यथा ॥११५॥

॥ तथैवोदाहरणम् ॥

मीलन्मन्थरचक्षुषा परिपतत्काञ्चीग्रहव्यग्रया
 गाढानङ्गभस्त्रवज्जघनया कम्पोपरुद्धाङ्गया ।
 सर्वाङ्गैश्चदुकारकोऽप्यवलयया संकेतके कौतुका-
 दास्तां रत्नमहो निरीक्षितुमपि प्रेषान्न संभावितः ॥११६॥

॥ अथ नायकं प्रति मुग्धावस्थाभिष्यञ्जकःसखीवचनेन लज्जपोदाहरणावाह ॥

नाभियुक्ते स्वयं कन्या मुग्धत्वादुःस्थितापि तम् ।
 तदवस्थां तु कात्ताय तत्सखी कथयेद्यथा ॥११७॥

1) C त्यक्त्या E भित्वा 2) B घाता D °दाय मूर्द्धा मया 3) A °विलास°
 E °लासं सिद्धयाना° O °गणानं BE °मणे 4) om. ADE; B ॥ अथ प्रियद्-
 र्शनानुपंगः ॥ C °भवत्त्व° 5) B दिगालोकाख्यसंश्लेषो निजं प्रस्रवत्यपि A नितम्बं
 6) E °स्तन्वी तरा° 7) om. ACDE 8) D परिलसत्का° 9) In B the
 r. गाढानन्द° is mentioned; AE °मवद्रमण्या BD °अवन्न° 10) A सर्वाङ्गां च°
 B सर्वाङ्गं C सर्वाङ्गि E सर्वाङ्गं CD °कारके ॥ °कारकाऽप्य° 11) om. ADE;
 B only ॥ नायकं प्रति मुग्धावस्था ॥ C °लज्जक° C °पोदाहरणावाह 12) BCD
 °युक्ते ॥ °युक्ति ॥ °दुदृष्टि° CD °त्वादुदृष्टि° A ताम् 13) ACE तदवस्था A तत्सखी

निःश्वासेषु स्वलति कदलीवीजनं तापसं-
 त्रेत्राम्भोभिर्गदिति पतितैः सूच्यते तत्स्तनात्तः ।
 तस्याः किं चित्सुभग तद्भूतानवं तद्वियोगा-
 यिनाकस्माद्वलपद्वीमङ्गुलीयं प्रयाति ॥ ११८ ॥

८ अनन्यशरणा स्वीया रतहार्था पराङ्गना ।
 अस्यास्तु केवलं प्रेम तेनैषा रागिणा मता ॥ ११९ ॥

॥ अथ धेय्यालक्षणां ॥

सामान्यवनिता वेश्या सा वित्तं परमिच्छति ।
 निर्गुणेऽपि न विद्वेषो न रागः स्यादुपिन्यपि ॥ १२० ॥

१० तत्स्वप्नमिदं प्रोक्तं कैश्चिद्भूमौ वयं पुनः ।
 चलवत्यानया युक्त्वा तासामप्यनुरागिताम् ॥ १२१ ॥

शृङ्गाराभास एव स्याद्यदि ता रागवर्जिताः ।
 तद्यापारोऽथ वा तासां स्मरः किं भद्रितो वकैः ॥ १२२ ॥

१) BDE निश्वासे A निश्वासे यत्स्वलति A °धेयानं O om. संप B °भोभि
 स्वमितपतितैः D त्रेत्राम्भोभिर्गदिति पतितैः A °र्कडिति E °मिः स्थितिपतितैः E स्थिते
 दादि स्त° A सूच्यते ° नान्त. B °ते च स्त° D ताप° ३) E °धोर्ते देना°
 ३) A स्वीया धनहार्था C अनहार्था A तेनैषा O रागिणो ४) om. BDE; A
 * अथ धेय्या लक्षणे * ५) E पि न च द्वेषो A विद्वेषो AD मानुरागो
 गुणोप्यपि (D गुणि°) C न दोषः स्यान्नानुरागो गुणिन्यपि १०) A कश्चिद्भूमौ
 ११) A चलवत्या° CE वर्जवत्या (C °का) A युक्त्वा नासा° E तन्मप्य°
 AE °रागिता १२) AC °रभास E °भास D तां दाम्यवर्जितां B °र्जिता
 १३) E न व्यापारो BCD वकैः

तस्मात्तासामपि द्वापि रागः स्यात्किं तु सर्वदा ।
धनार्थं कृत्रिमैर्भावैर्ग्राम्यान्त्वामोहयन्ति ताः ॥ १२३ ॥

लिङ्गी प्रच्छन्नकामश्च नरमन्यश्च षण्ढकः ।
सुखप्राप्तधनो मूर्खः पितृवित्तेन गर्वितः ॥ १२४ ॥

इत्यादीन्प्रथमं ग्राम्याञ्ज्ञात्वाकृष्य च तद्धनम् ।
अपूर्वा इव मुञ्चन्ति तानेतास्तापयन्ति च ॥ १२५ ॥

किं तु तासां कलाकेलिकुशलानां मनोरमम् ।
विस्मारितापरस्त्रीकं सुरतं ज्ञायते यथा ॥ १२६ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

गाढालिङ्गनपीडितस्तनतटं स्विद्यत्कपोलस्थलं
संदृष्टाधरमुक्तासीत्कृतमतिश्रान्तश्रु नृत्यत्करम् ।
चातुप्रायवचो विचित्रमणितं धतिर्नखैश्चाङ्कितं
वेश्यानां धृतिधाम पुण्यधनुषः प्राप्नोति धन्यो रतम् ॥ १२७ ॥

१) B स्यात्किं न AC सर्वदा २) A °ग्राम्यान्त्वामोह° C °भित्तये ग्राम्यं भावे
त्वामोहयन्ति ताः E °ग्राम्यं त्वा° ३) B प्रच्छन्नकामश्च AC नरमन्यश्च A षण्ढकः BC
षण्डकः D षण्डकः E षण्डकः ४) E मूर्खः B पितृवित्तेन E दर्पितः ५) B इत्यादि
प्रथमं तासाम् सम्पद्यतेति तटं C इत्यादि प्र° ग्राम्यं तात्वाकृष्य च D °म ग्राम्यान्
श्रुत्वाकृष्य च E इत्यादि प्र° ग्राम्यां तात्वाकृ° ६) D अपूर्वमिदं E अपूर्वमिदं
७) C °केलिः ८) A विस्मितानां वर° ९) om. ACDE १०) D संदृ° B
°तगति° C तनभिभात्वा प्रनृत्य° D °तमभिभाष्यतु E °तमभेभाषतु ११) D corr.
°भषितं D धर्तः क्षौद्राङ्कितं E धर्तः क्षौद्राङ्कितं १२) A °धनुषा C °धनुषो AC
धन्यो रतं सेजेते

॥ पुनरपि वेश्यापत्रं वा श्लोक्तयेषा ॥

ईर्ष्या कुलस्त्रीषु न नायकस्य निःशङ्ककेलिर्न पराङ्मनासु ।
वेश्यासु चैतद्धितयं प्रवृत्तं सर्वस्वमेतास्तदहो स्मरस्य ॥ १२८ ॥

कुप्यत्पिनाकिनेत्राग्निज्वालाभस्मीकृतः पुरा ।

उज्जीवितः पुनः कामो मन्ये वेश्याविलोकिनैः ॥ १२९ ॥

आनन्दयन्ति युक्त्या ताः सेविता घ्नन्ति चान्यथा ।

दुर्विज्ञेयाः प्रकृत्यैव तस्माद्वेश्या विप्रोपमाः ॥ १३० ॥

॥ अथ नायिकानामानि ॥

स्वाधीनपतिकोत्का च तथा वासकसज्जिका ।

१० अभिसंधिता विप्रलब्धा खण्डिता चाभिसारिका ॥ १३१ ॥

प्रोषितप्रेषसी चैव नायिकाः पूर्वसूचिताः ।

ता एवात्र भवन्त्यष्टाववस्थाभिः पुनर्यथा ॥ १३२ ॥

॥ अथ स्वाधीनपतिकाणामानि ॥

यस्या रतिगुणाकृष्टः पतिः पार्श्वं न मुञ्चति ।

१५ विचित्रविभ्रमासक्ता सा स्वाधीनपतिर्यथा ॥ १३३ ॥

१) om. ACDE २) A उच्छा C वल B तु ३) B वेश्यासु C वनिष्ठ

४) A यज्जो D पुनर्याहो A °वलोकनैः BC °वनोक्ति D °विलोकी ५) C °पणु A पुनरापणम् B सेविता C नान्यथा ६) A तन्मादेष्या BD °द्या

७) om. ADE; B अद्याल अद्वयप्रकाशम् C अत्र ८) A °वलिङ्गका च E °पतिङ्गका च A तथा °सक ९) om. अति A om. ता E om. डि DE °द्या च C °ताभिन्ना १०) om. अति A om. ता E om. डि DE °द्या च C °ताभिन्ना ११) om. चेति E नायका १२) D एता द्यमजं

१३) om. ADE १४) D विचित्रमना कृता B °नायक स्वाधीनपतिरा द्या

॥ तथोदाहरणम् ॥

लिखति कुचयोः पत्रं कण्ठे नियोजयति स्रजं
तिलकमल्लिके कुर्वन्गण्डादुदस्यति कुन्तलान् ।
इति चटुशतैर्वारं वारं वपुः परितः स्पृश-
न्विरहविधुरो नास्याः पार्श्वं विमुञ्चति वल्लभः ॥ १३४ ॥

॥ श्रयोत्क्रांतलक्षणम् ॥

उत्का भवति सा यस्याः संकेतं नागतः प्रियः ।
तस्यानागमने क्लृप्तं चिन्तयत्याकुला यथा ॥ १३५ ॥

॥ श्रयोत्क्रोदाहरणम् ॥

किं रुद्धः प्रियया कया चिदथ वा सख्या समुद्वेजितः
किं वा कारणगौरवं किमपि यन्नात्रागतो वल्लभः ।
इत्यालोच्य मृगीदृशा करतले संस्थाप्य वक्त्राम्बुजं
दीर्घं निःश्वासितं चिरं च रुदितं क्षिप्ताश्च पुण्यस्रजः ॥ १३६ ॥

॥ श्रय वासकसाङ्गलक्षणम् ॥

१) om. ACDE २) BCDE पत्रं ३) A कुर्वन्गण्डादु° C कुर्वन् रङ्गीदु°
D कुर्वन्गण्डादु° E कुर्वन् रङ्गीदु° B °दुदस्य च ४) C वपुः A रङ्गीदु° ५) B
यस्याः C वास्याः B न मुञ्चति ६) om. ADE; B om. लक्षणं ७) A उक्ता
ACE वपुः AE वासके ८) D तस्याः ना° D चिन्तयत्या° ९) om. edd.
१०) C समोद्वेजितः D समोद्वे° E समोद्वे° B °क्लृप्तः ११) A यन्नापारित्यन्तलभः
C यन्नागतो DE यन्नापगतो १२) D °लोच्य १३) A निःश्वासितं B निःश्वासितं C
निःश्वासितो D निःश्वासित E दीर्घनिःश्वासितं १४) C च रुचि १५) om. ADE: II
वासकगण्याया ल°

भवेद्वासकसज्जासौ सज्जिताङ्गरतालया ।

निश्चित्यागमनं भर्तुर्द्वारेक्षणापरा यथा ॥ १३७ ॥

॥ यथावासकसज्जासौदाहरणम् ॥

दृष्ट्वा दर्पणमण्डले निजवपुर्भूषां मनोहारिणीं

दीपार्चिकपिशं च मोहनगृहं त्रस्यत्कुरङ्गीदृशा ।

एवं नौ सुरतं भविष्यति चिरादयेति सानन्दया

कामं कान्तदिदृक्षया विलसिता द्वारे दृगारोपिता ॥ १३८ ॥

॥ यथाभिसंधितालक्षणां ॥

निरस्तो मन्युना कान्तो नमन्नपि यया पुरा ।

दुःस्थिता तं विना साभिसंधिता कथिता यथा ॥ १३९ ॥

॥ यथाभिसंधितोदाहरणम् ॥

यत्पादप्रणतः प्रियः पुरुषया वाचा स निर्वासितो

यत्सख्या न कृतं वचो जडतया यन्मन्युरेको धृतः ।

१) D भवेद्वासकसज्जा या D °लता° A °लये २) A निजवपुः D °लया
परा ३) om. ACDE; B = वासकसज्जासौदाहरणम् ४) C om. मण्डले C
°वपुर्भूषां ५) B °कपिशं D °गृहे E °गृहं तन्व्या कु° ६) D न. C सुरतं
७) B कामदिदृ° A विलसिता C विलसिता DE °लयातिजलिता (D °त)
८) om. ADE; B om. लक्षणां ९) A यया पुन. उ पुरा यथा D पुनः १०) B
दुःस्थिता C °सज्जितेति यथा यथा A कथिता युधि. ११) om. CDE; D om. यथा
A only = यथा १२) A प्रिया D पति. E पुरुषया B निर्वासितो D निर्वासितो
१३) D यन्मन्यु इवधृत. A धृतः

पापस्यास्य फलं तदेतद्धुना यच्चन्दनेन्दुद्युति-
प्राप्त्याद्विसमीरपङ्कजविसैर्गात्रं मुहुर्दक्ष्यते ॥ १४० ॥

॥ अथ विप्रलब्धा लक्षणम् ॥

प्रेष्य दूतीं स्वयं दद्या संकेतं नागतः प्रियः ।
यस्यास्तेन विना दुःस्था विप्रलब्धा तु सा यथा ॥ १४१ ॥ ५

॥ अथ विप्रलब्धीदाह रूपम् ॥

यत्संकेतगृहं प्रियेण कथितं संप्रेष्य दूतीं स्वयं
तच्छून्यं सुचिरं निषेव्य सुदृशा पश्चाच्च भग्राशया ।
स्थानोपासनसूचनाय विगलत्सान्द्राङ्गनैरश्रुभि-
र्भूमावक्षरमालिकेव रचिता दीर्घं रुदत्या शनैः ॥ १४२ ॥ १०

॥ अथ खण्डिता लक्षणम् ॥

कुतश्चिन्नागतो यस्या उचिते वासके प्रियः ।
तदनागमसंतप्ता खण्डिता सा मता यथा ॥ १४३ ॥

१) D पापस्यास्य फलं B यच्चन्दनं दुद्युति C यच्चन्दनं दुद्युति E यच्चन्दकिः पापां
दुद्युति A °द्युति २) A पापेयांयु° CD °यांयु° E °यांयु° A °द्विदे° II °त्रिजे°
CD °त्रिजे° E °त्रिजे° ३) om. ADE; II om. लक्षणम् ४) E प्रेष्य D गत्या
५) II दुष्टा C दुष्ट्या D दुष्ट्यां E दुःस्था प्रलब्धा पापप्रपया BCD °लब्धा च
६) om. ACDE ७) In A the r. यत्न × केन° is mentioned. E संप्रेष्य
८) II तच्छून्यं (sic) C ह्यन्यं D निजेय A om. पुद् ९) D °पापेन° II °प्रा-
चनाय A °मुनि- १०) ACE लिखिता II निहित BDE रुदत्या C रुदत्यानाया
११) om. ADE; B om. लक्षणम् १२) C यथा D प्राप्ते E वासके १३) D
तदनागम° II °संप्राप्या

॥ तयोदाहरणम् ॥

सोत्काण्ठे रुदितं सकम्पमसकृद्भातं सबाष्पं चिरं
चक्षुर्दक्षु निवेशितं सकरुणं सख्या समं जल्पितम् ।
नागच्छत्युचितेऽपि वासकविधौ काले समुद्दिग्धया
तत्तत्किं चिदनुष्ठितं भृगदशा नो यत्र वाचां गतिः ॥ १४४ ॥

॥ श्याभिसारिकालक्षणम् ॥

या निर्लज्जीकृता बाढं मदेन मदेन वा ।
अभियाति प्रियं साभिसारिकेति मता यथा ॥ १४५ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

१० नो भीतं तडितो दशा जलमुचां तदर्शनाकाङ्क्षा
नो गर्जिद्गणिता भृशं श्रुतिसुखं तद्वाचि संचित्य च ।
धारापातसमुद्भवा न च मता पीडा तदालिङ्गनं
वाञ्छित्या दयिताभिसारणाविधौ तन्व्या परं तत्परे ॥ १४६ ॥

॥ श्व प्रोदितपतिकालक्षणम् ॥

१) om. ACDE २) B °सकृद्भातं; in margin r. of the text. ABCD
सकृद्भातं E सद्यो D चिरात् ३) A निर्लज्जं ४) D वात् ५) CE om.
तत् once B °नुष्ठितं CDE °नुष्ठितं ६) om. ADE; II om. लक्षणम्
७) BD निर्लज्जा कृ° A नाढं BC बाढं D बाला ADE मदेन मदेन D च
A °सारिकेति II °सारिकाभिगता II °सारिका कयिता C only has दयिता
साभिसारिकेति मता ८) om. ACDE ९) A भीतिं A न वा instead of
दृष्टा १०) A गर्जिद्गु° (sic) DE गर्जिद्गणिता C गर्जिद्गणितं A °सखं C तदा ११)
१२) A °समुद्भवा CD न तयिता E न च मता B °लिङ्गनं १३) B तद्व्या
१४) om. ADE; II ॥ श्व प्रोदितम् ॥

कुतश्चित्कारणान्यस्याः पतिर्दिशान्तरं गतः ।
द्व्यावधिं भृशार्ता सा प्रोपितप्रेषसी यथा ॥ १४७ ॥

॥ श्रयोदाहरणम् ॥

उत्तिष्ठ्यात्कमालिकां विलुलितामापाण्डुगण्डस्थला-
द्विल्लिष्यद्वलयप्रपातभयतः प्रोगम्य किं चित्करौ ।
द्वारस्तम्भनिपणगात्रलतिका केनापि पुण्यात्मना
मार्गालोकनदत्तदृष्टिर्वत्सा तत्कालमालिङ्ग्यते ॥ १४८ ॥

निःश्वाससंतापसखीवचोभिश्चिन्ताश्रुपातादियुता सखेदा ।
वाच्या प्रलब्धा गतभर्तृकोत्काभिसंधिता खण्डितया स-
ह्रात्र ॥ १४९ ॥

विचित्रमण्डना कृष्टा भवेत्स्वाधीनभर्तृका ।
तथा वासकसज्जापि सा किं त्वागलुकप्रिया ॥ १५० ॥

कुलजनान्याङ्गना वेश्या त्रिधा स्यादभिसारिका ।
यथैवोक्तास्तथैवान्याः स्वाधीनपतिकादयः ॥ १५१ ॥

१) C कुतश्चि° २) D om. या D गयोपि° ॥ यथा ३) om. ACDE
४) A °द्वलय... भयत. ACD प्रोगम्य B का चित्क° ५) D °त्रिगु° ६) B
°मालिङ्गिता B adds: ° इति नायकोदाहरणं ° D ° दृष्टिर्द्विगुणोदाहरणानि °
७) BCE निःश्वा° D °गतीः, नोक्तिः चिन्ताश्रु° E °गतीः चोक्ति° B °चोभिर्भुजाश्रु°
A °मुताश्रि° C °गुता. सखेदा. ८) A घाण्य ॥ या त्रिगु° C ता त्रिगु° C
°त्रिगुः ९) CE °नायका अ° १०) ॥ एतद्विदुः त्रिगुं D °दि किं तु गान्तुं-
वदित्वा ११) A कुलजा° १२) C °का तथा नान्या D °जना अन्या. ॥ °वदित्वा
D °वदित्वा. D °वदित्वा तथा

॥ अथ स्वकीयापरकीयाभिसारिकालक्षणम् ॥

कुलजां संवृता त्रस्ता सत्रीडा तद्गृहं व्रजेत् ।
नायकं परनारी तु समन्तादनवेक्षिता ॥ १५२ ॥

॥ अथ श्रेण्याभिसारिकालक्षणम् ॥

५ सखीयुक्ता मदाधिव्यात्स्फारिताक्षी त्वशङ्किता ।
सशब्दाभरणा कामं वेश्या सरति नायकम् ॥ १५३ ॥
त्रयोदशविधा स्वीया द्विविधा च पराङ्मना ।
एका वेश्या पुनश्चाष्टाववस्थभेदतो मताः ॥ १५४ ॥
पुनश्च तास्त्रिधा सर्वा उत्तमामध्यमाधमाः ।
१० इत्थं शतत्रयं तासामशीतिश्चतुरुत्तरा ॥ १५५ ॥

॥ अथोत्तमालक्षणम् ॥

दोषानुवृत्तपकोपा यानुनीता च प्रसीदति ।
रज्यते च भृशं नाये गुणार्योत्तमेति सा ॥ १५६ ॥

१) om. ADE; C °परकीयावेश्याभि° २) A कुलजा ABC मद्योऽं A च
कुलं (sic) वृ° E च हर्त वृतेत ३) E च A सदन्वैर्नव्येक्षिता D तर्जदन्वैर्-
योक्षिता E सदन्वैर्नव्येक्षिता In B margin the gloss दृष्टा is written
४) om. ACE ५) B वेश्या वृ° B °युता मद्यश्चिक्ता स्ता° C °धिव्या स्ता°
AE °क्षी न प्र° C °क्षी चमवृता D °क्षी नव्येक्षिता ७) From this line
to stanza 164, B lost in A ८) D °भेदता मता. E °भेदतोऽत्र ता AB
मता ९) C तास्त्रिधा भिन्ना CD उत्तमाध्वनाध्वना १०) B °नरा. E °नर
११) om. DE १२) E यु प्रसो° १३) B °नमा वया

॥ धयोत्रमोदाहरणम् ॥

कान्ते किं कुपितासि कः परजने प्राणेश कोपो भवेत्
कोऽयं सुधु परस्त्वमेव दयिते दासो ऽस्मि किं ते परः ।
इत्युक्त्वा प्रणतः प्रियः क्षितितलादुत्थाप्य सानन्दया
नेत्राम्भःकणिकाङ्किते स्तनतटे तन्व्या समारोपितः ॥ १५७ ॥

॥ धय मध्यमालक्षणां ॥

दोषे स्वल्पेऽपि या कोपं धत्ते कष्टेन तुष्यति ।
प्रयाति कारणाद्भागं मध्यमा सा मता यथा ॥ १५८ ॥

॥ धय मध्यमोदाहरणम् ॥

प्रस्फारस्फुरिताधरापि विलसद्गण्डस्थलप्रस्खल-
क्ष्मांभःकणिकापि भङ्गुरतरङ्गभेदभूषाप्यलम् ।
पादान्तप्रणते प्रिये प्रकटयत्यलःप्रसादं प्रिया
केशान्नूपुरमण्डलीशवलितानुन्मोचयन्ती शनैः ॥ १५९ ॥

॥ धयमध्यमालक्षणां ॥

१) om. CDE; ॥ om. धय २) C किं B वदिते ३) ॥ परजनेऽ
४) ॥ १५७ D १५७ E १५७ E वषातं C om. त. D वतिः C १५७ E गार्दन्त्या
५) D १५७ E In D the st. घाले नाग Amara v. 53 (= Ind. Sprüche
4443) is interpolated ६) om. DE; C ॥ मध्यमालक्षणां ७) In B
st. 158 is om. C मुषति E मुत्तति ८) om. cdd. ९) B om. घ १०) घ-
रान्तर्गतं D ११) घृता प्रज्जिगत् १२) E १५७ CE १५७ E १३) D वार्दन्
घ १४) E वार्दन् घ १५) C वियो १६) D १५७ E BCD १५७ E १७) om. DE;
॥ om. वषातम्

या कुप्यति विना दोषैः स्निह्यत्यनुनयं विना ।
निर्हेतुकप्रवृत्तिश्च चलचित्तापि साधमा ॥ १६० ॥

॥ श्रयाधमोदाहरणम् ॥

यत्राधःकृतकामकार्मुककथोद्गम्यदुवोर्विभ्रमः

सद्यःप्रोक्तचन्द्रकान्तिजयिनी यस्मिन्कपोलच्छविः ।

यत्र स्वेदकणावन्तुप्तमहिमा हारोऽप्युरोजस्थले

कोऽयं मानिनि मत्प्रसादविमुखः प्रत्यग्रमानग्रहः ॥ १६१ ॥

जातिकालवयोऽवस्थाभावकन्दर्पनायकैः

इतरा अप्यसंख्याः स्युर्नेक्ता विस्तारभीतितः ॥ १६२ ॥

॥ इत्यादि सकलं ज्ञात्वा स्वयं चालोक्य तद्विदाम् ।

कवीनां च विशेषोक्त्या ज्ञातव्याः सकला इमाः ॥ १६३ ॥

रोमाञ्चवेपथुस्तम्भस्वेदनेत्राम्बुविभ्रमाः ।

वाच्याः संभोगप्रृङ्गारे कविना नायिकाश्रिताः ॥ १६४ ॥

संवन्धिमित्रद्विजराजतीक्ष्णवर्णाधिकानां प्रमदा न गम्याः ।

1) C क्षिप्रतनुयं 2) D °वृत्तिश्च C °श्च लचि° E °चित्रेति E साधमा
3) om. CDE 4) In C काम twice 5) ॥ °चंद्रविजय° D °चंद्रविजय°
E °चंद्रविजय° 6) B °कलियु° C °उक्तविलुप्त° D °कलियुप्त° (sic) 7) ॥
कामिनि गदप्रणामवि° 8) C व्यो twice E ज्ञातिरूपकलायस्या° 9) ॥ पुनमा
थय° DE प्रसार° 10) D चालोक्य ॥ साधया 11) Here A recommences.
A वेदप्रसा° B कविनायका° D कविनायिका° AGE नायका° 14) C om.
राज C °तोक्ता° D °हेने° A °वर्णादिकानां

व्यङ्गास्तथा प्रव्रजिता विभिन्नमन्त्राश्च धर्मार्थमनोभवज्ञैः ॥१६५॥

अनेन मार्गेण विशेषरम्यं संभोगशृङ्गारमिमं वितन्वन् ।
भवेत्कविर्भावसानुरक्तो विदग्धगोष्ठीवनितामनोज्ञः ॥१६६॥

॥ इति श्रीमद्भुवनेश्वरविरचिते शृङ्गारतिलकाख्ये काव्या-
लंकारे संभोगशृङ्गारो नाम प्रथमः परिच्छेदः ॥

- 1) A व्यङ्गास्तथा D व्यङ्गा° A °मित्रास्तथा 2) A रम्येण A °रम्यं D
विदित्वा 3) E °रसानुविद्ध C °गोष्ठिनि° 4) B °श्रीहृद्भवि° C श्रीहृद्भट्ट°
D श्रीहृद्भट्ट° E श्रीभट्टहृद्भवि° BC °तिलके D om. शृङ्गा° C om. काव्या°
5) DE om. संभोग° नाम B °शृङ्गारे om. नाम C adds * १ * E समाप्तः

॥ अथ विप्रलम्भाभिधानाम् ॥

विप्रलम्भाभिधानोऽयं शृङ्गारः स्याच्चतुर्विधः
पूर्वानुरागो मानाख्यः प्रवासः करुणात्मकः ॥ १ ॥

॥ अथ पूर्वानुरागलक्षणम् ॥

ऽदपत्योर्दर्शनादेव प्रवृत्तगुरुरागयोः ।
ज्ञेयः पूर्वानुरागोऽयमप्राप्तौ स भवेद्यथा ॥ २ ॥

॥ अथ पूर्वानुरागान्वितनाविकायावदोदाहरणम् ॥

किं चन्दने रचय मा च मृणालशय्यां
मा मा ममालि धुनु कोमलतालवृत्तम् ।
॥ मुञ्चाग्रहं विकचपङ्कजयोत्तनेषु
तत्संगमः परमपाकुरुते स्मराग्निम् ॥ ३ ॥

॥ अथ पूर्वानुरागावस्थास्वितनावकस्वरूपनिर्णयणम् ॥

१) E has before: श्री नरस्ये तेभ्यः समलोभ्यो ममो गुरुभ्यः; om. ADE; B om. अथ C जिलं^० २) A ० गितानो ३) A प्रजाच्य × ॥ प्रजागः ४) om. ADE ५) CD समुत्पन्नानुरागयोः (C ० ना^०) ६) E ० प्राप्ते वा दया दया B संभवे^० ७) om. ADE; B ॥ अथ पूर्वानुरागलक्ष्य विप्रलम्भप्रतोदाहरणं रद राइचरी प्रति दया ॥ C ० गान्धिन्याधिकारयो^० ८) A किं चन्दनेष्व च मुञ्च नृ^० C om. च D ० रणां ९) A न ना १०) A ० चन्दनेषु ११) om. ADE; B ॥ पूर्वानुरागलक्ष्यजिलंभावस्था^०

यत्सरैरिव पङ्कजस्य घटितं यच्चन्द्रगर्भादिव
 प्रोत्कीर्णं यद्वनङ्गसायकशिखाभासेव संवर्धितम् ।
 यत्संसिध्य सुधारसैरिव रतेरास्थानभूमीकृतं
 तद्वयोऽपि कदा सरोरुहदृशः पश्यामि तस्या मुखम् ॥ ४ ॥

मृणालकन्दलीचन्द्रचन्दनान्बुरुहादिकम् ।
 तत्रानयोः स्मरातङ्गशालये नैव सेवितम् ॥ ५ ॥

॥ यय दशावस्था ॥

आलोकालापसंहरागाकुलितचेतसोः ।
 तयोर्भवेदसंप्राप्तौ दशावस्थः स्मरो यथा ॥ ६ ॥
 अभिलाषोऽथ चिन्ता स्यात्स्मृतिश्च गुणकीर्तनम् ।
 उद्वेगोऽथ प्रलापः स्यादुन्मादो व्याधिरेव च ॥ ७ ॥
 जडता मरणं चैव दशमी ज्ञायते ध्रुवम् ।
 असंप्राप्तौ भवत्येतास्तयोर्दश दशा यथा ॥ ८ ॥

॥ यथाभिलाषलक्षणम् ॥

व्यवसायो भवेद्यत्र बाढं तत्संगमाशया ।
 संकल्पाकुलचित्तवात्सोऽभिलापः स्मृती यथा ॥ ९ ॥

1) II ययद्विचिद्वय A °द्विः 2) B °शायक° C °सायक° 3) E स्मृति°

4) A यद्वयो A सदा om. दृ 5) A मृणाली° ACD °कन्दली° E °लीकन्द

6) A °तङ्गं प्रमयेनैव 7) om. ACDE 8) A °हारा° 9) A om. stanzas

7 and 8 D स्यान्मृतिश्च 11) B प्रलाप 12) DE दशमं E ज्ञायते C यथा

14) om. ADE; II °लापवत्या ल° 15) BDE बाढं D °संगमेच्छया 16) AD

गिलापो (A द्वि°) मतो

॥ तत्रोदाहरणम् ॥

प्रविशति यथा गेहे ऽकस्माद्वह्निश्च विचेष्टते
वदति च यथा सख्या सार्धं सहसमिवोत्सुका ।
दयितवदनालोके मन्दं यथा च चलत्यसौ

५ मृगदृशि तथा तस्यां शङ्के स्मरेण कृतं पदम् ॥ १० ॥

॥ अथ चिन्तालक्षणम् ॥

कथं स वल्लभः प्राप्यः किं कुर्या तस्य तुष्टये ।
कथं भवेत्सौ वश्य इति चिन्ता भवेद्यथा ॥ ११ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

१० सत्यं दुर्लभ एष वल्लभतमो रागो ममास्मिन्पुनः
कोऽप्यन्योऽस्ति गुरुर्न चातिनिपुणाः सख्योऽस्य संवोधने ।
संचिह्येति मृगीदृशा प्रियतमे दृष्टे श्रयां मेखलां
वध्नत्या न गतं स्थितं न च गलद्वाप्तो न वा संवृतम् ॥ १२ ॥

॥ अथ स्मृतिः ॥

१३ द्वेषो यत्रान्यकार्येषु तदेकार्यं च मानसम् ।

१) om. ACDE २) B has before: प्रोक्तप्राधीकृत्ये B यदाश्रयतेरेहं यदि
CD °दृष्टि° E तस्मादूय° ३) C om. च B तथा D भृजं B साकं C °निरोत्सुका
४) AE दयितवदना° B om. च A वन्° C वयापि वल° ५) AE तदैतथा
CD तदैतथा ६) om. ADE ७) AD स वयं BE मिष्टये ८) B वन्
९) om. ACDE १०) C सत्यं वल्लभ एष दुर्लभतमो ११) E कोऽप्यन्योऽस्ति
A पि D न i. of ऽस्ति DE चापि नि° BC °पुणः १२) CD वध्नत्या E वध्नत्या
१३) om. ADL १४) A द्वेषो न्यत्र च का° B द्वेषे C यत्रान्यकार्येषु E द्वेषोऽन्यत्र वा°

श्चासैर्मनोरथैश्चापि चेष्टा तत्स्मरणं यथा ॥ १३ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

इन्दुं निन्दति पद्मकन्दलदलीतलपं न वा मन्यते
कर्पूरं किरति प्रधाति न रतिं प्रालेयधारागृहे ।

श्चासैः केवलमेव खेदिततनुर्व्यायत्यसौ वालिका
यत्तत्कोऽपि युवा सखि स्मरसुहृद्येतस्यमुष्याः स्थितः ॥ १४ ॥

॥ अथ गुणकीर्तनम् ॥

सौन्दर्यदृसितालापिर्नास्त्यन्यस्तत्समो युवा ।

इति वाणी भवेद्यत्र तदिदं गुणकीर्तनम् ॥ १५ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

तद्वत्त्वं दृसितेन्दुमण्डलरुचि स्फारं तदालोकितं
सा वाणी जितकामकार्मुकरवा सौन्दर्यमेतस्य तनु ।

इत्थं संततमालि वल्लभतमध्यानप्रसक्तात्मन-

श्चेतश्चुम्बितकालकूटमिव मे कस्मादिदं मुच्यति ॥ १६ ॥

॥ अथोद्देशः ॥

- १) E °नोरमैषा° A चेष्ट° स्म° B चेष्टते स्मर° C चेष्टत (i. e. चेष्टते)
E चेष्टा च स्मरणं व्यया २) om. ACDE ३) D पद्मकन्दललो° E पद्मकन्द-
ललो° ४) D रजाते. AB लिपति तनुं (B °नु) ज्ञानायुषी E °तनुर्लितेत्यमो
५) 1) om. २) वि BE भुजं inst. of सखि ३) om. DE; A om. यय adds यय
E ॥ अथ गुणकीर्तनचेष्टान्तपरोदाहरणम् ॥ ४) ADE तदिदं ५) om. ACDE
६) A °मण्डलमिति CDE °मंडलमतिस्फारं ७) A सख्यालि D °प्रजका°
८) A °चुम्बितं कालं ९) om. DE; A om. यय B °मल्लसर्पा C °मल्लसर्पादादृष्टा

यस्मिन्नम्यमर्म्यं स्थान्न च रूपाय किं चन ।

प्रद्वेषः प्राणितव्येऽपि स उद्वेगः स्मृतो यथा ॥ १७ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

अग्न्यागारं कलयसि पुरश्चक्रवाकीव चन्द्रं

वद्वोत्कम्पं शिशिरमरुता दक्षसे पद्मिनीव ।

प्राणान्धत्से कथमपि वलाद्गच्छतः शल्यतुल्या-

स्तत्केनासौ सुतनु जनितो मान्मथस्ते विकारः ॥ १८ ॥

॥ अथ प्रलापः ॥

वन्ध्रमीति मनो यस्मिन्नत्यौत्सुक्यादितस्ततः ।

१० वाचः प्रियाश्रिता एव स प्रलापः स्मृतो यथा ॥ १९ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

इत्थं तेन निरीक्षितं न च मयाप्येवं समालोकित-

स्तोनोक्तं सुभगेन तत्र न मया दत्तं वचो मन्द्या ।

तत्सत्यं कथयामि किं स सुभगः कुप्येन्न मक्षं गत

१३ इत्युक्त्वा सुदृशा कयापि वर्तितग्रीवं दृशौ स्फारिते ॥ २० ॥

१) B यत्नान् न A एयो य २) D छिदेहः A प्रणि^० II ^०तयो C ^०तव्य
 ३) om. ACDE ४) A ^०गारं and sup. रानं B ^०कारं ५) D माटोत्कंठा
 B दक्षसे ६) A चिरान्धत्तान् A ^०तुल्याम् BD ^०तुल्यान् G ^०तुल्यां त^० ७) A
 मन्म^० ८) om. CDE; A स प्रलापे यथा ९) A यस्मिन्वात्यो^० १०) A
 प्रियाश्च ता एव स प्रलापे मते ११) om. ACDE १२) G तं न AC न च
 B च स E मया सो प्येप्रमालो^० A ^०क्षित. D ^०क्षितं १३) E तान् च मया
 १४) B om. स A कुप्येत..... इत्यु^० B मथुत्त्वकं D मक्षं विनाद् १५) A ^०क्षिती

॥ अथोन्मादः ॥

श्वासप्ररोदनोत्कम्पवसुधोल्लेखनैरपि ।

व्यापारो जायते यत्र स उन्मादः स्मृतो यथा ॥ २१ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

देवीवानिमिषेक्षणा विलिखति क्षोणीं श्रसित्युच्चकैः

किं चिद्व्यायति निश्चलापि वलवद्गोमाञ्चिता कम्पते ।

रोदित्यङ्गतां विलोक्य सुचिरं वीणामतिव्याप्ता

स्वल्पैरेव दिनैरियं वर्तनुः केनापि संशिक्षिता ॥ २२ ॥

॥ अथ व्याधिः ॥

संतापवेदनाप्रायो दीर्घश्वाससमाकुलः ।

तनूकृततनुर्व्याधिरष्टमो जायते यथा ॥ २३ ॥

॥ तथोदाहरणम् ॥

तापः शोपितचन्दनोदकरसः श्वासो विकीर्णोत्पलः

कर्पूराभिभवप्रचण्डपटिमा गण्डस्थले पाण्डिमा ।

स्नायद्वाल्मृणालनालललिता प्राप्ता तनुस्तानत्रं

तन्वंग्याः कथितः स्मरेण गुरुणा कोऽप्येष कष्टक्रमः ॥ २४ ॥

- 1) om. DE; A = उन्मादः ॥ B °दल्लक्षणं 2) D रसात् A °प्ररोदनो°
DE °धालेत् 3) C °ते यत्र AC उन्माद A मतो 4) om. ACDE 5) E
°क्षणां C द्रव्यत्वं 6) D चिद्व्यायति E निश्चितापि A °ला च D om. पि
7) A °पृतां B °पृता D °पृतां E °पृतिः 8) A केनानुसंज्ञि° 9) om. ADE
10) C om. प्रायो 11) A पृता गनुगनया° C तन्व° D तथा 12) om. ACDE
13) E शोषित° D °द्वयम् A द्रव्यो घटी° B द्रव्यादिको° E द्रव्यादिको°
14) A कर्पूराभिभवप्रचण्ड° B कर्पूराभिभव प्रचण्ड° D °भयः घ° 15) A रसाद्व्या°
DE °नालललिता B °प्राप्तं 16) AC °द्रव्या A नभित° ABC कृति° D लेज

॥ अथ जडता ॥

अकाण्डे यत्र झंकारो दृष्टिः स्तब्धा गता स्मृतिः ।
श्वासः समधिकः काश्यं जडतेयं स्मृता यथा ॥ २५ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

५ दृष्टिर्निश्चलतारकाधरदलं श्वसैः कृतं धूसरं
प्राप्तं वासरचन्द्रविम्बपदवीं वह्नां विनष्टा स्मृतिः ।
झंकारः परमेक एव वचनस्थाने स्थितः सांप्रतं
मन्ये ऽस्याः कुसुमायुधः सशिविरः प्रत्यङ्गमावासितः ॥ २६ ॥

॥ अथ मरणायत्ना ॥

१० उपायैर्विविधैर्नार्या यदि न स्वात्समागमः ।
कन्दर्पशरभिन्नाया मरणं ज्ञायते ततः ॥ २७ ॥
पुंसो ऽपि हि भवत्येता दशावस्था मनोभवात् ।
मरणं किं त्वसौन्दर्यात्तयोः कैश्चिन्न वध्यते ॥ २८ ॥
अन्ये तदपि वध्नन्ति प्रत्युज्जीवनवाञ्छया ।
१५ वृत्तानुवादे तच्छस्तमुत्पान्ये प्रायशो न हि ॥ २९ ॥

१) om. DE; AB om. अथ B adds लक्षणं २) A यत्राले CDE दृष्टि

३) CE दृष्टायाः समधिकः (C °मा°) D °धिकं वार्ता A मता ४) om. ACDE

५) C °तारिका° A °तलं ६) II वचनः E स्थाने ततः D स्थितं ABD सन्निहितः

CE सप्रदृष्टिः E °मखेजिता ७) om. ACDE ८) A उपायैर्नितैर्वापि DE

°येर्नितैर्नार्या ९) D °प्रतापिताया १०) D मनाभूत् ११) A किं च सौन्दर्या-

तयोः किं च न व्याधते BD °यान् तु वैचित्र्यं C मृष्यते १२) A °लज्ज°

१३) D °वादेन A तत्त्वमुदाहरे in margin ये B तद्वान्मु° प्रायशोदित E ता ज्ञान°

एकस्मिंस्तु मृतेऽप्यन्यो यदि जीवेत्कथं चन ।

का स्नेहगणना तत्र म्रियते चेन्न संगमः ॥ ३० ॥

पूर्वं नारी भवेद्भक्ता पुमान्पश्चात्तदिङ्गितैः ।

ततः संभोगलीलेति स्वभावसुभगा स्थितिः ॥ ३१ ॥

अन्यथापि न दोषः स्याद्यदि प्रेम समं द्वयोः ।

रक्तापरक्तावृत्तिश्चेच्छृङ्गाराभास एव सः ॥ ३२ ॥

अयं च प्रायशस्तज्जरित्वं क्वास्यो निवध्यते ।

निर्धनेन मया सार्धं वेश्ये मानय यौवनम् ॥ ३३ ॥

अनुरक्तो भवेद्यस्यां नायकस्तत्सखीजनम् ।

साम्ना मानेन दानेन वाढमावर्जयत्यसौ ॥ ३४ ॥

तस्याग्रे तत्कथां कुर्वन्स्वाभिप्रायं प्रकाशयेत् ।

तदभावे नियुञ्जीत कां चित्रव्रजितादिकाम् ॥ ३५ ॥

तद्वरेण समाख्यातस्वभावो ज्ञाततन्मनाः ।

उपचारपरिर्लेखैः साधयेत्तामतन्द्रितः ॥ ३६ ॥

१) E एकस्मिन् A मृते त्वन्यो B मृतेऽन्यो A दयि २) CD मृते BE संगमः C संगमः D संगम. ३) A पुनरप्यन्यो तदोद्गितैः ४) B ० वृत्तिश्च नृं CE ० वृत्तिश्च नृं B ० रभास ५) B अनेन वा AE हार्येण B हार्येण B हार्ये A अर्थे B पश्यते C पश्यते ६) In B this line is put before l. 11. A साजं ७) C भवेत्तत्र B ० भान. ८) A दानेन मानेन D दाने मानेन BD वाढ ९) B तस्याग्रेतत्कथा E तदग्रे D पश्यते १०) B चित्रव्रजिता D ० व्रजिता ११) BE ० व्रजिता A ० व्रजितादिका C ० व्रजितादिका १२) B तदा C तादा D तदा C ० कन्या BD ० कन्या १३) B तदाचार A ० लक्ष्मिर्नादयेत् D ० भेद्यैः

ततो दृष्ट्वा विविक्ते तामिन्द्रजालकलादिभिः ।

प्रयोगैर्ललितैः स्वैरं विस्मयं परमं नयेत् ॥ ३७ ॥

धात्रीसखीविशमनि रात्रिचारे महोत्सवे तीव्रभये वने च ।

निमल्लणे व्याधिमिषेण शून्ये गृहे तयोर्नूतनसंगमः स्यात्

॥ ३८ ॥

५ यदा रागो गुरुः सा च लभ्यते नैव याचिता ।

क्षीणोपायस्तदा क्वन्यां नायकः साधयेत्ततः ॥ ३९ ॥

परस्त्रीगमनोपायः कविभिर्नैपिदर्शितः ।

सुन्दरं किं तु काव्याङ्गमिति मत्वा निगद्यते ॥ ४० ॥

वामता दुर्लभत्वं च स्त्रीणां या च निवारणा ।

१० तदेवं पञ्चवाणस्य मन्ये ऽहं परमायुधम् ॥ ४१ ॥

बहुमानाद्वाद्यापि नृणामन्यत्र योषिति ।

प्रच्छन्नकामिता रम्या सतामपि भवेद्यथा ॥ ४२ ॥

■ तयोदाहरणम् ■

१) C दृष्ट्वा A °कलादि° २) C प्रयोगैर्विविक्ते E च वदं ३) ॥ चारिचारे
महोत्सवो E व्याधिमिषे च BE सूत्रे AC मेहे D गृहे E गृहि ४) ACE °दा
क्वया ॥ °दा नारी साधयेत्ततः AE साधयेदिति C साधयति ५) ॥ °नो-
णपाः C °निर्म प्र° D °जिता E °वदिष्यते ६) A काव्याङ्गं सकृन्नान्निग° E
काव्याङ्गमेतत्रेति निर्दिष्टं B मत्वा ७) From वामता to योषिता st. 54 lost
in A ८) C तदेव D ता एव BD °वाणस्य CDE om. ऽहं CDE परमायुध°
९) BDE °कामिनि BDE इत्यं BE नानामपि १०) om. DE; C तदुदा°

जीर्णं तार्णकुटीरकं निवसनं तल्पीकृतं स्थण्डिले
नीरन्ध्रं तिमिरं किरत्ति सलिलं गर्जन्त एते घनाः ।
गच्छामीति वदत्यसावपि मुहुः शङ्काकुला केवलं
चेतश्चित्रमहो तथापि रमते संकेतके कामिनाम् ॥ ४३ ॥

॥ अथ मानप्रकारः ॥

3

स मानो नायिका यस्मिन्नीर्षया नायकं प्रति ।
धत्ते विकारमन्यस्त्रीसङ्गदोषवशाद्यथा ॥ ४४ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

किं चिद्वाष्पजलावलेशललिते नेत्रे मनाक्कुञ्चिते
रागो विस्फुरणानुबन्धरुचिरः संदर्शितो गण्डयोः ।
कम्पश्चाधरपल्लवे विरचितः कामं कुरङ्गीदृशा
नो ज्ञाने किमयं प्रिये प्रकटितः कोपोऽभिलाषोऽथ वा ॥ ४५ ॥

10

स प्रायशो भवेत्त्रेधा कामिनीनां प्रियं प्रति ।
अवेक्ष्य दोषमेतस्य गरीयान्मध्यमो लघुः ॥ ४६ ॥

॥ अथ गुह्यमानः ॥

13

प्रतिनार्या गते काले स्वयं दृष्टे नखाङ्किते ।

३) D वदत्यसावपि C om. श्रंका ४) CE हस्ते BCE कामिनो ५) om.
DE ६) D has before: स मानो नायिकामिनां BE समाना E नायका D
यास्मि C °पता ७) C om. सङ्ग ॥ °वसा ८) om. D; E मानाज्यविप्रलं-
भस्य शृंगारस्थोदाहरणमाद । ९) C °तलांखिले च ल° D °लेय° E °लाखिले
पि D समाकुञ्चिते १२) C कोप प्रसादो न वा D om. वा १३) ॥ मानिनीनां
१५) om. DE; C om. अथ B °मानभेद. १६) C प्रतिभार्या

तद्वासोदर्शने गोत्रस्खलिते च गुरुर्यथा ॥ ४७ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

विम्बोष्ठः स्फुरति प्रयाति पटुतां गण्डस्थले शोणिमा
यातस्तिर्यगम् दशौ च बलवद्भूयुग्ममुद्राम्भति ।

इत्थं चण्डि तथा तत्रैष रुचिरः कोपक्रमो जृम्भते
ज्ञातो ऽहं प्रणतीरपास्य सुतरामेतद्दिदुर्नुर्यथा ॥ ४८ ॥

॥ अथ मध्यममानः ॥

दृष्टे प्रियतमे रागादन्यथा सह जल्पति ।

सख्याख्याति तथा दोषे मानो ऽयं मध्यमो यथा ॥ ४९ ॥

10 ॥ तयोदाहरणम् ॥

वाचो वाग्मिनि किं तवाग्य परुषाः सुभ्रु भ्रुवोर्विभ्रमो
ऽप्युद्भान्तः कुत एव लोलनयने किं लोहिते लोचने ।
नास्त्यागो मयि किं मुधैव कुपितेत्युक्ते पुरः प्रेषसा
मानिन्या जलविन्दुदन्तुरपुटा दृष्टिः सखीज्वाहिता ॥ ५० ॥

13 ॥ अथ लघुमानः ॥

सविलासस्फुरच्चतुर्विद्धिमाणो ऽपरां प्रिये ।

1) B °ने वि C °ने छ 2) om. CDE 3) D पटुतां E वांदिमा

4) C ज्ञाते तिर्ग° D वाते तिर्ग° II च चयलं भू° 5) C तथा E क्रोपकामा

6) CE नितरम्भे° 7) om. DE; BG om. अथ C मध्यमान 8) E गंण्यति

9) वा दोषे CE मानः स्यान्मध्यमो 10) om. CDE 11) II वाग्मिनि C तत्राप

CE परुषा B भ्रुजे जि° 12) DE दृष्ट 13) B मुधैव D पुनः 14) B °रुमुखा

15) om. DE; BG om. अथ; II °मानो यथा 16) DE सखिलानं स्फु° BD

°क्षमाने C °क्षेमाने D वं परा BE परा

किं चिदन्यमनस्के च ज्ञायते स तत्पुरुषार्था ॥ ५१ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

मामेव ताडय नितम्बिनि यद्यकस्मा-
त्कोपो भवेत्तव मुखं तु निजं किमेतत् ।

आनीयते शशधरानुकृतिं कपोल-
पालीप्लुतेन धनकज्जलनेत्रवारा ॥ ५२ ॥

देशकालबलात्कोपः प्रायः सद्योऽपि योपिताम् ।
ज्ञायते सुखसाध्योऽयं कृच्छ्रसाध्योऽपि कामिनाम् ॥ ५३ ॥

प्रज्वलितोज्ज्वलदीपं रतिगृह्मिन्दूज्ज्वलं च सौधतलम् ।
मधुमधुरीकृतमधुकरमधुरधनिबोधितं च वनम् ॥ ५४ ॥

इत्यादिषु प्रदेशेषु मानिनीनामसंशयम् ।
मन्युर्गुह्यतमोऽप्याशु सुखसाध्यो भवेद्यथा ॥ ५५ ॥

दृष्ट्वा चन्द्रमसं मनोभववधूकेलिक्रियाकन्दुकं

1) CD *व* ॥ ०तेऽव 2) *om.* CDE 3) E has before श्रीः 4) C
 ज्ञायते E ०कृति 5) D ०पालि० C ०ते धन० C adds: यतःप्रमार्ता धारां
 धरा (read धारा) नृयंतु केकिनः । धप कांतः वृतांतो वा दुःखस्यांतं करिष्यति ॥ ५३ ॥
 cfr. Ind. Sprüche 3881. In C the following stanzas are accordingly
 numbered higher by one. II adds: ॥ इति माना. ॥ 7) ODE सद्योऽपि
 8) E ०धो पि वं E कामिभिः 9) E ०लं दोषं B तद्गृह्मि 10) E मधुमधुरी०
 A ॥ ०धुनि योजितां वचन With योजितां A recommences. II ०किं वचनं
 D ०तं त्रिपिनं 11) A कामिनीनाम 12) C मानो नु० A सुखसाध्यो In D
 stanza 55 is placed before st. 54 13) C ०केलिप्रिया० D ०केलिकृपा-
 फलितं

प्रोन्मीलन्नवमालतीपरिमलं चाग्राय मानौपधम् ।

दीपार्चिःकपिशां विविक्तवलभीमालोक्थ लोलदृशा
मानिन्या चदुमात्रकेण रमणे मानो मनाङ्ग मन्दितः ॥५६॥

मधुसमयशशधरोदयकन्दर्पमहादिकेषु कालेषु ।

मानो मनस्विनीनामतिसुखसाध्यो भवेद्दृष्ट्वा ॥ ५७ ॥

चन्द्रश्चन्द्रमुखीद्व्यतां क्षणमियं संभाव्यतां मञ्जरी
चूतस्य स्मरविद्विपि प्रियतमे कोपेऽपि केयं रतिः ।

इत्युक्ते सुचिरेण तत्करतलं पादाग्रसंवाहना-
हुन्वत्याः सुदृशी वलात्पुलकिते जङ्घे च दीर्घछारी ॥५८॥

दृतीजनस्य पुरतो लघुरपि कोपो गुह्यते प्रायः ।

ग्रभिनवदोषावसरे तथैव वनिताजनस्य यथा ॥ ५९ ॥

चरणपतनात्पत्युर्मन्यौ मनाक् शिथिलीकृते
त्यजति च किमप्युत्कम्पत्वं घनस्तनमण्डले ।

तदपि विलसत्सारङ्गाद्या प्रियानुनयेच्छ्या

१) D °कपिर्जं A °ज्ञां च विप्रवलभी° O °ज्ञां तिचित्रजल° C °दृशा
E लालदृशा २) E तन्वांग्या B °मात्रके पि न र° but पि del., as it seems
OD °केन A मनाग्रमन्दित. C मनाक् छडित. E मनाक् मन्दित ३) E °ग्रा-
धरोदये A °महोत्सवेयु B °महोदयेयु D °महोदिकेयु ४) A °गुह्यतांयो ५) B
क्षणमियं ६) BD इत्युक्ता E इत्युक्ता प्रणतस्य त° A °तने C °वाहनं E °वाहने
७) A शुभ्रवासा C चञ्चलता B हुञ्चलता. E धञ्चलता B चलोन्पु° १०) C °स्ति-
सो गु° ११) D °जन्यस्य A °ज्जास्यैव १२) B °शुभ्राने १३) A भजति च
C त्यजति च D किमप्युत्कं प्राप्तं घनस्तनमण्डले C घनगतने (sic) १४) ADE विला-
रत्नार° C विजृम्भता° D °त्या चिरादनवेच्छया E चिरानुनयेच्छ्या

कथमपि पुरो दृष्ट्वा दूतीं पुनर्भुक्नुही कृता ॥ ६० ॥

चतुरचटुभिर्गाढाक्षैर्दृष्टात्परिचुम्बनै-

र्मधुरवचनैर्वारं वारं गतोऽप्यतिमन्दताम् ।

अपरवनितासङ्गाछाद्यं विलोक्य विलेपनं

कुवलयदशः कोपः काले पुनर्नवतां गतः ॥ ६१ ॥

साम दानं च भेदः स्यादुपेक्षा प्रणतिस्तथा ।

तथा प्रसङ्गविभ्रंशो दण्डः शृङ्गारका न तु ॥ ६२ ॥

तस्याः प्रसादने सद्विरूपायाः पट् प्रकीर्तिताः ।

सुन्दरास्ते निदर्शयन्ते सहोदाकृतिभिर्यथा ॥ ६३ ॥

॥ शय साम ॥

10

दुर्विनीतोऽपि पाल्योऽहं त्वया सुश्रु क्षमाभृता ।

इति वाक्यं भवेद्यत्र तत्सामेति निगद्यते ॥ ६४ ॥

॥ तदुदाहरणम् ॥

सत्यं भामिनि दुर्जनोऽस्मि दयिते पाल्यस्ताथापि त्वया

यो दोषः स लघुर्मृगाक्षि नियतं दीनस्य मे क्षम्यताम् । 15

1) C पुरो - - - - कटो कृता A °भुक्नुही E °भुक्नुहिः 2) A चटुल-
वचनैर्गा° C फुटिलवचनैर्गा° D चटुल° D °ईसत्प° E °ईतात्प° D °चुंविर्त-
3) A °रलकवलनै° C °रलवननै E °रलकवलनैर्वारं 4) A °ल्लानं C °ट्टाः
कामक्रोप. पु° E काले कोप पु° 6) A सामदाने 7) A °विभ्रंशो B °रदानिकृत्
C शृंगा ननु E शृंगारहेतवे 8) D om. पट् D परिकी° 9) AC सहोदाकृति° B
°भिर्यथा 10) om. ABDE; C om. शय 11) A शयिनीतो D शय 12) AE
यापि 13) om. ADE; B शय सामोदा° 14) C माननि 15) A तदुदाहरणम्
मृगाक्षि E नो दोषः

इत्थं जल्पति वल्लभे मृगदृशा चतुर्जलं संवृतं
रक्तत्वं विरलीकृतं च वदने दत्तं च किं चिद्वचः ॥ ६५ ॥

॥ अथ दानम् ॥

अलंकारादिकं दद्यान्नायको यत्र तुष्टये ।

उद्दिश्य कारणं किं चिदानं तत्स्याच्च तद्यथा ॥ ६६ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

प्रणयिना निजहारस्ततां स्वयं किल तवेति निवेश्य कु-
चस्थले ।

पुलकभाजि पुरा कुपिताप्यसौ कृतकचग्रहणं परिचुम्बिता
॥ ६७ ॥

॥ अथ भेदः ॥

यस्मिन्परिज्ञने तस्याः समावर्ज्य प्रसादितम् ।

तेनैव लभते कान्तां कान्तो भेदः स उच्यते ॥ ६८ ॥

॥ उदाहरणम् ॥

धुन्वाना करपल्लवं विदधती दृष्टिं हृषा रागिणीं
तन्वाना वचनानि निदुरतरं मागाः शठेत्यं मुहुः ।

1) A त्रिलोक B ० दूरलेः C ० नली. II चतुर्जलत्वमूतो C संज्ञा 2) B वृष्टां
D विमली ० III ० कृतं न वचने om. च before किं 3) om. cdd. 4) D दृष्टा
ना ० 5) II उद्देश्य E चिद्वचनं लक्षणात् यथा 6) om. ACDE 7) BCD
० लाता BE गच्छेति C सप्रेति II कुचस्थले 8) From भक्ति to दृष्टं 3, 6 lost
in A 9) om. CDE; B * भेदलक्षण * 10) C ० हन E ० एतं C दगादने.
11) C ददते BE वत 12) om. CDE 13) B रागिणीं C रागिनी D रागिणी
14) II तन्वाना II निदुर CDE निदुर ० B यथा यत्नेत्य

दूरादागतभीतिमत्यभिमते स्वैरं स्वसंज्ञाकृता
पूर्वावर्जितया चकोरनयना सख्यैव संबोधिता ॥ ६१ ॥

॥ श्योपेक्षा ॥

प्रसादनविधिं त्यक्त्वा वाक्यैरन्यार्थसूचकैः ।
यस्मिन्प्रसाद्यते योषिदुपेक्षा सा मता यथा ॥ ७० ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

एतत्किं ननु कर्णभूषणमयं हारः सुकाञ्ची नवा
वद्धा का चिदियं त्रयाद्य तिलकः श्लाघ्यः प्रिये कल्पितः ।
प्रत्यङ्गं स्पृशतेति तत्क्षणभवद्रोमाञ्चमालाञ्चिता
तन्वी मानमुपेक्ष्यैव शनकैर्धूर्तन संमोचिता ॥ ७१ ॥

॥ शय प्रणतिः ॥

केवलं दैन्यमालम्ब्य पादपातो नतिर्मता ।
अभीष्टा सा भृशं स्त्रीणां ललिता च भवेद्यथा ॥ ७२ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

कुङ्कुमार्द्रकुचकुम्भविम्बितं वीक्ष्य पृष्ठमितराङ्गनाश्रयम् ।

१) D °दायत° E °दायति° C °मते दृष्टे १) om. ODE ४) B प्रसा-
दविधि D प्रसादन° CE °विधि D त्यक्त्वा वाक्यैरन्यार्थसूचकैः ५) E यत्र प्रसा°
६) om. CDE ७) E एतत्किं तत्र कर्णा° D हारसु काञ्चीलता ८) D चिदियं
९) D °भञ्जमालञ्चिता १०) B °पेक्ष्यैव C संमोहिता ११) om. E; CD om.
शय १२) D om. केवलं D पादपात्नेन निर्मिता C °पातो १३) C रुग्णिता E
रुग्णिता सो मता D ललिता C सा भ° E ललिता त्रायते यथा १४) om. CDE
१५) C °कुम्भिलम्बितं D °कुम्भिलम्बितं CDE पृष्ठमपरा° B °रांगणाश्रयं D °रांगणानत

शंसदूनरसमाशु सा मुदं प्राप पादपतितस्य कामिनः ॥७३॥

॥ यय प्रसङ्गविभ्रंशः ॥

अकस्माज्जायते यत्र भयहर्षादिभावना ।

सोऽयं प्रसङ्गविभ्रंशः कोपभ्रंशात्मको यथा ॥ ७४ ॥

५ ॥ तयोदाहरणम् ॥

कथं ममोर्सि कृतपक्षनिःस्वनः

शिलीमुखोऽपतदिति जल्पति प्रिये ।

निवृत्य किं किमिति ब्रुवाणायानया

ससाधसं कुपितममोचि कान्तया ॥ ७५ ॥

१० यथोत्तरं वलीयांस इत्युपायाः प्रसादने ।

आद्याह्वयो धनं कार्या विदग्धैः पश्चिमाः द्य चित् ॥७६॥

नातिखेदयितव्योऽयं प्रियः प्रमदया द्य चित् ।

मानश्च विरलः कार्यः प्रणामोत्सवत्वब्ध्ये ॥ ७७ ॥

इत्युपायान्प्रयुज्जीत नायिकापि प्रियं प्रति ।

१५ क्रुद्धं नोपेक्षते किं चित्तत्रान्यत्कारणं भवेत् ॥ ७८ ॥

१) B सप्रदून° C शंसदून° D संसरदूनरसमाशुता मुदं E सोमभूतरूप° D om.
प्राप २) om. DE; B om. व ३) D °स्यापावने C om. भय D °भावना
४) C °भ्रंशान्मत्तो ५) om. CDE; ॥ ॥ यय प्रसङ्गविभ्रंशोदाहरणम् ६) C
°निरात्म E °निरात्मनं ७) E °सल्लादिति ८) E खिरूत C क्रिमेतदि DE क्रि-
निरुनिति C ब्रुवाणाय D ब्रुवाणाय E ब्रुवाणना ९) C नापय १०) D वलीयान्ना
इत्युपायः ११) CD °त्यय. तदा BE पश्चिमा D पश्चिन १२) D om. मान ॥
प्रणामोत्स° CD °सिद्धये १३) E नायका° १४) B क्रुद्धा E कुन्नेत्रोत्प्रेक्षिते C किं
तु तन्मन्व° D किं तु तन्मन्व°

स्नेहं विना भयं न स्यान्मन्मथो नेर्ष्या विना ।

तस्मान्मानप्रकारो ऽयं द्वयोः प्रीतिप्रवर्धनः ॥ ७९ ॥

प्रियसुभगनाथवस्त्रभरुचिरस्वामीशकान्तचन्द्रमुखाः ।

दयितमनोरमरमणीजीविता इत्यादि नाम स्यात् ॥ ८० ॥

प्रीतौ भर्तारि सुदृशामप्रीतौ पुनरमूनि शठधृष्टौ ।

निर्लज्जदुराचारौ निदुरदुःशीलनामानि ॥ ८१ ॥

गर्वाद्यसनात्यागाद्विप्रियकरणाच्च निदुराद्वचनात् ।

लोभादतिप्रवासात्स्त्रीणां द्वेष्यः प्रियो भवति ॥ ८२ ॥

॥ अथ प्रवासः ॥

परदेशं व्रजेद्यत्र कुतश्चित्कारणात्प्रियः ।

स प्रवास इति ख्यातः कटावस्थो द्वयोरपि ॥ ८३ ॥

॥ गणोदाहरणम् ॥

दृष्टं केतकधूलिधूसरमिदं व्योम क्रमाद्वीक्षिताः

कजान्ताश्च शिलीन्ध्रकन्दलभृतः सोढाः कदम्बानिलाः ।

सख्यः संवृणुताश्च मुञ्चत भयं कस्मान्मुधैवाकुला

1) B स्यान्मथो 2) B प्रति° C प्रीतिप्रिय° E प्रीतिविज° 3) CE °गुण-
गहचिरुल्लसन्नामप्राप्तौ° D °मुभगाहचिरुल्लसन्नामप्राप्तौ° 4) D °मनोदर°
CE °रुपाति° old. °ज्ञेयिन 5) E पुतागिमानि नामानि B °धृष्टः E °दृष्टौ°
6) E दुर्वृषो निदुरदुःशीलप्राप्तादि (sic, all) CD निदुरदु° 7) B °दुरागन्तव्य°
CD निदुर° C °राम वच° E °रालागता 8) om. CDE 9) C दुरेयमिन्
D गतो यत्र 10) om. DE; C दुरादुदा° 11) D वृष्टं के° B वृत्तान° DE
वृत्तानि° C वृत्तादिनिर्ण D °लितं E °दोषयो 12) B कजान्ता CE कजान्ता
13) C मन्थे. D मन्थुतासा C °ताम् ॥ मन्थ मन्थ C मुञ्च

एतानप्यधुनातिवग्रथिता नूनं सहिष्ये धनान् ॥ ८४ ॥

॥ अथ देशान्तरकामुकस्यावस्थावर्णनम् ॥

कामं कर्णकरुः कृतोऽतिमधुरः केकारवः केकिनां
मेघाश्चामृतधारिणीऽपि विहिताः प्रायो विप्रस्यन्दिनः ।

उन्मीलन्नवकन्दलावलिर्सौ शय्यापि सर्पायते
तत्किं यद्विपरीतमत्र न कृतं तस्या वियोगेन मे ॥ ८५ ॥

कार्श्यज्ञागर्मालिन्यचित्ता वै तत्र जायते ।

अवस्था विविधा स्त्रीणां मृत्युः स्यादवधेः परम् ॥ ८६ ॥

॥ अथ देशान्तरगतनायकस्य नायिकामुद्दिश्य काम प्रति शस्त्रोत्प्रेषणम् ॥

10 अग्रेव यत्प्रतिपदुक्तचन्द्रलेखा-

सह्यं त्वया तनुरिधं गमिता वराख्याः ।

काले गते कुसुमसायक तत्प्रभाते

वाणावलीं कथय कुत्र विमोक्षसि त्वम् ॥ ८७ ॥

॥ अथ देशान्तरगतनायकनायिकास्वपुनःप्रणामम् ॥

1) D °धुनापि यत्तु° C °ध्वे धुना 2) om. CDE 3) B करोति मधुरा
DE कृतो वि म° B केकिनो 4) C °मृतराशिने D °मृतराशिने E °मृतराशिने
II प्रायेण II विप्रं स्व° 5) D °वनिर्° CD °गौ सहाय्यग्राहते E नर्वो य
य गिष्ठापते 6) C om. यद् E चिद्विप° D °तनय C कृते C °नेन किं 7) C
कार्श्य° B °मालिन्यं DE °चिन्ताया D यत्र 8) C मृत्यु. देवोः DE मृत्युदेवो.
(E °धि.) E पुरः 9) om. CDE 10) C °रेखा 11) D वराख्या 12) B
°सायक E नु प्रभाते 13) B om. वाणा° E °लिं BD विमोक्षसि 14) om.
DE; BC om. अथ II om. गत B °नायकोना° C °नायकाय° (om. नायिका)
C °स्वपुनः

निःश्वासैः सह सांप्रतं सखि गता वृद्धिं ध्रुवं रात्रयः
 सार्धं लोचनवारिणा विगलितं तत्प्रघाणत्कङ्कणम् ।
 प्राणाशा तनुतामुपैति च मुहुर्नूनं तनुस्पर्धया
 कन्दर्पः परमेक एव विजयी यातेऽपि कान्ते स्थितः ॥ ८८ ॥
 नीरागोऽधरपल्लवोऽतिमलिना वेणी दृशौ नाजिते
 व्यालम्ब्यालकमालिका धवलतामालम्बतेऽङ्गच्छविः ।
 इत्थं सुभ्रु विसंदुलापि विरहव्यापद्विमर्दादियं
 सख्यैव स्थिरशोभया दृढतरं प्रत्यङ्गमालिङ्ग्यते ॥ ८९ ॥
 किं तत्र नास्ति रजनो किं वा चन्द्रो न तत्र सौधरुचिः ।
 येन सखि बल्लभामपि न स्मरति स मां विदेशरुचिः ॥ ९० ॥
 प्रसर शिशिरामोदलोदं समीर समीर्य
 प्रकटय शशिन्नाशाः कामं मनोभव-ङ्गम्भ्यताम् ।
 अवधिदिवसः पूर्णः सख्यो विमुञ्चतं तत्कथां
 हृदयमधुना किं चित्कर्तुं नमान्यदिहेच्छति ॥ ९१ ॥
 इत्यादिविरहावस्थाः पुंसोऽपि हि भवन्ति ताः ।

15

1) BCE निष्ठा° D om. ध्रुवं E क्ता रा° 2) D °वारिणौ गलितं
 B तदाकृत कङ्कणं C तदाकृत कङ्कणैः D तदाकृष्णकङ्कणैः E तदाकृतं मे मुपं
 3) C मुहुस्पर् D न तु स्पर् 4) B ज्ञाते D याते E स्वाने र्कान्तस्थितः ॥ स्थिति.
 5) B °ल्लवे 6) D व्यालम्ब्यालक° B °द्वि D °द्वि 7) E सुभ्रुर्बि° B वि-
 संस्पलापि CD °हु° B विस्पलापि E °व्यापारम् 8) add. सख्येय C °शोभाम
 E °शोचया B °लिङ्गते E °लिङ्गिता 9) D रजनो B चन्द्रो न किं त्वसाज्जुचि.
 E न किं तु सो ज्जुचि. 10) B om. न 11) B °द्वि CDE °गोदं C कोदं
 D सोदं E कोदं E यमद B समीरयाः 12) CD वृणां 13) B °दिदेशे

कन्दर्पशरघातान्या मा भूवन्वैरिणामपि ॥ १२ ॥

॥ अथ करुणात्मकः ॥

यत्रैकस्मिन्मृते ऽप्यन्यो मृतकल्पो ऽथ तद्वतः ।

नायकः प्रत्येकप्रेम्णा करुणो ऽसौ स्मृतो यथा ॥ १३ ॥

5 ॥ तदुदाहरणम् ॥

दग्धा स्निग्धवधूविलासकदली वीणा समुन्मूलिता

पीता पञ्चमकाकली कवलिता शीतगुतेः कौमुदी ।

प्लुष्टः स्पष्टमनेकरत्ननिचयो नाहं रतिः केवलं

कन्दर्पं दहता हरेण भुवनं निःसारमेतत्कृतम् ॥ १४ ॥

10 ॥ अथ पुरुषप्रलापोदाहरणम् ॥

वह्नां चन्द्रमसा दृशौ मृगगणैः केशाः कलापिव्रजै-

र्मातङ्गैः स्तनमण्डलं भुजलतोद्यासश्चलत्पल्लवैः ।

सौगन्ध्यं मलयानिलेन वलिना तन्वी विभज्येति सा

सर्वैर्निष्करुणैर्दृतादृतमहो देवेन किं चित्र मे ॥ १५ ॥

15 इयतीं सुभगावस्थां गतो ऽसि यस्याः कृते स्मरातङ्कात् ।

1) E °दिणोरपि 2) om. DE; BG om. अथ 3) C °स्तिन्विनष्टेभ्यो
D °स्तिन्विनष्टेभ्यो E यत्रैकस्मिन् जिह्वे ऽन्यो मृ° पि B तद्वत E तद्वतं 4) B
नायिका BDE °प्रेम्णा B मृतो E मृतो 5) om. CDE 6) C °अधू° CE
समुन्मूलिता 7) B प्लुष्ट E प्लुष्ट E °रत्ननिचयो 8) CE दहता 9) om.
DE; C om. अथ 10) D °ललापयामास° CE °ललापो ललापं इत्येः 11) D °लेन
दृष्टिता पतौ छि° C °निले 12) BCD °निःक° E °निःक° B °कृता प्रत्यये
D om. कृता E °कृता भुवनं ते येन देवेन मे 13) C उक्तो C om. इति
B इत्या C उक्ता D स्मरातं

मूर्ध्नां हारामि सा तव गतपुण्या नयनसलिलेन ॥ ९६ ॥

पाशो विपाशित उपाहित एष सान्द्रः

कर्पूररेणुरूपगूढमुरो नताङ्गि ।

पापेन घेन गमितासि दशाममुष्यां

मूर्ध्नाविरामललितं मयि धेहि चक्षुः ॥ ९७ ॥

ज्ञानो मुक्ताश्रुद्विग्नः सस्ताङ्गो नष्टचेतनः ।

सचित्तो दैन्यभागस्मिन्नेवंप्रायो जनो भवेत् ॥ ९८ ॥

केषां चित्करुणाभ्रान्तिः कारुण्यादिकृ जायते ।

एतस्य मियुनावस्थां विस्मृत्य रतिमूलजाम् ॥ ९९ ॥

स्त्रीपुंसोश्च भवेदेष सापेक्षः संगमः पुनः ।

शृङ्गारवचनप्रायः करुणाः स्यात्स चान्यथा ॥ १०० ॥

तस्माच्छृङ्गार एवायं करुणेनानुमोदितः ।

सौन्दर्यं सुतरां धत्ते निवद्धो विरलं बुधैः ॥ १०१ ॥

॥ यत्र स्त्रीणां सङ्गोत्तमः ॥

1) B हरति B तमपु° C गतगत° 2) B पाशो विपाशित OD उपाशित
 DD सांद्र- 3) E °मूर्ध्नां C नताङ्गि D नताङ्गो 4) B घेन D om. घेन CE
 गमितेति D दृष्टा° C °ममुष्यां E °ममुष्यां 5) E ज्ञानो C मुक्ताश्रु° D
 °द्विग्न. 6) C °भाग° D °भागो स्मि° 7) ॥ °द्विग्न E °द्विग्न 8) D एतच्च
 ॥ त्रिगुण B मति° OD रतिभाज्या 9) CE स्त्रीपुंसोर्भा° D °द्वेयः CD सापेक्षे
 CE संगमे D संगमो 10) E °वचने प्राय. ॥ करुणा C स्यात् चान्य° D स्यात्सतां
 यथा 11) BE तस्मान् शृ° D तस्या शृ° D नामाव° C करुणो नानु° 12) om.
 DE; BC om. यत्र

कारुदासी नटी धात्री प्रतिवेश्याथ शिल्पिनी ।

वाला प्रव्रजिता चेति स्त्रीणां ज्ञेयः सखीजनः ॥ १०२ ॥

कलाकौशलमुत्साहो भक्तिश्चित्तज्ञता स्मृतिः ।

माधुर्यं नर्मविज्ञानं वाग्मिता चेति तदुणाः ॥ १०३ ॥

विनोदो मण्डनं शिक्षोपालम्भोऽथ प्रसादनम् ।

संगमो विरहाश्वासः सखीकर्मणि तद्यथा ॥ १०४ ॥

॥ गदुदाहरणम् ॥

मया कोऽयं मुग्धे कथय लिखितः सवरसखी-

वधः श्रुत्वेत्युच्चैर्विनिर्दिष्टदशा चित्रफलके ।

१० न वक्तुं तन्वंग्या शक्तिमथ वोदामविदल-

त्कदम्बाकारेण प्रिय इति ममाख्यायि वपुषा ॥ १०५ ॥

प्रत्यङ्गं प्रतिकर्म नर्मपरया कृत्वाधिब्रूहस्मरा-

दौत्सुक्यं प्रविलोक्रय मोहनविधौ चातुर्यमस्याः पुनः ।

सख्या यावकमण्डनं न रचितं पदि कुरङ्गीदृशः

॥ तस्मेरं विशदच्छदे च शयने दृष्टिः समारोपिता ॥ १०६ ॥

नीरन्ध्रं परिरम्यते प्रियतमो भूयस्तरां चुम्ब्यते ।

१) DE कारुदासी ॥ नटी C ० वेष्मण E ० वेष्मा च २) C स्त्रीणां प्रेथ-
तना स्मृता. D ज्ञेया सखीजना ४) ॥ माधुर्यनर्म ॥ वाग्मिता ५) D विनोदं
B मण्डनं D प्रसादन ६) C सखीकर्मणि ७) om. CE ८) D चो BCB खलं
मुग्धे १०) C शक्तिमथ किं तु विदलक ० D शक्तिमथ वा चाहविदल- B ० वि-
लत- १२) ॥ कृत्वाधिब्रूहस्मरा ० DE कृत्वा निब्रूहस्मरा- १३) E ० दौत्सुक्या E चार्ह-
मालोच्य च १४) B यावकमण्डनं ॥ ॥ चितं

तद्वाढं क्रियते यदस्य रुचिरं चादूच्चकैस्तन्यते ।
 सख्या मुग्धवधूरियं रतिविधौ यत्नेन संशिक्षिता
 विज्ञातं गुरुणा पुनः शतगुणं पुण्येषुणा कारिता ॥१०७॥

सुभग भवता हृद्ये तस्या ज्वलत्स्मरपावके
 ऽप्यभिनिवसता प्रेमाधिक्यं चिरात्प्रकटीकृतम् ।
 तव तु हृदये शीते ऽप्येवं सदैव सुखाप्तये
 मम सहचरी सा निःस्नेहा मनागपि न स्थिता ॥१०८॥

कोपं विमुञ्च कुरु नाथ वचो मदीय-
 माश्वासय स्मरकृशानुकृशां कृशाङ्गीम् ।
 एकाकिनी कठिनतारकनाथकात्या
 पञ्चत्वमाशु ननु यास्यति सा वराकी ॥१०९॥

अमुं दधे ऽंशुकमरुमत्र पादपे
 युवामलं निभृतमिहैव तिष्ठतम् ।
 रहःस्थयोरिदमभिधाय कामिनोः
 पुरो ययौ निपुणसखी लतान्तरम् ॥११०॥

1) BCD तद्वाढं E तद्वाढं D चादूच्यमान्यते E चादूच्यकैः चादू सूच्यते गूढ-
 क्रैस्तन्यते 2) E रतिविधौ 3) E निर्भक्तगुरुणा C विज्ञात. D विज्ञातः 4) कर्णा
 D कर्णा 4) ॥ तस्यां D तस्य 5) D निविक्षिता E निविक्षिता D रमाधिक्यं
 6) E नु C सीते 7) D निःस्नेहा 8) BE मदीयं 9) B या वानय C ० रजा
 E ० चन्द्रा कृ० C कृशाङ्गी 10) CE ० तारकाङ्गी D ० तारकाङ्गी 11) ॥ यास्यति
 E यास्यति 12) C चाह B दधे CDE दधे अमुं E अमुं पत्रपादपे C ० दधे
 पादपे D adds: युवान्तरं पादपे 13) C युवान्तरं BC तिष्ठतां D तिष्ठतां E तिष्ठतां
 14) BDE रहस्यं C रहस्यो B om. from अभिधाय to p. 68, l. 1 मुने 15) E लतान्तरे

स्फुरति यदिदमुच्चैर्लोचनं तन्त्रि वामं

स्तनतटमपिधत्ते चारुरोमाञ्चमाला ।

कल्पयति च यदक्षःकम्पतामूरुकाण्डं

ननु वदति तद्व्य प्रेयसा संगमं ते ॥ १११ ॥

१ इत्यादि विविधं सख्यो व्यापारं कुर्वते सदा ।

योपितामत्र सर्वस्वनिधानकलशोपमाः ॥ ११२ ॥

इत्थं विरचनीयोऽयं शृङ्गारः कविभिः सदा ।

अनेन रक्षितं काव्यं प्रायो नीरसमुच्यते ॥ ११३ ॥

तव नाथानुरागोऽयं महिधैः कथमुच्यते ।

१० येनैकापि प्रिया नीता पञ्चत्वं पुण्यकारिणा ॥ ११४ ॥

इत्थं विचार्य प्रचुरप्रयोगान्योऽमुं निबध्नाति रसं रसज्ञः ।

तत्काव्यमारोप्य पदं विदग्धवक्त्रेषु विश्वं परिवन्धमीति

॥ ११५ ॥

॥ इति श्रीरुद्रभट्टविरचिते शृङ्गारतिलकाभिधाने काव्या-
लंकारे विप्रलम्भशृङ्गारो नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

१) E स्फुरति B °मुच्चैर्लोचनं २) C स्तनतटमपि E °मणिपल cold. °माला

३) B च यदक्षः कल्पयति C च यदक्षः कल्पयति D च यदक्षः E च यदक्षः ४) C

यदक्ष B संगमं ५) E इत्थं च वि C विचि स D °ने ने सदा D adds ११

In C the order is 1. 5. 6. 9. 10. 7. 8. 11. 12. ७) E °नेनेने नी ८) E

om. stanza 114 १०) C येनैकापि प्रिया नीता ११) B पञ्चत्वं १२) E °व्य यदग्ध

१३) D om. भट्टः E °भट्ट E श्रीरुद्रभट्ट C puts का° before इ° BCE °तिलके

(om. मणिपल) D काव्यालंकारे १४) CE om. विचि नाम B °शृङ्गारे द्वि C adds १२

विकृताङ्गवचश्चेष्टाविषेभ्यो जायते रसः ।

हास्योऽयं हासमूलत्वात्पात्रत्रयगतो यथा ॥ १ ॥

॥ अथोत्तमलक्षणम् ॥

किं चिद्विकसितैर्गण्डैः किं चिद्विस्फारितेक्षणीः ।

किं चिच्छब्दद्विजैः सोऽयमुत्तमानां भवेद्यथा ॥ २ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

पाणौ कङ्कणामुत्फणः फणिपतिर्नेत्रं ज्वलत्पावकं
कण्ठः कुण्ठितकालकूटकुटिलो वस्त्रं गजेन्द्राजिनम् ।

गौरीलोचनलोभनाय सुभगो वेषो वरस्येति मे

गण्डोच्चासविभावितः पशुपतेर्हासोद्गमः पातु वः ॥ ३ ॥ १०

॥ अथ मध्यमनीचहासलक्षणम् ॥

मध्यमानां भवत्येष विवृताननपङ्कजः ।

नीचानां निपतद्वाण्यः श्रूयमाणधनिर्यथा ॥ ४ ॥

१) CDE °वच.वृत्ता° २) D हासो E हास्योपहासमूलात्पा वा° BCD हास्य°
C °प्रयागतो. B adds: हासद्विविधः । उत्तमो मध्यमो नीचः ॥ ३) om. CDE
४) ॥ °द्विकृतो° C °द्विद्विकसितै° D °द्विद्विकसितै° BE °क्षणः ५) ॥ चित्तलक्षद्विजैः
C चिद्विद्विजैः E °द्विजः C स्मृतो यथा ६) om. CDE ७) ॥ °नेत्रं D °नेत्रं
लक्षत्वा° ॥ °वक्रः ८) E कुटिल° ९) BD °तेर्हास्यो° १०) om. DE; BC
om. अथ ॥ मध्यमनीच° C °नीचव° ॥ °हास्य° ११) BD विकृता° B °पङ्कजं
१२) ॥ निपतद्वा° C °द्विद्विजैः° E निपतेद्वा° B श्रूयमाणो धु° D °मान°

॥ अथ मयहातोदाहरणम् ॥

मुग्धे त्वं सुभगे न वेत्सि मदनव्यापारमग्रापि तं
नूनं ते ऽद्भुतलैपिणायमलिना दृष्टो न भर्त्राधरः ।

सख्यैवं हसितं वधूं प्रति सदा सानन्दमाविर्भव-

५ द्धत्वा त्तर्गतसीधुवासरसिकैर्भृङ्गैर्यथा धावितम् ॥ ५ ॥

॥ अथ नीचहातोदाहरणम् ॥

न्यक्त्वा गुञ्जफलानि मौक्तिकमयी भूषा स्तनेष्वद्दिता
स्त्रीणां कष्टमिदं कृतं सरसिजं कर्णो न वर्द्धिच्छ्रुतः ।

इत्थं नाथ तवारिधाम्नि शर्वैरालोच्य चित्रस्थितिं

१० वाष्पाद्रिकृतलोचनैः स्फुटरवं दारैः समं हस्यते ॥ ६ ॥

॥ अथ हास्यस्तनुभाजः ॥

अस्मिन्सखिकराधातनेत्रोल्लासाद्भवर्तनम् ।

नासाकपोलविस्पन्दो मुखरागश्च ज्ञायते ॥ ७ ॥

॥ अथ कर्तृणः ॥

१) om. DE; BC om. अथ ॥ तयोदा° २) E मुग्धा C om. न B तम्
CE वन् ३) C ॥ कमलं विपा° D तं ब्रल्लेहिना° E नूनं । तज्जलैपिणायमलिना
D दृष्टो C om. न ४) B सख्यैवं E सख्यैवं CDE प्रति सदा सा° ५) C
°वर्द्धितार्थम्° E °दृष्टवन्तर्गतसीधुवा° ६) om. DE; BC om. अथ B नीचलक्षणं
७) C न्यक्त्वा DE न्यक्त्वा B om. भूषा C प्रोभा ८) With पां in स्त्रीणां A
recommences. A वर्द्ध° BD वर्द्धि° CDE °च्छ्रुतं ९) A नाम ABDE प्रवर्द्धि°
C प्रवर्द्धि° DE °ति १०) A वा° B वापां° C वापांथी° D वापांथी°
॥ स्फुटरं B हास्यते ११) om. ABDE १२) BCD तस्मिन्° D °सखी°
१३) B °निगदो D विस्वदो E विस्वदो १४) om. ADE; B अथ कर्तृणस्तनुभाज-
पञ्चोक्तस्याभिभाजः.

शोकात्मा करुणो ज्ञेयः प्रियमृत्युधनक्षयात् ।

तत्रस्थो नायको दैवकृतः स्यादुःखभाजनम् ॥ ८ ॥

भर्ता संगर एव मृत्युवसतिं प्राप्तः समं चन्धुभिः

प्रौढानामनिशं दुनोति च मनो वैधव्यलाभाद्धूः ।

वालो दुस्त्यज एक एव च शिशुः कष्टं कृतं वेधसा

जीवामीति महीपते प्रलपति त्वद्वैरिणीमत्तिनी ॥ ९ ॥

॥ अथ करुणानुभावः ॥

भूपातो दैवनिन्दा च रोदनं दीननिःस्वनः ।

शरीरताडनं मोहो वैवर्ण्यं चात्र जायते ॥ १० ॥

॥ अथ रौद्रः ॥

क्रोधात्मको भवेद्रौद्रः प्रतिशत्रूनमर्षणः ।

रक्षःप्रायो भवेद्यत्र नायको ऽत्युग्रविग्रहः ॥ ११ ॥

यैः प्राणापहृतिः कृता मम पितुः क्षुद्रैर्युधि क्षत्रियैः

१) C °मृत्युर्धन° E °मृत्योर्धन° २) AC तत्रेत्य B घत्रेत्य E तत्रेत्य C देव°
BC °हृत ३) A भर्ता A °खगति. प्राप्ता D मृत्युपंखी प्राप्ताः A चन्धुभिर् E द्योधुभिर्
४) A दूनां क्षामयिष E दानाकामयिष A धुनोति E °व्यभावाद° ५) B एक एव
च A वेदसा ६) C विलति A तद्वैरि° ७) om. ADE; B करुणा तदनुभावः
D अथ करुणे रसानुभाजक्यनं ८) A भूपातो C °पतो देवनंदा A °नं चैव निरुधनः
B °निरुधन C °निरुधन. D °निरुधनं E °निरुधनः ९) A चैत्र १०) om. ADE;
B ॥ रौद्रभावः ॥ ११) C °शूतान° D °शत्रुन° E °मर्षितः In A मर्षणा. रक्ष
is broken off १२) D भवेद्यत्र E भवेत्तत्र नायको लुग्र° १३) A यत्रा° B
प्राणापहृतिः D मयि गुरोः क्षु° From ति. to तु. broken off in A. C क्षुद्रैः
कृते क्ष° E °गुधा क्षये B °ये.

रामोऽहं रमणीर्विहाय वलवन्निःशेषमेपां वृथात् ।

भास्वत्प्रौढकुठारकोटिघटनाकाण्डत्रुट्कंधरा-

स्रोतोऽन्तःसुतविस्मशोणितभरैः कुर्या क्रुधो निर्वृतिम् ॥१२॥

॥ अथ रौद्रानुभावः ॥

५ मुखरागायुधक्षेपस्वेदकम्पाधरयक्षाः ।

शक्तिशंसा कराघातो भृकुटिश्चात्र जायते ॥१३॥

॥ अथ शीरसः ॥

उत्साहात्मा भवेद्धीरो दपादनादिपूर्वकः ।

त्रिविधो नायकस्तत्र जायते सद्यसंयुतः ॥१४॥

१० गान्भीर्यौदार्यसौन्दर्यशौर्यधैर्यादिभूषितः ।

आवर्जितजनो जन्ये निर्व्यूढप्रौढविक्रमः ॥१५॥

॥ अथोन्नमयोरुः ॥

अपि चिह्नं वराककपोतकं विसृज धेहि धृतिं मम मेदसा ।

शिविरहं भवता विदितो न किं सकलसद्यसमुद्धरणाक्षमः

॥१६॥

१) ॥ रमणी D रमणेणोर्वि° B वलवन्निःशेषमेपां D वलवन्निःशेषमेव A
 °निःशेषमेपां E वलवन्निःशेषमेपां २) ॥ तेषां यो° A °गठना° ३) A स्रोताना°
 BDE श्रो° BD °श्रुत° E °श्रुति° BD °विघ° C °जिह्व° C कुर्या ४) om.
 ADE; B om. अथ ५) B °रामोऽहं विहायः A °धाते° E °धो° C °द° D
 °कपो° AD °पक्षः ६) °B शक्तिः शंसा° A भृकुटो चात्र ७) om. ABDE
 ८) A दपादनादि° CE °नाजिपू° ९) ॥ त्रिविधो १०) C °गान्भीर्यसौन्दर्यशौर्यधैर्या° E
 °वर्जितोऽप्युद्धरणाक्षमः° A °विनाः ११) ACD °जनो व्याह (D या°) E जन्येनित्यादिविक्रम.
 C निर्व्यू° D °हः योह वि° १२) om. ADE; BG om. अथ १३) ABD त्रिवि°

॥ अथ मथ्यमजोरः ॥

मुपितो ऽसि हरे नूनं भुवनत्रयमात्रलब्धितोपेण ।
वलिरर्थितदो ऽस्मि यतो न याचितः किं चिदप्यधिकम् ॥१७॥

॥ अथाध्वजोरः ॥

मत्तैरावणातीव्रदत्तमुसलैरैरण्डकाण्डायितं
वज्रेणापि विकीर्णविक्रिततिना मार्णालनालायितम् ।
मद्वत्तस्यवलम्ब्य किं चिदधुना तद्विस्मृतं वज्रिणा
युद्धं यद्यवलम्बते स तु पुनः सज्जो ऽस्म्यहं रावणः ॥ १८ ॥

॥ अथ धीरसाधुभाषः ॥

धृतिगर्वोद्धत्यमतिस्मृतिरोमाञ्चा भवन्ति चामुष्मिन् ।
विविधा वाक्यक्षेपाः सोत्साहमर्पवेगाश्च ॥ १९ ॥

॥ अथ भयानकरसः ॥

1) om. ADE; BC om. अथ 2) In D stanza 18 is placed before stanza 17. AD मुपितो B हरेर्नूनं C हरे धूतं A om. मात्र D °लब्ध° E °लब्ध° AB °तुटेन 3) B वलिरर्थितदो corr. in margin to °र्थितदो (sic) C वलिरर्थितो D वलिरस्मि A नियतो C नियते D om. यतो न E तो न या° B याचित E याचितो हं नोदये किं B °द्व्यधिकं C किं चिदपि ॥ १७ ॥ E °द्व्यधिकं 4) om. ADE; B °जोरो अथा C ॥ अथ जोरः ॥ 5) B यत्रैरावणातीव्रदत्तं E यत्रैरावणातीव्रदत्तं C °रावणं A °मुपुल्लैरैण्डं BCD °मुपुल्लैरै° E °रै° 6) D °वज्रिणा A मार्णालनाला 7) E °ना ते हि स्मृतं C तद्विस्मृतं In A वज्रिणा is torn off 8) B °लज्जे त्र रा पुनः D रा च 9) om. add. 10) B धृतिगर्वोद्धत्यं स्मृ° In A धृतिगर्वोद्धत्यं is torn off D °गर्वोद्धत्यं मतिस्मृति° D धृतिगर्वोद्धत्यं मतिस्मृतिरोमाञ्चा E °गर्वोद्धत्यं मतिस्मृ° C भवन्ति 11) BE वाक्यक्षेपाः C वाक्यक्षेपाः. From सोत्सा° to पञ्चम्य stanza 54 lost in A. B adds: ॥ इति धीरसाधुभाषः ॥ 12) om. DE

भयानको भयस्यायिभावोऽसौ ज्ञायते रसः ।

शब्दादिविकृताद्वाढं वालस्त्रीनीचनायकः ॥ २० ॥

॥ यद्य वालभयानकोदाहरणम् ॥

श्रुत्वा तूर्यनिनादं द्वारे भयवलितललितवाङ्मुलतः ।

धन्यस्य लगति कण्ठे मुग्धशिशुर्धूलिधूसरितः ॥ २१ ॥

॥ यद्य ह्योगतभयानकोदाहरणम् ॥

प्रणयकलहसङ्गान्मन्युभाजा निरस्तः

प्रकटितचटुकोटिः पादपद्मान्तोऽपि ।

नवजलधरगर्जभार्तयासौ कथा चित्

त्रुटिततरलहारं सस्वजे प्राणनाथः ॥ २२ ॥

॥ यद्य नोचगतभयानकोदाहरणम् ॥

कम्पोपहृदसर्वाङ्गीर्गलत्स्वेदोद्विन्दुभिः ।

त्यदार्वैर्महोनाथ वैरिभिर्वनितायितम् ॥ २३ ॥

॥ यद्य भयानकानुगायः ॥

- 1) B °र्यालो भा° 2) B प्रब्दादेधिंकृ° E °स्त्रिगतयोस्त्रिर्वाल° DC °दाह
D °र्याल BDE वाल° D °र्योणा च ना° 3) om. DE; II वाल° C श्रान्त-
नायको° 4) B श्रुत्वा च तूर्यनिर्घोष D तूर्य° GE भयचलित° D भयचलितलति°
E om. ललित BD °वाङ्मु° 5) om. DE; B °भयानकमाह° C र्योनायकोदा-
हरण 6) E °नाथ 7) om. DE; C नोचगतकोदाह° B °भयानकमाह°
12) B कम्पोपहृद B सर्वाङ्गीर्गल° C सर्वाङ्गीर्गल° C °स्वेद्विन्दु° BE °विन्दु°
13) C त्यदार्वैर्म° D भयानकेर्म° C °होनाथ E °होनाथ C °वनिता° 14) om.
DE; II ° तयानुगायः ° C भयानु°

वैवर्ण्यमश्रु संत्रासो हस्तपादादिकम्पनम् ।
स्वेदास्यशोषदृक्क्षेपाः संध्रमश्चात्र कीर्तितः ॥ २४ ॥

॥ अथ द्योभक्तारसः ॥

दुग्मुप्साप्रकृतिर्ज्ञेयो द्योभक्तोऽहम्यदर्शनात् ।
श्रवणात्कीर्तनाद्वापि पूत्यादिविषयो यथा ॥ २५ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

लुठत्कृमिकलेत्रं स्रवदसृग्वसावासितं
विकीर्णशवसंततिप्रसरदुग्मगन्धान्वितम् ।
भ्रमत्प्रचुरपत्तिकं त्रिकविवर्तिनृत्वक्रिया-
प्रवीणगुणकौण्यं परिवभौ परेताजिरम् ॥ २६ ॥

॥ ध्यानुगायः ॥

नासाप्रच्छादनं वक्त्राकूणनं गात्रसंवृतिः ।
निष्ठीवनादि चात्र स्यादुद्वेगादुत्तमेष्वपि ॥ २७ ॥

1) D वैवर्ण्यमश्रुसंत्रासो E वैवर्ण्यमश्रुसंत्रासो B संत्रासो 2) C स्वेदः
द्व्यासो य दृक्क्षेप मं D स्वेदः स्थासो य दृक्क्षेप B °दिग्मेता E °दिग्मेताः
E °त्र नापते 3) om. DE B वो C भीम 4) C द्योभक्ताप्र BD लो
C रुनाद 5) ॥ पूत्यादि D प्रेतादि E पूत्यादेर्जि CDE °वगायता 6) om.
DE; C मयो 7) D लुठत्किं edd. °कलेत्र 8) ॥ त्रिकीर्ण BE °त्र
C °र्गाङ्गं From अर्गं to गुणं line 10 om. D B °संतति B °संज्ञार्द्धितं
E °मधार्द्धितं 9) B °त्रिवृत्तिर्ज्ञेयिजि D °त्रिवृत्तत्त्व 10) C om. परि
॥ °भा वृत्तो परे C परेतिजं 11) om. DE; C तता नु 12) ॥ °प्रज्ञा
E °कूणन E °वपनं B °संवृतिः C °संवृति D °संज्ञितः 13) CE निष्ठो
B स्यादुद्वेगो नापते रूपः

॥ यथाहुतसः ॥

विस्मयात्माहुतो ज्ञेयो रसो रसविचक्षणैः ।

मायेन्द्रजालदिव्यस्त्रीविपिनायुद्धवो यथा ॥ २८ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

१ सत्यं कृता वया कंस वनितानामियं गतिः ।

ध्रुमत्येतास्तथाप्येतदिन्द्रजालं तवाहुतम् ॥ २९ ॥

॥ यथानुभाज ॥

गद्गदः साधुवादश्च स्वेदः पुलकवेपथू ।

दृष्टेर्निश्चलतारत्वं विकाशश्चात्र जायते ॥ ३० ॥

10 ॥ शय शान्तसः ॥

सम्यग्ज्ञानोद्धवः शान्तः समवात्सर्वज्ञनुपु ।

गतेच्छो नायकस्तत्र मोहरागपरिक्षयात् ॥ ३१ ॥

॥ तयोदाहरणम् ॥

धनमहरद्दत्तं स्वीयं यथार्थितमर्थिने

15 कृतमरिकुलं नारीशेपं स्वखड्गविजृम्भितैः ।

प्रणयिनि ब्रूने रागोद्विक्तो रतिर्विहिता चिरं

1) om. DE 2) B गद्गदं C गद्गदं D °जिलोकन्तभयो यथा 3) om. old. 4) DE तया कृता 5) B °जालि C °जाल C तद्वत्तं E तदे विज 7) om. DE; B लले नु° 8) B पद्म B °छन्द C लेह B °चेष्टु; C °वेष्ट (sio) E °वेष्ट 9) C विकारश्चात्र 10) om. BDE 11) B गतेच्छो° CDE तयोराग° B °परिहृयन् 12) om. DE; C यवो° 13) D वदर्थित° 14) E om. एज 15) B °द्रिजा

किमपरमतः कर्तव्यं नस्तनावपि नादरः ॥ ३२ ॥

॥ अथानुभाजः ॥

निरालम्बं मनोऽन्यत्र बाढमात्मनि तिष्ठति ।

सुखे नेच्छा तथा दुःखेऽप्युद्वेगो नात्र ज्ञायते ॥ ३३ ॥

अष्टाविति रसाः पूर्वं ये प्रोक्तास्तत्र निश्चितम् ।

प्रत्यनीकौ रसौ द्वौ द्वौ तत्संपर्कं विवर्जयेत् ॥ ३४ ॥

शृङ्गारवीभत्सरसौ तथा वीरभयानकौ ।

रौद्राद्भुतौ तथा हास्यकरुणौ वैरिणौ मिथः ॥ ३५ ॥

हास्यो भवति शृङ्गारात्करुणो रौद्रकर्मतः ।

अद्भुतश्च तथा वीराद्वीभत्साच्च भयानकः ॥ ३६ ॥

यौ जन्यजनकावेतौ रसाद्भुतौ मनीषिभिः ।

युक्त्या कृतोऽपि संभेदस्तयोर्बीजं न दुष्यति ॥ ३७ ॥

के चिद्वसविभागेषु भावाः पूर्वं प्रदर्शिताः ।

स्वातन्त्र्येणोक्तं कीर्त्यन्ते रम्यास्ते कृतिनां मताः ॥ ३८ ॥

१) DE °रमि। २) om. DE; B तथा° ३) E निर्दात्रिं CE यत्र D यत्र BD छा° ४) E ततो CE दुःखे नोद्वेगमात्र D add: Sāhityadarpanam 241 (r. 3 °प्रोक्षणं° r. B °तोऽत्र निर्वर्ज्य°) ५) C घटमिद E घटा-
वतो DE om. मे D प्रयुक्तस्तत्र E लोकाः ६) C वयमेवहो B add:
• यत्र रसादिदोमे दो दो • ७) E रसो ज्ञेयमर्थोभवाति ८) C om. वैरिणौ
१०) B प्रयुक्तानु E °भयानक भयानकतः ११) C रसाद्भुते D रसो वादी (sic)
१२) B युक्तयुक्तः वि D संदर्भतः B °लघोर्जातु D °लोके B दुष्यते १३) B °वि-
रमिषु D पूर्व न दर्शिता १४) B °भेदेन C रसाद्वे कता

रत्यादय इमे भावा रसाभिप्रायसूचकाः ।

पञ्चाशत्स्थापिसंचारिसात्रिकास्तान्निबोधत ॥ ३९ ॥

शृङ्गारादिरसेष्वेव भावा रत्यादयः स्थिताः ।

प्रत्येकं स्थिर्यतोऽन्ये च त्रयस्त्रिंशच्चरा यथा ॥ ४० ॥

५ प्रायोऽनवस्थिते चित्ते भावाः संकीर्णसंभवाः ।

वाङ्मल्येन निगद्यन्ते तथाप्येते यथा स्थिताः ॥ ४१ ॥

शङ्कासूया भयं ग्लानिर्व्याधिश्चित्ता धृतिः स्मृतिः ।

श्रौत्सुखं विस्मयो हर्षो व्रीडोन्मादो मदस्तथा ॥ ४२ ॥

विषादो जडता निद्रावह्नित्वं चापलं मतिः ।

१० इति भावाः प्रयोक्तव्याः शृङ्गारे व्यभिचारिणः ॥ ४३ ॥

श्रमश्चपलता निद्रा स्वप्नो ग्लानिस्तथैव च ।

शङ्कासूयावह्नित्वं च ह्रास्ये भावा भवन्त्यमी ॥ ४४ ॥

दैन्यं चित्ता तथा ग्लानिर्निर्विदो जडता स्मृतिः ।

व्याधिश्च करुणो वाच्या भावा भावविशारदैः ॥ ४५ ॥

१५ हर्षोऽसूया तथा गर्व उत्साहोऽमर्ष एव च ।

१) DE भाज. E काव्यादि^० २) B ^०स्तान्निबोधत ३) D स्मृता. ४) D प्रत्येकं स्थिर्यतो ५) B adds: * अथ भावनरसत्रयसंयोजनान्नाह * ६) E ^०विश्रि-
तता धृति CD स्मृतिर्धृति. ७) D ^०न्मादो C रतिपत्तया ८) D विषादं C
^०वह्नित्वा D ^०वह्नित्वा D धृति ११) D ^०सूयावह्नित्वा १२) D ^०निर्विदो CD
धृति. E विमि (sic) १३) C ^०ते तेया D om. भावा E भावविचक्षणो १४) D
एवागर्वा तथा गर्वमु^० CDE मद instead of : गर्व

चापल्यमुग्रतावेगो रौद्रे भावाः प्रकीर्तिताः ॥ ४६ ॥

अमर्षः प्रतिबोधश्च वितर्कोऽथ मतिर्धृतिः ।

क्रोधोऽसूया अमो मोहो अवेगो रोमरूपणम् ॥ ४७ ॥

गर्वो 'मदस्ताथोग्रत्वं भावा वीरि भवन्त्यमो ।

संत्रासो मरणं चैव वचनीयं भयानके ॥ ४८ ॥

अपस्मारो विपादश्च भयं रोगो मतिर्मदः ।

उन्मादश्चेति विज्ञेया भावा वीभत्ससंभवाः ॥ ४९ ॥

अवेगो जडता मोहो रूपणं विस्मयो मतिः ।

इति भावान्निवधन्ति रसेऽस्मिन्नद्भुते युधाः ॥ ५० ॥

एवं संचारिणो ज्ञेया भावाः प्रतिरसं स्थिताः ।

सात्त्विकास्तु भवन्त्येते सर्वे सर्वरसाश्रिताः ॥ ५१ ॥

■ अथ चतस्रो वृत्तयः ■

कैशिक्यारभटी चैव सात्त्वती भारती तथा ।

चतस्रो वृत्तयो ज्ञेया रसावस्थानसूचिकाः ॥ ५२ ॥

1) E वाचोऽयमग्रतावेगो D °जता चैत्र रौद्र C भावा भयानके 2) D अमर्ष
E अमर्ष E प्रतिबोधश्च वितर्कोऽथ मति° C om. 3) H क्रोधानृपे C सूया च
मर्ष्य चात्रेनो D सूर्यायु संनोद E 3 सूयाय मर्ष्यः चात्रेनो °र्यताः D चात्रेनो नेदद°
2) B वाचनीया 3) D °संस्कृता. 4) H जडा मोह C चात्रेनो मोहो विस्मयो
हर्षणं मृति H विस्मयो हर्षणं धृति E विस्मयः मृति 5) D °निग्रहानि D युधः
1) B प्रतिरसे 11) C °रसावस्था. D °रसाश्रिताः E °रसाश्रिता. 12) om. DE;
C om. फातो BC होय 13) Stanza 52 in om. in DE; C कति° C त्रि
14) BC °गुणताः

॥ अथ कैशिकी ॥

या नृत्यगीतप्रमदोपभोगवेषाङ्गसंकीर्तनचारुवन्धा ।

माधुर्ययुक्ताल्पसमासरम्या वृत्तिः स्मृतासाविह कैशिकीति ॥५३॥

प्रङ्गारहास्यकरुणारसतिशयसिद्धये ।

५ एषा वृत्तिः प्रयत्नेन प्रयोज्या विबुधैर्यथा ॥ ५४ ॥

सौन्दर्यं शशलाञ्छनस्य कविभिर्मिथैव तद्वर्ण्यते

शोभेयं वा नु पङ्क्तस्य रजनीसंयोगभग्नविपः ।

इत्यालोच्य चिराय चारु रुचिरं त्रस्यत्कुरङ्गीदृशो

वीक्षिते नवयौवनोन्नतमुखौ मन्ये स्तनावाननम् ॥ ५५ ॥

१० कृस्तेपुः कुसुमायुधस्य ललितं रागश्रियो लोचनं

सौभाग्यैकगृहं विलासनिकपो वैदग्ध्यसिद्धिधजः ।

साक्षीदं मधुवान्धवस्य निभृतं कस्यापि लीलानिधेः

कक्षान्तर्निखिमण्डलं सखि नवं प्रच्छाद्यतां वाससा ॥ ५६ ॥

1) om. BDE; C °कोलक्षणं 2) C गीतनृत्यप्रम° C om. वेषाङ्ग I °देष्टां° D °वन्धा 3) CD वाणी E चाणी instead of वृत्तिः C स्मृता वा ह कोशि° 4) C °रूपानां परिबृद्धये 5) C एषा वृत्तिः एषा ॥° E प्रायो वाच्छा युधैर्यथा 6) In C st. 56 is placed before st. 55. BC प्रति° D त- रायते 7) C सौभाग्यं कु E शाले दृष्टु कु With पङ्क्तस्य A recommences ACD °संयोग° C °जिपः D °विपः 8) A रुचिरा C रुचिर E रुचिरा CE त्रस्यन्मनोचतुषो 9) A वीक्षते B दृष्टेते A नवयौवनोन्नतमुखेनाननम् तया वीजनम् C नयनोन्नतम् D नयनोन्नतमुखेनाननम् (sic!) 10) A सौभाग्यैकगृहा परिलसद्देहाभ्यतिष्ठति E °निकनो C 'प्रदग्ध' B °निष्ठिप्रदग्ध. 12) A लेला° C लिता° E °लात्रवि 13) B कक्षान्त° ABCD °गण्डनं E रंक्षान्तमण्डलं A °च्छाद्यते

समुद्घसत्काञ्चनकुण्डलोच्चलता प्रभापि तापाय बभूव ये-
ज्वलन् ।

विलासिनीरम्यमुखाम्बुजन्मसु प्रज्ज्वलन्तुस्तेष्वकशाः कृशा-
नवः ॥ ५७ ॥

॥ अथाभटो ॥

या चित्रयुद्धश्रमशस्त्रपातमायेन्द्रजालमुतिलङ्घिताया ।
श्रीजस्त्रिवर्णाद्भुतदुर्विगाद्याशेषा बुधैः सारभटोति वृत्तिः ॥ ५८ ॥

रौद्रे भयानके चैव बीभत्से च विचक्षणैः ।

काव्यशोभाकरी वृत्तिरियमित्यं प्रयुज्यते ॥ ५९ ॥

शस्त्रोद्धारितकुम्भिकुम्भविगलद्रतातमुत्ताफल-

स्फारस्पृर्जितकान्तिकल्पितवृद्धचञ्चलतुष्कार्चितम् ।

क्रोधोद्भावितधीरधोरणिरणत्खड्गाग्रमुग्राग्रहं

युद्धं सिद्धवधूगृहीतसुभटं ज्ञातं तदा दुर्धरम् ॥ ६० ॥

नायं गर्जिरवो गभीरपरूपं तूर्यं तदीयं त्रिदं

1) A °कामगडलोदयलपतापि BC °द्वलपता° D °लोदयल पतापि E °त-
लपतापि DD ताम्रपत्रभूष O ताम्र प्रभूष E अभूषाग्रन्थ D केवल 2) A om.
कृताः A कृताण्य 3) om. ADE 4) A चित्र° C °वट° D °वट° ADE
°भय° C °भय° B °गोदेह° AC °भुत° E °भुतंभयान्ता B °लंघिताया C
°तापा 5) E शस्त्रिगुर्धरतादयंथा C शोत्रिगुर्धरतयंथा AD °वर्णाद्भुत°
BD °तापा A °भटेति 6) AD काले गो° B °गोशायते E अनीरिता 7) D
गयोद्धारिता E नारते° A °दार्ति° D °रुद्धम्° A °कल° C °कल° D °कलः
8) B °लुङ्गिति° (sic) C °लुङ्गित° ACD °लुङ्गितम् 9) B क्रोधादागितोद्°
C क्रोधादागित° D कुडोदागित° E कुडोदागितोद्° AC °धोरण° BCD °लता-
मृगता° A °मुपग्रह° E °साग्रह° 10) B om. युद्धं In A above & in युद्धं is
written at 11) B नर° C नरितता D नृ E तौर तदोदयः 12) तिदं

नैते भीमभुजंगभोगरुचयो मेघा इमे तद्गजाः ।
इत्थं नाथ नवाम्बुवाहसमये तत्सैन्यशङ्काकुला
स्नायद्वत्तारुचो विरोधिवनितास्त्रस्यन्ति नश्यन्ति च ॥ ६१ ॥

पिवन्नसृगदन्मांसमाकर्षन्नलमालिङ्काम् ।

कबन्धसंकुले क्रोष्टा भ्रमत्येष महारणे ॥ ६२ ॥

॥ घय साव्रती ॥

कृपप्रधानाधिकसत्त्ववृत्तिस्त्वागोत्तरोदारवचोमनोहा ।

आश्चर्यसंपत्सुभगा च या स्वात्सा साव्रती नाम मतात्र वृ-
त्तिः ॥ ६३ ॥

नातिगूढार्थसंप्रतिः श्रव्यशब्दमनोरमा ।

वीरे रौद्रेऽद्भुते शान्ते वृत्तिरेषा मता यथा ॥ ६४ ॥

लक्ष्म्यास्त्वं जनको निधिश्च पयसां निःशेषरत्नाकरो
मर्यादानिरतस्त्वमेव जलधे व्रूतेऽत्र कोऽन्यादृशम् ।

किं त्वेकस्य गृहागतस्य वडवावह्नेः सदा तृष्णाया

क्लातस्योदरपूरणेऽपि न सहो यत्तन्मरुन्मध्यमम् ॥ ६५ ॥

1) B om. नैते A धैते 2) B °कुल 3) BE om. मा BCE °वनिता
(in C twice) B नश्यति 4) A पिबन्नसृग् सृग्दन्मा° D पिबन्नसृग् सृग्दन्मा°
BC पिबन्न° ॥ °मालि C °मालिका 5) BD कबध° E °सकटे ॥ °सकुलो
॥ मद्गर्पावे 6) om. ADE; B °तोमाइ 7) A °प्रिक्रमस्त्वद्युग्ग त्वा° B °स-
त्त्वस्या° A °रौद्राद्° 8) BD मता च ॥ मता व्रूति. 9) ॥ घय° D °गया
य° 10) °रौद्राद्भुते B °रेषात्र कथ्यते 12) B को न्याहृ; E न्याहृगे 13) B
स्वैतस्य cdd. घडवा° 14) D क्लान्तस्यो° E °पूरुषां न सहते A °मध्यम् B घन-
मनाग्रमध्यम् D °मदन्मध्यम् E यत्तन्मनारमध्यम्

स्फारितोत्कटकठोरतार्का कीर्णवज्रिकणसंततिः क्रुधा ।।
दुर्निमित्ततडिदकृतिर्वभौ दृष्टिरिष्टसंमरांशुमालिनः ॥ ६६ ॥

अत्यद्भुतं तव नराधिप कीर्तिर्धवल्यत्यपि जगति ।
रत्नान्करोति सुहृदो मलिनयति च वैरिवदनानि ॥ ६७ ॥

निवृत्तविषयासङ्गमधुना सुचिराय मे ।
आत्मन्येव समाधानं मनः केवलमिच्छति ॥ ६८ ॥

॥ अथ भारती ॥

प्रधानपुरुषप्राया सङ्क्रोत्तिनिर्न्तरा ।
भारतीयं भवेद्धृतिवीर्यास्यादुताश्रया ॥ ६९ ॥

जन्मदेहबंधवेदनादिकं तुल्यमेतदितरैः समं सताम् ।
यत्तथापि विपुलाश्रयाः श्रियः साहसैकपरतात्र कारणम् ॥ ७० ॥

यशोदाकृतरक्षस्य शासितुर्भुवनदुहाम् ।
वाल्मे निभृतगम्भीरो हरेर्हासः पुनातु वः ॥ ७१ ॥

1) A om. st. 66, C places st. 67 before st. 66 B स्फारितोत्कट°
E स्फारितोत्कट° D मलिनयति° 2) D °विश्रवदसाकृ° C °दृष्टि° D °तनयाग्ना-
लिन. L तनयाग्नालिन. 3) E दृष्ट° II नराधिपे तव CDE नराधिपे तव A
°लयन्यपि C °लयन्यपि 4) A रत्नां C मित्र° A °मयति A om. च 5) II
निवृत्ति° AC °मधुना B सुचिराय C °आत्मन्येव E मे 6) C °धीनं 7) om.
ABDE; C adds श्रियः 8) A °प्रायः E °पुरुषोत्तम ना पद° D पुरुषोत्तम°
10) A 1. hd. °देहभन्ध° corr. 2. hd. D °देहभन्ध° E °देहभन्ध° A
नराधिपः A °दितोत्कटं सतो D सतो 11) A °ला चलच्चित्रं E °ला. चलच्चित्र.
B सप्तोत्कटं स सप्त° A °पदाभ्यगा° or °नात्यगा° E °पदाभ्यगा° 12) D
मलिन° C °गुर्गन्त° 13) A तान्ते निभृ° न° C जेर्दमां A न.

निर्भयोऽप्येष भूपालस्तददाति द्विषां युधि ।

दिगन्तेषु यशः शुभ्रमादत्ते चेदमद्भुतम् ॥ ७२ ॥

इत्यादि रम्याः प्रविलोक्य वृत्तीर्दृष्ट्वा निबन्धांश्च मरुता-
वीनाम् ।

आलोक्य चौचित्यमिदं विदध्यात्काव्यं कविः सज्जनचित्त-
चौरम् ॥ ७३ ॥

विरसं प्रत्यनीकं च दुःसंधानरसं तथा ।

नीरसं पात्रदुष्टं च काव्यं सद्भिर्न शस्यते ॥ ७४ ॥

विहाय जननीमृत्युशोकं मुग्धे मया सह ।

यौवनं मानय स्पष्टमित्यादि विरसं मतम् ॥ ७५ ॥

प्रबन्धे नीयते यत्र रस एको निरक्षरम् ।

मरुतीं वृद्धिमिच्छति विरसं तच्च के चन ॥ ७६ ॥

नखक्षतोच्छलद्रुतामुतगण्डस्थलं रतौ ।

१) A निर्भयोऽप्येष भूपालो जलदूद° B भूपाल भयं ददाति D अप्येव स भूपा-
लस्तदददा (sic) २) A.....नेषु व भ्रमा° CE घातेषु D अघातोपून् ॥ °माध्वे
D चेदुतं ॥ घातदुतं ३) A रम्याः B रम्या A प्रजिह्वातृत्वे दृ° B प्रयोगांश्च
४) D विलोक्य A वैचित्त्यमिदं ॥ चौचि° C चौचित्य° D वैचित्त्यमन् E वैचिर्त
मल A °चौरान् D °चोरं ५) A प्रत्यनी .....दुस्सं° ६) CE च घ (om. E)
सद्भिः काव्यं न घ° A om. च A सद्भिर्निर्ग° ॥ adds: = विरसं यथा ॥ ७) B
जननी° A °मृत्युशोकं E जननीं विहाय मृत्युशोकं दुःखे मया सह ८) A सृष्ट°
ACD त्रिप्तं घषा E सृष्ट ९) B मोघते ACE वन्तु १०) E मरुतो घृत्तं निर्दिष्टि
AB वृद्धिनि° ॥ नीरसं तत्र D केवल ११) A मरुतोच्छलद्रुतामुतगण्डस्थलं G °लक्ष्मणमुत°
D °लक्ष्मणमुतं मंड° ॥ नखक्षान्खलद्रुतामुतगण्डस्थलं B °क्षत्रस्युदमंड°

निर्मयो ऽप्येव भूपालस्तद्दाति द्विपां युधि ।

दिगन्तेषु यशः शुभ्रमादत्ते चेदमद्भुतम् ॥ ७२ ॥

इत्यादि रम्याः प्रविलोक्य वृत्तीर्दृष्ट्वा निबन्धांश्च महाक-
वीनाम् ।

आलोक्य चौचित्यमिदं विदध्यात्काव्यं कविः सज्जनचित्त-
चौरम् ॥ ७३ ॥

३ विरसं प्रत्यनीकं च दुःसंधानरसं तथा ।

नीरसं पात्रदुष्टं च काव्यं सद्भिर्न शस्यते ॥ ७४ ॥

विहाय जननीमृत्युशोकं मुग्धे मया सह ।

धौवनं मानय स्पष्टमित्यादि विरसं मतम् ॥ ७५ ॥

प्रबन्धे नीयते यत्र रस एको निरन्तरम् ।

॥ महाती वृद्धिमिच्छति विरसं तच्च के चन ॥ ७६ ॥

नखदन्तोच्छलद्रक्तप्लुतगण्डस्थलं रतौ ।

१) A क्रिये येव भूपालो ब्रह्मदद° B भूपाल भवं ददाति D येव त भूपा-
लस्तद्ददा (sic) २) A .....तेषु य 'भवा' CE अस्तेषु D अस्तौपून् ॥ ० गद्यते
D चेदुतं E चेदद्भुतं ३) A रम्याः B रम्या A प्रविलासयुक्ते दृ° B प्रयोगांश्च
४) D विलोक्य A चौचित्यमिदं B चौचित् C चौचित्य° D चौचित्यमल E चौचित्यं
मल A °चौरान् D °चोरं ५) A प्रत्यनीकं .....दुस्तं ६) CE च व (om. E)
सद्विः काव्यं न प्र° A om. च A सद्भिर्निप्र° C adds: 'विरसं यत्र' ७) B
जननी° A °मृत्युशोक E जननीं विहाय मृत्युशोकं दृ.ले नया सार ८) A सृष्ट°
ACD जितं यथा E स्मृतं ९) B मोक्षे ACE वन्तु १०) E महाती वृत्तं निदिदि
AB वृत्तिभि° ॥ नीरसं तत्र D केवल ११) A नखदन्तोच्छलद्रक्तप्लुतगण्डस्थलं
D °लक्ष्मणं गड° E नखदन्तान्छलद्रक्तप्लुतगण्डस्थलं B °द्वन्द्वद्वन्द्वं

D: ॥ इति शृंगारतिलके तृतीयः परिच्छेदः ॥ ॥ इति रुद्रभट्टविरचिते काव्या-
लंकारे शृंगारतिलकाभिधाने तृतीयः परिच्छेदः ॥

E: ॥ इति श्रीभट्टश्रीरुद्रविरचिते शृंगारतिलके काव्यालंकारे तृतीयः परिच्छेदः ॥
इति शृंगारतिलक समाप्तः ॥

भग्नपृष्ठिकटिग्रोवस्तश्चट्टिर्धोमुखं ।

कटेन ललितं ग्रंथं यत्नेन परिपालयेत् ॥ १

संवत् १८७७ अषाढ शुक्ल ३ गुरुवाचरे ॥

व्युत्पत्तये निषेवन्ते कवयः कामिनश्च यम् ॥ ८३ ॥

कान्या काव्यकथा कीदृग्वैदग्धी को रसागमः ।

किं गोष्ठीमण्डनं कृतं शृङ्गारतिलकादृते ॥ ८४ ॥

त्रिपुरवधादेव गतामुल्लासमुमां समस्तविविधनुताम् ।

शृङ्गारतिलकविधिना पुनरपि रुद्रः प्रसादयति ॥ ८५ ॥

॥ इति श्रीरुद्रभट्टविरचिते शृङ्गारतिलकाभिधाने काव्या-
लंकारे तृतीयः परिच्छेदः ॥

1) A निषेवन्तु कवयः कामिनश्च यम् B कामिनः स्वयं C कामितश्च E वे
II काव्या CD रसा E काव्या II कीदृग् वैदग्ध्ये A °वैदग्ध्ये 3) CD गोष्ठी°
E गोष्ठीविषयैः सार्द्धं वृ° ACD °तिलक विना D °वधद्वयतामुचितोल्ला° L गता-
त्रिपुरवधादतोमुल्लासमुमा C °विधनुतां D °विविधनुता E °विविधाना B °नुत A
°लज्ज वि° 4) E रुद्रः यदा वृ° B प्रसादयति 5) A: ॥ इति श्रीमद्भट्टविरचिते
°काव्ये काव्यालंकारे तृतीयः परिच्छेदः ॥

B: ॥ इति श्रीशृङ्गारतिलके श्रीरुद्रविरचिते काव्यालंकारे तृतीयः परिच्छेदः समाप्तः ॥

सहानुभावव्यभिचारिभिः समं समेव तद्वत्सत् सात्विकैश्च ।

आनन्दे गर्वरसानतो यनालव्यनलेन भवेद्दिभायः ॥

न चानुभावव्यभिचारिणो नपेक्षन्ते सात्विकभावयोगे ।

उददोषेत् केवलमेव यस्मादुददोषमलेन भवेद्दिभायः ॥

॥ एतन् १६५४ सम्ये भाद्रपुर्दि १० प्रके लिपितं ॥ In margin of fol. 30^b
above stands with thick letters: काव्यालंकारे तु प्रसारः

C: ॥ इति श्रीरुद्रभट्टविरचिते शृङ्गारतिलके काव्यालंकारे रसनिवृत्तयः ना तृ-
तीयः परिच्छेदः समाप्तः संपूर्णः ॥ ननापुनराय शृङ्गारतिलकनानको जयः ॥ शुभमस्तु ॥
श्रीरामाकृष्णाय नमः ॥ श्रीरामकोजलभाय नमः ॥ इ ॥ इ ॥ इ ॥ From दः in
परिच्छेदः written by an other hand with great letters. At fol. 34^b
stands: रुद्रभट्टविरचिते शृङ्गारतिलके अलंकारे ए ८५० and with thin letters:
का° ल २८

चन्द्रश्चन्द्रमुखीक्ष्यतां 2, 58.

चर्यापतनापत्युन्यो 2, 60.

चित्रं चित्रगतोऽप्येव 1, 94.

जन्मदेहवधवेदनादिक 3, 70.

तल्पन्याः पर्यं हृषा मम 1, 37.

तोषां तार्याकुटीरक 2, 43.

तदङ्गं हतितेन्दुमपउलरुचि 2, 16.

तरुतारं चक्षुः क्षपयति 1, 59.

तव नाथानुरागोऽयं मद्विधैः 2, 114.

तापः प्रोषितचन्दनोदकासः 2, 24.

तामेवानुचिता गच्छ त्वलिता 3, 78.

तिर्यग्वर्तितगात्रपट्टिखिद्यो 1, 108.

त्यक्ता गुञ्जफालानि भौतिक 3, 6.

त्वदक्षिणी कुञ्जलयधुठिरे 1, 85.

दृढा स्निग्धधूलिलास 2, 94.

दुर्जनो दयितः कामं 3, 79.

दूरात्कन्दलितैर्हृदि 1, 45.

दृष्टं केतकधूलिधूसरमिदं 2, 84.

दृष्टिर्मिश्रलतारकाप्रदलं 2, 26.

दृष्टिः प्रिरुति निर्भर 1, 60.

दृष्ट्वा चन्द्रमसं मनोभ्रं 2, 56.

दृष्ट्वा दर्पणमपडले निर 1, 138.

देवीवानिमिषेक्षणा खिलिषति 2, 22.

धनमदरुद्वं खीरं 3, 32.

धन्यास्ताः तसि योषितः 1, 75.

धिकां धूर्ता गतत्रप 1, 38.

धुन्याना कर्पल्लव 2, 69.

नलक्षतोद्दलद्रुमुता 3, 77.

नायं गर्तरुखो गभीर 3, 61.

निर्भयोऽप्येव भूषालस्त 3, 72.

निवृत्तखिद्यवास्तुमधुना 3, 68.

निग्रामथ बहिर्गनोरम 1, 89.

निश्वासेषु स्तलति 1, 118.

निश्वासेः सह सांप्रतं 2, 88.

नोरुन्धं परिरुभ्योऽप्रियतमो 2, 107.

नोरुगोऽधरपल्लवो 2, 89.

नो भोतं तडितो दृष्टा 1, 146.

पापो कट्टवामुत्फपा. कपि 3, 3.

पापो विपाशित उपाहित 2, 97.

पिञ्चनसृगदन्मांसमा 3, 62.

प्रणयकलहसङ्गाम्भ्यु 3, 22.

प्रणयिना निरुहार्लता 2, 67.

प्रणयिनि भृशं तस्मिन्यान् 1, 44.

प्रत्यङ्गं पतिकर्म नर्मपर्या 2, 106.

प्रजिघ्रति यथा मेहेऽकस्माद्व 2, 10.

प्रसर त्रिशिरामोदजोद 2, 91.

प्रस्कारस्तुरिताधरापि 1, 159.

प्रादुध्युतमूलकान्ति 1, 110.

त्रिम्योऽः स्फुरति प्रयाति 2, 48.

भर्ता संगरं एव मृत्युवसतिं 3, 9.

मत्तैरावणतोवृदन्तमुसलैरे 3, 18.

मदनकुञ्जरकुम्भतटोपमे 1, 23.

मधुरवचनैः पद्मपत्रैः 1, 73.

मन्यो कृते प्रथमेव 1, 57.

मया कोऽयं मुग्धे कथय 2, 105.

मावेव ताडय नितच्छिनि 2, 52.

मोलनम्यरचक्षुषा परिफात्का 1, 116.

मुग्धा ज्यातं विना वेद्या 3, 80.

॥ अथोदाहरणप्रतीकानि ॥

धन्यतादि कलपति पुरश्चरं २, 18.
 धन्यनिर्गन्तु दृष्टोक्त १, 98.
 धन्यता तत्र नराधिप कोतिं ३, 67.
 धन्येय धन्यतापुत्राचरं २, 87.
 धन्यनिर्गन्तु दृष्टोक्त निष्कारणनेत्र १, 109.
 धन्यता यदायं धन्यने १, 53.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र दिव १, 107.
 धन्ये रणे १, 110.
 धन्य तस्मिन्नेत्र ३, 16.
 धन्य निष्कारणनेत्र १, ६० v. 1.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 30.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 2.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 130.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 60 v. 1.

धन्य तेन निर्गन्तु न २, 20.
 धन्य निर्गन्तु पदधन्य २, 14.
 धन्ये गुण्यतायै तत्र २, 96.
 धन्ये तस्मिन्नेत्र न नादधन्य १, 126.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 148.
 धन्य ता तस्मिन्नेत्र १, 66.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 114.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 71.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 102.
 धन्य ता तस्मिन्नेत्र २, 55.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र ३, 23.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 90.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 157.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 62.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 25.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, ६५.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 100.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 91.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 3.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 136.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 3.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 46.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 26.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 90.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, ६४.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 73.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 61 v. 1.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 129.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, ६०.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 64.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 109.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 35.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 49.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र १, 127.

धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 61 v. 1.
 धन्यतायै तस्मिन्नेत्र २, 61.

॥ अथ सद्गुणलीला ॥

मुग्धा ग्यसमागते प्रियतने १, ९५.
 मधे त्वं मुग्धो न वेत्ति ३, ५.
 मुदितोऽसि हो नूनं ३, १७.

यत्पाणिर्न निघातिरो निघपनं १, ७८.
 यत्पादपातः पिवः परुषया १, १४०.
 यत्पापापहर्ति. कृता मम ३, १२ v. १.
 यत्र स्वेदतलेरल विलुलितैर्ला १, ७१.
 यत्राय कृतकामकर्मक १, १६१.
 यत्रार्कायितमिन्दुना सत्सितैर् १, ६७.
 यत्पुष्पेतामृष्ट विषेण कथितं १, १४२.
 यत्पार्श्वे पटुवत्तव्य वृत्तिं २, ४.
 यथा रोमाद्योऽय सन्मयि १, ५०.
 यदाच. प्रचुरोपचारचारा १, ७७.
 यद्गोदाकृतक्षल्य घ्रातिर्मु ३, ७१.
 येः प्राणावहतिः कृता मम ३, १२.

लक्ष्यापयं तनको निविद्य ३, ६५.
 लिपति कुचयोः पत्र १, १३४.
 लुठकृमिशलेघर् सघद ३, २६.

यत्तु चन्द्रमसा रूपा मृगमयीः २, ९५.
 दाचो दागिमनि कि तयाप २, ५०.
 यिजयति कैवर्त्मिके १, ९७.
 यिनिग्रय्य घटिर्नगोऽं १, ८९ v. १.
 यिमुच्युं यानं गल्लय १, ४३.
 यिर्म नाय विन्ध १, ५१.
 यिदाय जननीमृगुजो ३, ७५.
 य्यान्मणोल्लसितदन्त १, ११२.

ग्रन्थोद्धारितकुमिकुम्भ ३, ६०
 श्रुत्वा हि निरिचनने सकृद्वृणो १, १.
 श्रुत्वा गूर्धनिनाद ह्यो नय ३, २१.

सत्य सन्ति मृदे मृदे प्रियतमा १, ९३.
 सत्वं सन्ति मृदे मृदे मुक्तययो १, ७.
 गर्वं कृता यथा ह्य यनिता ३, २९.
 सत्य दुर्लभ एष वल्लभतमो २, १२.
 सत्य भामिनि दुर्जनोऽस्मि २, ६५.
 संतपूः स्मरपनिवेष्टादिजैः १, २४.
 सतापयनि शिष्टिर्गुह्यो १, १०३.
 समल्लगतकाचनकुपटलोऽल्लला ३, ५७.
 सति सत्पथोद्गारेण १, ५५.
 सत्पत्तले चायां तार्यद्वय १, ३४.
 सान्द्रप्रमदाकटाक्ष १, ४.
 सा ग्राह भवतेक्षितेति १, ८१.
 सार्धं मनोरुजवतैजाज १, ६८.
 मुग्ध कुर्यादय नो १, ६१.
 मुग्ध भजता कृषे तस्या २, १०८.
 सेवं पटुतिनो मृणाल १, ७०.
 सेवाय प्रपातिपदेय १, ३२.
 सेतकमठ हृदि पञ्चम १, १४४.
 सेन्दर्भ प्रश्लाप्स्य ३, ५५.
 सत्पत्तुर्नयदेयं यो १, ९०.
 सत्पत्तितकटकटोत्तार्का ३, ६६.
 सत्पत्ति वदिरमुचेलं च २, १११.
 सत्तोऽयतं रघनां च १, १११.
 स्वास्मिन्पुण्यालक १, ७२.

रुलेषु. कुम्भामुक्त ३, ५६.

श्रीमतामुत्कर्षपरिज्ञानद्विदग्धेन सहृदयत्वान्नागरिकंता-
सिद्धिः ॥ १ ॥ युवत्यादीनामुत्कर्षो देहे गुणालंकारजीवि-
तपरिकरेभ्यः ॥ २ ॥ तत्र । शोभाविधायिनो धर्मा गुणाः ॥ ३ ॥

रूपं वर्णाः प्रभा रग अभिज्ञात्यं विलासिता ।

लावण्यं लक्षणं ह्याया सौभाग्यं चेत्यमी गुणाः ॥ ४ ॥
अवयवानां रेखास्याद्यं रूपम् ॥ ५ ॥ गौरतादिधर्मविशेषो
वर्णाः ॥ ६ ॥ काचकाच्यरूपा रविवत्कात्तिः प्रभा ॥ ७ ॥ नै-
सर्गिकस्मेरत्वमुखप्रसादादिः सर्वपामेव चतुर्वन्धको धर्मो
रगः ॥ ८ ॥ कुसुमधर्मा मार्दवादिलीलनादिरूपः स्पर्शविशेषः
पेशलताख्य अभिज्ञात्यम् ॥ ९ ॥ अङ्गोपाङ्गानां यौवनोद्देदी १०
मन्मथवासनाप्रयुक्तः कटाक्षादिवद्विभ्रमाख्यश्रेष्ठाविशेषो
विलासिता ॥ १० ॥ तरङ्गिद्रवस्वभावाप्यायिनेत्रपेयव्यापि-
न्निग्धमधुर इव पीतिमोत्कर्षैकसार इव पूर्णेन्दुवदाल्लादको
धर्मः संस्थानमुग्धिमव्यंग्यो लावण्यम् ॥ ११ ॥ अङ्गोपाङ्गा-
नामसाधारणशोभाप्राशस्त्यहेतुरौचित्यात्मा स्थायी धर्मो १३

१) A ८ स्थिति ॥ ॥ शों घय सहृदयलोला लिप्यते ॥ २) ॥ देहगुणा°

५) A रगः B आदिज्ञात्यं ६) A काच्यकच° A नैमर्गिकः स्मेर° १०) ॥ कुस-
मधर्मा मार्दवादि° A °लीलानम्यो रूपम्° ११) A °अङ्गो A °साधारणाधारणाः
शो° १३) A °चित्यात्मायी

पुलकहिरान्तभीष्मस्फटिकप्रवालवृषाणि त्रयोदश रत्नानि
 ॥२॥ हेम नवधा । जाम्बूनदशातकौम्भहाटकवैणवशृङ्गीशु-
 त्तिजज्ञातवृपरसविद्धाकरोद्गतभेदात् ॥३॥ चतुर्धा रत्नहेमम-
 यः । आवेद्यनिवन्धनीयप्रक्षेप्यारोप्यभेदात् ॥४॥ तत्र । ता-
 डीकुण्डलश्रवणवालिकादिरावेद्यः । अङ्गदश्रोणीसूत्रमूर्धम-
 णिशिखादृढिकादिर्निवन्धनीयः । ऊर्मिकाकटकमञ्जीरसः
 दशः प्रक्षेप्यः । प्रालम्बमालिकाहारनक्षत्रमालाप्रभृतिरा-
 रोप्यः ॥५॥ चतुर्धाशुकमयः । वक्रफलकमिरोमज्ञवात्क्रमेण
 क्षौमकार्यासकौशेयराङ्गवादिभेदात् ॥६॥ पुनस्त्रिधा निव-
 न्धनीयप्रक्षेप्यारोप्यवैचित्र्यात् ॥७॥ तत्र । निवन्धनीयः^{१०}
 शिरःशाटकज्ञवनवसनादिः । प्रक्षेप्यः कञ्चुलिकादिः । आ-
 रोप्य उत्तरीयपटादिः ॥८॥ सर्वस्यास्वानेकविधत्वं वर्ण-
 विच्छिन्तिनानात्वात् ॥९॥ ग्रथिताग्रथितवशाद्विविधः स-
 न्नष्टधा माल्यमयः ॥१०॥ वेदितविततसंवाद्यग्रन्थिमद्व-
 लम्बमुक्ताकमञ्जरीस्तावकलक्षणांमाल्यभेदेन ॥११॥ तत्रोद्द-^{१२}
 र्शितं वेदितम् । पार्श्वतो विस्तारितं विततम् । बहुभिः
 पुष्पैः समूहेन रचितं संवाद्यम् । अक्षराक्षरा विषमं ग्रन्थि-

१) B °रत्नद्विद्वयवृषाणि old. °प्रवाल° २) B पुष्पितातश° B रत्न
 दण्डम्. ३) A °भेदेन A om. तत्र B om. ताडो ४) B °शोभा° ५) A
 उर्मिभट्टक° ६) A प्रलम्ब° A °नक्षत्र° A °कृति° B °कृति° ७) B घन°
 B °भेदः° ८) A °चित्राङ्ग° B °रोप्यभेदात् A om. तत्र B विद्याटाक° ९) A
 प्रक्षेप्य १०) B ग्रन्थि° ११) B °वज्रमुनिर्द्विष १२) A °संवाद्य° १३) A B
 °संवाद्य° A om. तत्र १४) A संवाद्यम् B °हृत् ग्रन्थिद्विषम् ।

लक्षणम् ॥ १२ ॥ तस्य युक्तप्रमाणं तादोपस्पर्शस्निग्धवक्रनि-
 यतलोमाङ्गसुस्निग्धसंधानतानारूपरिणाकौचित्यचक्रपद्मा-
 दित्तेषाङ्गनायोगेभ्यः प्रसिद्धाङ्गपूर्णतादोपवैकल्यधर्मसौन्द-
 र्यप्रमाणौचित्यलोकाप्रसिद्धविशिष्टाङ्गयोगाख्याः क्रमेण पद्-
 ५ भेदाः ॥ १३ ॥ अग्रान्यतया वक्रिमचख्यापिनी ताम्बूलप-
 रिधाननृत्तभणितिगमनादिस्थानकेषु सूक्ष्मा भङ्गिश्वाया
 ॥ १४ ॥ स्फुरलक्ष्म्युपभोगपरिमलादिगम्योऽन्तःसारो रज-
 कतया वशीकर्ता सद्दयसंवेगधर्मभेदश्च सौभाग्यम् ॥ १५ ॥
 तत्राग्रे स्मरमदपुलकादयो भेदाः । अन्त्ये तु मणितत्त्वप-
 १० रिभोगाधरास्यादसौरभादिभिर्व्युपद्रववत्त्वात्पञ्चेन्द्रियसुख-
 लाभः ॥ १६ ॥

॥ इति श्रीराज्ञानकह्वयकविरचितायां सद्दयलीलायां गु-
 णोद्देशः प्रथमः ॥

रत्नं हेमांशुके माल्यं मण्डनद्रव्ययोजने ।

१५ प्रकीर्णं चेत्यलंकाराः सप्तैवैते मया मताः ॥ १ ॥

तत्र । वज्रमुक्तापद्मरागमरकतेन्द्रनीलवैडूर्यपुष्परगकर्कतन-

१) B °कताऽदोऽ° A °दोयाख° A °नियतलेपाङ्ग° ५) B °चित्ताख्या-
 लोकाप्रसिद्धादि° ६) B °वक्रिमचख्या° ७) B °भङ्गिश्वाया स्मरलक्ष्मीः ° उपभोग°
 ८) B °om. मलादि A नस्याहो B नस्याहो १०) A °गाधार° B °भोगाधाराकु-
 एमती° A °न्द्रियसुख° १३) B °adds ° १ ° १४) A °को° B °द्योगोद्देश-
 नमः ° १५) B °प्रकीर्णं १६) B °पुष्परग° A °कर्कतक° B °कटक°

धम्मिछारचनालकमङ्गनीविनहनदत्तपरिकर्मपरिष्करणदर्प-
णोत्तणपुष्पोच्चयमाल्योम्भनजलक्रीडाद्यूताक्षीलच्छेकमणि-
त्यनिमित्तलज्जानुभावशृङ्गारशिखादय आवर्तमानाश्चेष्टाः
॥ ५ ॥ अत्ये तु शृङ्गारानुभावतारतम्यं श्रेयः ॥ ६ ॥

॥ इति सहृदयलीलायां जीवितोद्धेखस्तृतीयः ॥

शोभाया आरादुपकारकत्वाद्यञ्जकः परिकरः ॥ १ ॥ तस्य
चेतनाचेतनयोः स्थाणुचलयोः प्रत्येकं श्लिष्टसंनिहितमात्रव-
पत्वेनाष्टविधत्वम् ॥ २ ॥ उत्सङ्गोपासीनकान्तकूपपरिवारवा-
तायनविताननौहत्तादीनि दर्शनानि ॥ ३ ॥ तानि द्विधा
व्यस्तसमस्तभेदात् ॥ ४ ॥ एवं शोभासमुत्पादकसमुद्दीपका-
नुप्राणकव्यञ्जकाः क्रमाद्गुणालंकारजीवितपरिकराः ॥ ५ ॥
एवं परस्परौपकारकत्वादितरेतरानुग्राहकत्वं सिद्धम् ॥ ६ ॥
॥ इति सहृदयलीलायां परिकरोद्धेखश्चतुर्थः ॥

॥ समाप्त्यं सहृदयचमत्कारिणी सहृदयलीला । कृतिः
श्रीविपश्चिद्वरराजानकतिलकात्मजश्रीमदालंकारिकसमाज्ञा-
ग्रगण्यश्रीराजानकरुच्यकस्य राजानकरुचकापरनाम्नोऽलंका-
रसर्वस्वकृतः ॥

१) ॥ धम्मिल ° A °रचनालकमङ्गनीविनहन° ३) B °लज्जानभाज° ५) A
om. इति A °ल्लेखः तृ° ॥ °ल्लेखप्य° ६) A शो° ॥ °श्रीगणेशाय नमः ॥
७) B त्याजु° B °मात्रत्वेना° ८) A °नाच्छ° B °नाच्छेत्ता° B निदर्शनानि १०) A
°करा A °पश्चात्त्वादितरेतरा° १३) A om. इति ॥ °इति श्रीगणेशकरुच्यकत्रिरुचितायां सहृ°
A °ल्लेखः च° १४) B समाप्त्यं सहृदयलीला कृतिः श्रीमद्विपश्चिद्वरराजानक° १५) B °कृतः

मत् । स्पष्टोन्मितमवलम्बम् । केवलं मुक्ताकः । अनेकपु-
 ष्यमयी लता मञ्जरी । कुसुमगुलुच्छं स्तवकः ॥ १२ ॥ त-
 स्यावेध्यादयो ऽपि चत्वारो भेदाः ॥ १३ ॥ कस्तूरीकुङ्कुमच-
 न्दनकर्पूरागुरुकुलकदत्तसमपठवाससहकारतैलताम्बूलाल-
 ष्ककाञ्चनगोरोचनादिनिर्वृत्तो मण्डनद्रव्यमयः ॥ १४ ॥ शूष-
 ठनालकरचनाधम्मिल्लवन्धादिर्योजनामयः ॥ १५ ॥ द्विधा
 प्रकीर्णमयः ॥ १६ ॥ जन्यनिवेश्यभेदेन ॥ १७ ॥ अमञ्जलमधु-
 मदादिर्जन्यः । दूर्वाशोकपल्लवयवाङ्कुररजतत्रपुशङ्कतालद-
 लदत्तपत्रिकामृणालवलयकरक्रीडनकादिर्निवेश्यः ॥ १८ ॥
 १० एतत्समवायो वेपः ॥ १९ ॥ स च देशकालप्रकृत्यवस्थासा-
 ल्म्येनैतेषां विच्छित्त्वा यथास्थाननिवेशनपरभागलाभाद्वा-
 मणीयकवृद्धिः ॥ २० ॥

॥ इति सङ्ख्यलीलायामलंकारोल्लेखो द्वितीयः ॥

शोभाया अनुप्राणकं यौवनाख्यं जीवितम् ॥ १ ॥ वाल्या-
 १० नन्तरं गात्राणां वैपुल्यसौष्ठवं विभक्ततां विधायी स्फुटित-
 दाडिमोपमः स्मरवसतिरवस्थाभेदो यौवनम् ॥ २ ॥ तस्य
 वयःसंधिरारम्भः ॥ ३ ॥ मध्यं तु प्रौढिकालः ॥ ४ ॥ प्रथमे

१) B °तयल° २) B कुसुमातलच्छ AB फायक ३) B कस्तूरी° B om.
 कुलकदन्तराम A °दत्त° ४) B °धम्मिल° ५) A °मधु° ६) B °पत्रिका°
 १०) AB वेपः ॥ स चेदप्रकालप्रकृत्य° ११) A om. इति १२) A शो° ॥ श्री-
 गणेशाय नमः ॥ A घाल्वान्तरं १३) ॥ गदस्फुटो दाडिमोपम. ॥ शर्° १४) B
 °रम्भा

Sarasvatikanṭhābharāṇa 5, 165. — 10. *Regnaud* l. c. p. 319 ff. *Rasagangādhara* p. 53 f. *Sarasvatik.* 5, 14. *Pratāpar.* 4, 4. — 11—14. *Regnaud* l. c. p. 327 ff. *Rasagangādhara* p. 54 ff. *Sarasvatik.* 5, 16 ff. *Pratāpar.* 4, 8. — 15. *Regnaud* l. c. p. 347 ff. *Sarasvatik.* 5, 15. *Pratāpar.* 4, 7. — 19. *Bhāratīyanāṭyaśāstra* 20, 1 ff. *Daçarūpa* 2, 44 ff. *Sarasvatik.* 3, 34 ff. *Pratāpar.* 2, 12 ff. *Sāhityadarpaṇa* 410 ff. *Agnipurāṇa* 339, 5. — 21. 22. *Regnaud* l. c. p. 301 ff. *Vāgbhaṭālamkāra* 5, 4 f. *Sarasvatik.* 5, 10 ff. p. 310 ff. *Candrāloka* 6, 5. *Rasagangādhara* p. 58, 6 ff. *Pratāpar.* 4, 85, where 22, 1 is quoted. — 27. *Vāgbhaṭā.* 5, 6. *Sāhityad.* 64. *Daçar.* 2, 1. 2. *Pratāp.* 1, 22. — 28. *Vāgbhaṭā.* 5, 7. *Sarasvatik.* 5, 110. *Pratāpar.* 1, 32. *Agnipurāṇa* 338, 38. cfr. *Bhāratīyan.* 34, 4. *Daçar.* 2, 2. *Sāhityad.* 65. *Pratāpar.* 1, 24. *Agnip.* 338, 37. 38. — 30. Quoted: *Vāgbhaṭa*, *Alamkāratilaka* fol. 24^a. *Sāhityad.* p. 34. 46. *Ārṇagadharapaddhati* ZDMG. 27, 80. Translated by *Böhltingk*, *Indische Sprüche* I², 800. — 32. Quoted: *Alamkāratilaka* fol. 24^a. — 35. Quoted: *Alamkāratilaka* fol. 23^b. *Ārṇagadharapaddhati* ZDMG. 27, 80. cfr. *Amaru* v. 8 (*Ind. Sprüche* I², 1938). मोहनमन्दिर = केलिमिकेतन (*Amaru*) or रत्नालय below 1, 137. cfr. मोहनमन्दिर below 1, 138. — 39—41. *Bhāratīyan.* 34, 105 f. (viṣa). 108 (vidūṣaka). *Daçar.* 2, 7 f. *Sāhityad.* 76 ff. *Pratāpar.* 1, 38. *Agnip.* 338, 39. 40. — 46. *Bhāratīyan.* 34, 7. *Sarasvatik.* 5, 112 f. *Vāgbhaṭā.* 5, 10. *Daçar.* 2, 14. *Sāhityad.* 96. *Agnip.* 338, 41. — 47. *Sarasvatik.* 5, 111. *Daçar.* 2, 14. *Sāhityad.* 98. *Pratāpar.* 1, 49. — 48. *Daçar.* 2, 15. *Sāhityad.* 99. *Pratāpar.* 1, 49. — 53. Quoted: *Alamkāratilaka* fol. 24^b. — 54. निर्दम्बर्त्ता^o means, I think, „with whims (freaks) by which children (young persons) are frightened“. Stanza 55 gives an example of it. — 58. *Daçar.* 2, 15. *Sāhityad.* 100. *Pratāpar.* 1, 49. — 62. Quoted: *Sāhityad.* p. 41 (l. 4: °धृत्वाः), translated by *Böhltingk*, *Ind. Sprüche* I², 1632. — 65. *Daçar.* 2, 16. *Sāhityad.* 102. 103. — 68: Quoted: *Pañcatantra* 4, II (ed. Kosegarten) *Sāhityad.* p. 43. *Ārṇagadharap.* ZDMG. 27, 81, translated by *Böhltingk*, *Ind. Sprüche* III², 7028, where the various readings are given. — 69. *Daçar.* 2, 17. *Sāhityad.* 101. *Pratāpar.* 1, 49. — 71. Quoted: *Vetālapañcaviṃṣatīlā* (ed. Uhle) p. 14, 20 ff., corrected

Notes.

I. Notes on Rudraṭa.

1. This stanza is quoted by *Hemacandra*, *Alamkāracūḍāmaṇi* fol. 17^a (MS. Kielhorn, Report on the Search for Sanskrit MSS. Bombay 1881 p. 102 No. 265 (A); or fol. 38^a MS. Gough, Papers relating to the Collection etc. Calcutta 1878 p. 99 No. 398 (B) and by *Vāgbhaṭa*, *Alamkāratilaka* fol. 23^b MS. Kielhorn l. c. p. 71 No. 300). H.'s MSS. read l. 2 °हृत्कपो च l. 3 °द्विमर्दने च l. 4 °साम्यक. *Vāgbhaṭa*'s readings I have not noted. Compare the stanza सद्योऽहं द्विगुणने *Kāvyaṇṇa* p. 196, which is also quoted by *Hemacandra* l. c. fol. 17^a; *Vāgbhaṭa* l. c. fol. 23^b; *Bālaḥṣṣa*, *Alamkārasāra* fol. 32^b (MS., Lists of Sanskrit MSS. collected for the Government of Bombay in 1879—80 and 1881—82 p. 9 No. 23); *Jayaratha*, *Alamkāravimarṇi* fol. 81^a (MS. Bühler, Detailed Report App. I p. XV No. 230) and *Alamkārodāharaṇam* fol. 12^a (MS. Bühler l. c. No. 240); *Keçava*, *Alamkāraçekhara* fol. 35^b (MS. Bühler l. c. No. 235). — 2. चतुष्टय = correct. — 3. Edited and translated by *Aufrecht*, ZDMG. 25, 240. The last verse is quoted inaccurately by *Ujjvaladatta* on the *Upādisūtras* 3, 47. — 6. Quoted by *Vāgbhaṭa*, *Alamkāratilaka* fol. 21^a, who also reads सद्योऽहं द्विगुणने. cfr. *Agnipurāṇa* 338, 9. Edited and translated by *Aufrecht*, ZDMG. 25, 240. Ind. Sprüche III², 5465. cfr. *Uhlir* on *Vetālapañcaviṃṣatikā* p. 5 st. 3 p. 93. — 9. cfr. *Regnaud*, *La Rhétorique Sanskrite* Paris 1884 p. 301 with notes. Add: *Rasagaṅgādhara* p. 50 f. At p. 51 *Nāgeçabhaṭṭa* quotes our stanza. *Candrāloka* 6, § 11. *Vāgbhaṭālamkāra* (ed. Anundoram Borooah) 5, 3. *Pratāparudriya* (ed. Madras 1868) 4, 3.

heroine is called विरहोत्कण्ठिता. — 136. Quoted: *Alaṃkāratilaka* fol. 25^a. *Sāhityad.* p. 49. 74. (L 1 ममोद्रेकितः 1. 2 यन्नापागतो 1. 3 विन्यस्य.) Translated by *Bohlingk*, Ind. Spr. I², 1718. — 137. *Daṣar.* 2, 23. *Sāhityad.* 120. *Sarasvatik.* 5, 118. *Pratāpar.* 1, 41. — 139. *Daṣar.* 2, 24. *Sāhityad.* 117. *Sarasvatik.* 5, 116. *Pratāpar.* 1, 45. In all these works the name of this kind of heroines is कलहान्तरिता. — 141. *Daṣar.* 2, 25. *Sāhityad.* 118. *Sarasvatik.* 5, 117. *Pratāpar.* 1, 43. — 142. Quoted: *Alaṃkāratilaka* fol. 25^a. — *Alaṃkāracūḍāmani* fol. 44^a. — 143. *Daṣar.* 2, 24. *Sāhityad.* 114. *Sarasvatik.* 5, 115. *Pratāpar.* 1, 44. — 145. *Daṣar.* 2, 25. *Sāhityad.* 115. *Sarasvatik.* 5, 120. *Pratāpar.* 1, 47. — 147. गर्जित् is, I think, the correct reading. It is also intimated in A. In none of the passages quoted by *Bühlingk* nor below 3, 61 the gender of गर्जित् is distinguishable. — 147. *Daṣar.* 2, 25. *Sāhityad.* 119. *Sarasvatik.* 5, 120. *Pratāpar.* 1, 46. — 151 ff. *Sāhityad.* 116. — 155. *Sāhityad.* 122. — 157. This stanza is an imitation of *Amaru* st. 53. Hence the interpolation in D. — 159. त्रयलित = „mixed with“, „sticking to“. — 165. तीक्ष्ण = „an ascetic“.

1. *Sarasvatik.* 5, 46. p. 310, 11 ff. *Sāhityad.* 213. *Agnipurāṇa* 341, 5. — *Kāvyaṣṭakāṣa* p. 53, 11. *Rasataranginī* p. 59, 11 f. *Rasagangādhara* p. 60, 4 ff. divide the *vipralambha* into five kinds: *abhlāsa*, *viraha* (*Rasat.* instead: *gurunirdeṣa*), *irṣyā*, *pravāsa* (*Rasat.* *deṣāntaragamana*), *ṣāpa*. The *Daṣarūpa* 4, 53 divides it into two kinds only: *māna* and *pravāsa*. Hence the assertion of *Jagannātha* that the old ones (*prāñcaḥ*) state five kinds is wrong. cfr. *Regnaud* l. c. p. 303 ff. — 2. *Sāhityad.* 214. — 4. cfr. *Kāvyaḍaṣa* 2, 41. — 6 ff. *Daṣar.* 4, 48 ff. *Sāhityad.* 214. Commentary on *Hāla* st. 185 (minor edition, from the *Kāmaśāstra*). cfr. *Bhāratīyaṇ.* 6, p. 5, 19 f.: वेष्टिकप्रासकारैश्च (thus *Pūna* MSS.) द्वात्रयोऽमिश्रितः (scil. मृदुः). — *Sarasvatik.* 5, 98 ff. and *Pratāpar.* 4, 73 (कामप्राप्त्यनुसारतः केचित्तु द्वात्रयस्य इति कथयन्ति) distinguish 12 *avasthās*. *Kumāravāmin* in his commentary on the last passage has the following quotation: « यत्र

and translated by *Aufrecht*, ZDMG. 36, 376, who also compares *Çiçupālavadhā* 10, 76. — 72. Quoted: *Sāhityad.* p. 42 (l. 1 उत्तिलक भालं l. 3 °तावसानसमये l. 4 तथैव). — 73. Quoted: *Sāhityad.* p. 42 (l. 2 °सेर्महोत्सवध° l. 3 °विलोकिन्मैस्). — 75. Quoted: *Çārngadharap.* l. c. p. 80 and by Ananta in the Commentary on the *Rasamañjari* fol. 19^a (MS. Bhandarkar Report 1882/83 No. 215) (v. 1 अन्वयताः v. 3 °त्यगुजे v. 4 किं नु सुतं सत्प्रापि मे न स्मृतिः). *Aufrecht* (ZDMG. 27, p. 80 remarks that this stanza is an imitation of Amaruka's stanza अन्वयसि वा कथयसि. Why *Aufrecht* ascribes this stanza to Amaruka, I do not know. Cfr. *Bohtlingk*, Ind. Sprüche II², 3080 with the note. I have found it quoted also in the *Alamkāraratnākara* fol. 31^a (MS. Buhler, Det. Report No. 227). *Aufrecht* probably had in view the stanza कान्ते तत्पमुपागते which is quoted: *Daçar.* p. 80. *Alamkāracūdāmaṇi* fol. 14^b. *Sarasvatik.* p. 286. *Vetālap.* p. 49 and in the *Çārngadharap.* is attributed to Amaruka. — 76. *Sāhityad.* 104. — 78. Quoted: *Alamkāracūdāmaṇi* fol. 43^b (fol. 100^a MS. B) I, 3 °ब्रह्मविद्° l. 4 सान्निध्यः). — 79. *Daçar.* 2, 18. *Sāhityad.* 105 f. — 81. Edited and translated from the *Çārngadharap.* by *Aufrecht*, ZDMG. 27, 81. (l. 2 गृहेति निगूतं रमार्थं संतर्ह्य च). — 83. *Daçarūpa* 2, 18. *Sāhityad.* 107. — 86. *Daçar.* 2, 14. *Sāhityad.* 97. The proper place of this st. would be before st. 47. — 87. *Daçar.* 2, 19. *Sāhityad.* 108. — 89. निशमय, which is given by the best MSS., must be taken in the sense of निशम्य; मनोरमस्य „the voice of her lover“. As to मनोरम cfr. below 2, 80. — 90. निशान्त = अन्त पुर. — 95. Quoted: *Çārngadharap.* l. c. 27, 81. — 114. Edited and translated from the *Çārngadharap.* by *Aufrecht* l. c. 27, 80. — 120 ff. *Daçar.* 2, 20 f. *Sāhityad.* 111. *Vāgbhaṭā.* 5, 14 f. *Sarasvatik.* 5, 113 f. — 121. यत्नव्ययानया युक्त्या „because it is very fit for them“. — 127. Quoted: *Alamkāratulaka* fol. 24^b; *Alamkāracūdāmaṇi* fol. 44^a (l. 1 Ac.: °लिङ्गित° l. 2 °सौकृतलसद्भातं नु नृ° v. 3 धातै ह्यैवा°. — 131 f. *Daçar.* 2, 22. *Sāhityad.* 112. *Sarasvatik.* 5, 114. *Pratāpar.* 1, 39. — 133. *Daçar.* 2, 22. *Sāhityad.* 113. *Sarasvatik.* 5, 119. *Pratāpar.* 1, 40. — 134. Quoted: *Alamkāratulaka* fol. 24^b. — 135. *Daçar.* 2, 23. *Sāhityad.* 121. *Sarasvatik.* 5, 121. *Pratāpar.* 1, 42. In all these works this

alphabet it is impossible to confound these ligatures; 2) by Raghuvamṣa 18, 31 where alone पुष्यराज suits to the connexion; cfr. पोष्य, पुष्यम् अपुष्यन् पुष्यः; 3) by the modern languages: Hindi पुष्यराज, Sindhi पुषिराज Gujarāṭi पुष्यराज, पोष्यराज, which point to पुष्यराज from which alone they are derivable. cfr. Maithili पुष, पूष = Puṣya. Hence the Prākṛitic form पुष्कराय Mṛcchakaṭikā p. 70, 25 is not correct. The MSS. have पुष (A) पुम् (B) पुस् (C) पुप् (D) and the correct form is पुष्यराय or पूषराय. cfr. Vararuci 3, 58. Hemacandra 1, 43. Hindi, Bihāri पूष. But Pañjābī पोह, Sindhi पोहु Gujarāṭi पोस are to be referred to Skt. पोष. — रुधिरास also Agnipurāṇa 245, 4. — From this passage it is evident that भीष्म is not simply = „Edelstein“ (Böhtlingk, Wörterbuch) but „a certain kind of jewel“, which I am unable to determine. It is not mentioned by Garbe (Die indischen Mineralien. Leipzig 1882) nor in the Agnipurāṇa Chapter 245. — 5. दृढिका is not found elsewhere. — 14. समपट्टास = „perfumed powder composed of several ingredients. cfr. Petersburg Dict. s. v. स-मान्धरः.

एवमेव भावप्रकाशे ॥ द्रष्टा मन्मवावस्था भवेद्द्रष्टाद्रष्टाणि वा । इच्छोत्पत्तिभिलाषाद्य
 चिन्ता स्मृतिगुणस्तु ॥ उद्देशोऽयं प्रस्तावः स्वाधुन्मादौ व्याधिरेव च । तादृशं मण-
 मित्यापे दे केचिदस्ति युयैरिति ॥ अन्ये तु ॥ दृश्येन सप्रसङ्गकल्पं तामरं कृताता रतिः ।
 द्वेत्वागोन्नादमूर्हान्ता इत्यनङ्गद्वया द्रोण्याहुः ॥ cfr. also Hall, Preface to the
 Daṣarūpa p. 34 note. — 12. Quoted: Ārṅgadharap. l. c. p. 81. —
 14. Compare Uhle on Vetālap. p. 190. — 28 f. Sāhityad. 215. —
 38. रात्रिचार् = „taking place by night“. — 50. Quoted: Ārṅga-
 dharap. l. c. p. 81. — 62 ff. Daṣar. 4, 56 ff. Sāhityad. 220. —
 69. खलसाकृता = „called (साकृता) by name“. — 79. समुप्य is the
 Accus. sing. femin. of a pronoun समुप्य, which has its origin in the
 Genit. sing. mascul. of पदम्, appearing as the former part of com-
 pounds like समुप्यपुत्र, समुप्यकुल. — 102. Daṣar. 2, 27. Sāhityad. 157.
 Pratāpar. 1, 48. — 103. Sāhityad. 158, copied from Rudraṣa. —
 105. कदम्ब n. = „flower of the Nauclea Cadamba“. — 107. Quo-
 ted: Ārṅgadharap. l. c. p. 80. — 109. कठिन^० „full moon“. cfr.
 Āṣup. 1, 20.

1 ff. Regnaud l. c. p. 306 ff. Vāgbhaṭā. 5, 20 ff. Candral.
 6, 6 ff. — 3. Quoted: Alankāracūdāmaṇi fol. 10^b (MS. A; fol. 21^b
 MS. B). — 26. पञ्जिर means, I think, „vulture“. — cfr. Candakau-
 ṣikam p. 71, 4 ff. ZDMG. 36, 366 f. — 35—50 are quoted in the
 Pratāpar. 4, 100. 101 in a somewhat different order and with va-
 rious readings. — 52 ff. See note on 1, 19. — 60. सज्जकार्चित =
 „adorned with ornaments of pearls“. — 62. Quoted: Ārṅgadharap.
 l. c. p. 80.

II. Notes on Ruyyaka.

1, 7. काचकाच perhaps means „a string of glass-beads“. —
 2, 2. Instead of पुष्पराग all lexicographers and editors write पुष्पराज
 and accordingly पुष्पराज. That this is wrong is proved 1) by the
 Āradā MS. which distinctly writes रा and not राज. In the Āradā